ISBN 978-973-0-30716-0

SABINA MARIȚIU ROMEO CÎRJAN | EMISIUNEA BILETELOR IPOTECARE (1877 1889)

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

BANCNOTELE ROMÂNIEI

VOLUMUL 5

SABINA MARIȚIU ROMEO CÎRJAN

EMISIUNEA BILETELOR IPOTECARE

(1877–1889)

BUCUREȘTI
2019

EMISIUNEA BILETELOR IPOTECARE (1877-1889)

Surica Rosentuler
in memoriam

COORDONATORUL SERIEI *BANCNOTELE ROMÂNIEI*
Academician MUGUR ISĂRESCU

În colecția *Bancnotele României* au apărut:
vol. 1: *125 de ani de la prima emisiune de bancnote a Băncii Naționale a României*
vol. 2: *Emisiunile de bancnote ale Băncii Naționale a României în perioada 1896-1929*
vol. 3: *Emisiunile de bancnote românești în perioada 1929-1947. Istorie și tehnologie*
vol. 4: *Proiecte și probe de bancnote românești. Catalog*

ISBN 978-973-0-30716-0
© Banca Națională a României, Direcția muzeu și educație financiară 2019
Coperta și layout: Romeo Cîrjan
Pe copertă: detaliu de pe biletul ipotecar de 500 lei recto
Typeset: Adobe Jenson Pro și Trajan Pro
Tipărit de S.C. Euroinfo Design S.R.L.

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

BANCNOTELE ROMÂNIEI

VOLUMUL 5

SABINA MARIȚIU ROMEO CÎRJAN

EMISIUNEA BILETELOR IPOTECARE (1877-1889)

BUCUREȘTI
2019

Listă abrevieri

BNR – Banca Națională a României
ANR – Arhivele Naționale ale României
MAE – Ministerul Afacerilor Externe

CUPRINS

Cuvânt înainte
7

Circulația banilor de hârtie în Principatele Române
în prima jumătate a secolului al XIX-lea
9

Adoptarea legii biletelor ipotecare
21

Fabricarea biletelor ipotecare
35

Circulația și retragerea biletelor ipotecare
87

Iconografia biletelor ipotecare și receptarea acesteia
în emisiunile de bancnote românești
103

Anexe documentare
115

Bibliografie
133

Album
139

CUVÂNT ÎNAINTE

Cel de-al cincilea volum al seriei *Bancnotele României* aduce în atenția cititorului istoria biletelor ipotecare, primii bani românești de hârtie. Subiectul a fost dezbătut de-a lungul timpului în literatura de specialitate, dar în majoritatea cazurilor autorii s-au rezumat la a enunța principiile cuprinse în actele legislative care au guvernat emisiunea, circulația și retragerea din circulație a biletelor ipotecare, fără însă a încerca o analiză a contextului în care acestea au fost emise, a modului în care au fost imprimate și receptate în societatea și economia românească ș.a.m.d.

Descoperirea unor documente inedite aflate în arhiva Ministerului Afacerilor Externe precum și a unui proiect necunoscut de bilet semnat de Nicolae Grigorescu și aflat în colecția Imprimeriei BNR ne-au determinat să ne aplecăm cu atenție asupra chestiunii. Am reușit astfel să punem la dispoziția cititorului informații relevante referitoare la circulația banilor de hârtie în Principatele Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea, la dezbaterile care au condus la adoptarea Legii biletelor ipotecare la 12 iunie 1877, la activitatea Comitetului Biletelor Ipotecare și demersurile făcute pe lângă Banca Franței în chestiunea fabricării acestora etc.

În egală măsură credem că schițele și proiectele aparținându-i lui Nicolae Grigorescu, reunite acum pentru prima dată într-un volum, ca și reproducerea clișeelor, a proiectelor și probelor aflate în colecțiile românești și franceze, vor pune într-o nouă lumină istoria biletelor ipotecare.

Demersul nostru nu ar fi fost finalizat fără sprijinul doamnei Constanța Gudin, directorul RA Imprimeria Băncii Naționale a României în perioada 1991-2010, care ne-a asigurat accesul la colecția instituției menționate și al domnului Laurențiu Dragomir, actualul director al instituției.

Mulțumim pentru sprijinul acordat colegilor noștri Daniela Coșereanu, Dan Ilie, Aurelia Duțu și Ștefan Vasiliță fără ajutorul, sugestiile și corecturile cărora volumul de față nu ar fi fost complet. În egală măsură, mulțumim domnului Martin Tudor Alexandru, șef de secție al Cabinetului Numismatic al Muzeului Național de Istorie a României, precum și colegilor de la Muzeul Național de Artă al României: Elena Olariu și Vasilica Ionescu, conservatori la Cabinetul de Desene și Gravuri, și Marius Preda și Costin Miroi.

În mod special, mulțumim domnului Jean-Claude Camus, responsabilul colecției numismatice a Băncii Franței care ne-a pus la dispoziție documentele și imaginile referitoare la biletele ipotecare păstrate de această instituție. De asemenea, suntem recunoscători domnilor Jaime Sanz și Daniel Obreja pentru piesele din colecțiile personale pe care ni le-au oferit pentru a fi reproduse în acest volum.

CAPITOLUL I

Circulaţia banilor de hârtie în Principatele Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea

Circulația banilor de hârtie în spațiul românesc în prima jumătate a secolului al XIX-lea este dificil de cuantificat. Ceea ce știm cu siguranță este că bancnotele Stadtbanco vieneze[1] au circulat după 1785[2] în Transilvania și Bucovina, concomitent cu *Einlosungsscheine* și *Anticipations-Scheine* (după reforma monetară din 1811, respectiv după 1813).[3]

În privința Principatelor Române puținele documente oficiale și mărturii ale călătorilor străini lasă să se întrevadă imaginea unei circulații neregulate, cu sincope regionale și temporale generate de impunerea cursului forțat – într-o primă fază, de către autoritățile militare de ocupație –, dar și de neîncrederea pieței în moneda „care nu sună".

În perioada ocupației din 1806-1812, asignatele imperiale nu au fost utilizate în mod constant la plățile rechizițiilor armatei ruse,[4] care s-au făcut, de regulă, fie în monedă metalică, fie cu documente constatatoare (chitanțe), decontate de către vistieriile de la București și Iași.[5] Moneda de argint introdusă în Principate de către armatele țariste a fost în această perioadă într-o cantitate atât de mare,[6] încât, către perioada de final a ocupației (1809-1812), ministerele ruse de Finanțe și de Război au inițiat o corespondență cu autoritățile civile și militare de ocupație din Principate în vederea introducerii asignatelor – mult depreciate în perioada războaielor napoleoniene[7] – în schimbul monedei metalice. Generalul S. Kușnikov a deconsiliat însă această tentativă, motivând că populația locală nu utilizează monedă de hârtie, fiind obișnuită cu moneda metalică. Ulterior, generalul N. Kamenski a reluat inițiativa preschimbării asignatelor în monedă metalică și exportul acesteia în Rusia. Nu există date complete privind cantitatea de monedă metalică preschimbată astfel. Se știe că, în vara anului 1812, au fost preschimbate 1 000 000 ruble asignate în monede de aur și argint.[8]

În perioada imediat următoare încheierii Păcii de la București (1812), asignatele rusești și-au făcut apariția la frontierele Principatelor, prefigurând afluxul de monedă de hârtie din timpul ocupației din 1828-1834. În Basarabia, în urma alipirii la Imperiul Rus (1812), noile autorități civile și militare au depus eforturi pentru convertirea circulației monetare locale – dominată în acel moment de monedele otomane, austriece și olandeze – într-una bazată pe rublă. Fenomenul a fost puternic resimțit în Basarabia până la desființarea autonomiei provinciei în 1828.[9] În cadrul acestor măsuri se numără și

Asignat imperial, 25 ruble (1810)

dispoziția guvernatorului Novorsiei din 22 decembrie 1824 prin care erau interzise primirea și importul de bani turcești din aur „din cauza calității proaste a aurului" și a intenției guvernului turc de a reduce în continuare cantitatea aurului din aceste monede. Drept urmare, impozitele urmau a fi plătite în Basarabia „în loc di monedă turcească să se plătească în monedă rosienească, socotindu-să ace monedă în asignații, adică suti di ruble drept una sută cincizeci lei".[10]

În toamna anului 1828, din ordinul generalului rus F. P. Pahlen, guvernatorul Principatelor, a fost fixat cursul rublei de hârtie la 108 parale turcești sau 90 centime.[11] Ioan C. Filitti relatează că impunerea acestui curs a provocat creșterea prețurilor, iar măsurile autorităților de împiedicare a acesteia nu au condus decât la închiderea magazinelor și stagnarea afacerilor.[12]

La sfârșitul războiului ruso-turc din 1828-1829, odată cu încetarea operațiunilor militare și reluarea cursului vieții economice, cursurile de schimb ale monedelor au suferit modificări importante: pe piața neoficială a Principatelor, în timp ce cursul rublelor a rămas constant, cel al monedelor turcești a scăzut. În condițiile în care întreținerea armatelor ruse de ocupație era plătită în monedă turcească devalorizată, pierderea autorităților ruse din diferența de curs era de cca 33%, după cum o arată un raport al generalului Kisseleff către Ministerul imperial de finanțe din 25 martie 1832.[13] Drept urmare, începând cu 1 mai 1832, cursul rublelor asignate față de monedele de aur a fost modificat, la cursul 1 ducat olandez : 11 ruble și 1 polmahmudea turcească : 6 ruble și 13 copeici.[14]

Diferențele de curs dintre ducatul olandez și rubla asignat/rubla de argint au rămas, în continuare, în defavoarea monedei rusești de hârtie. Astfel, la începutul lui septembrie

1834, cursul oficial al ducatului olandez față de rubla de argint – în vigoare conform Regulamentelor organice – era fixat la un raport de 1:3, ceea ce însemna un raport de 1:3,66 între rubla de argint și rubla-asignat, identic cu valoarea cursului cotat la Sankt Petersburg.[15] Fără îndoială, în contextul economiei Principatelor, profund ancorată în tranzacționarea monedei metalice, realitatea diferenței semnificative de curs dintre rubla asignat și rubla de argint nu a fost în măsură să încurajeze circulația monedei de hârtie.

Dincolo de reglementările oficiale, realitatea rezultată din tranzacțiile comerciale curente era mult mai complexă. Deși raportul asignat/rubla de argint a rămas relativ constant pe parcursul întregii perioade (26,85:100 în 1828 la 27,17:100 în 1832 – media anuală la Sankt Petersburg[16]), pe lângă cursul oficial asignat/monedă metalică existau o serie de cutume locale care stabileau cursul comercial (rate locale neoficiale sau bonusuri „informale" care se aplicau în cazul acceptării plății în monedă de hârtie în locul celei metalice). Drept urmare, din cauza variației cursului monedei de hârtie, un bun cumpărat în monedă metalică la cursul asignatelor avea toate șansele de a fi tranzacționat ulterior în pierdere.[17]

În cursul lunii martie 1841, mai multe ordonanțe ale Divanului Valahiei interziceau „să aducă hârtii de bani sau bangoțedule streine, afară din asignațiile împărătești rusești".[18] Măsura venea, pe de o parte, în completarea solicitării generalului rus Städtler de a se

Wiener Stadt-Banco Zettel, 5 guldeni (1806)

Asignat imperial, 100 ruble (1819)

Asignat imperial, 10 ruble (1829)

interzice exportul de monedă de argint rusească, ca urmare a traficării acesteia în Transilvania. Pe de altă parte, trebuie adăugat că, în Moldova, în timpul Războiului Crimeii, banii de hârtie nu numai că nu existau pe piața capitalei țării,[19] dar erau „cu totul excluși" din tranzacțiile comerciale.[20]

După încetarea ocupației rusești, rublele-asignate și-au pierdut însemnătatea în circulația monetară a Principatelor, fiind înlocuite de cele austriece, fenomen firesc, deoarece Austria devenise principalul partener comercial încă din primii ani ai deceniului al V-lea.[21] Într-o reglementare a cursului monedei austriece din 1 mai 1844, Sfatul administrativ al Valahiei a fixat și cursul pentru *Anticipations-Scheine*.[22] În aceeași perioadă (1846-1847), colonelul Ivan Botianov, care a călătorit în cele două Principate pentru achiziționarea de lemn destinat marinei ruse, scria că bancnotele puteau fi utilizate doar în locuri special desemnate și că existau cursuri afișate. În acel moment, Botianov remarca că banii de hârtie aveau curs ridicat, dar că schimbul unei mari sume de acest fel putea conduce la scăderea cursului cu 4 piaștri la sută.[23] Această relatare era confirmată un deceniu mai târziu de căpitanul Stefan Dietrich care scria că, în Bucureștiul anului 1855, bancnota de un gulden era evaluată de zarafi la 60 kreuzeri în monedă de aramă, în timp ce un gulden de argint avea cursul de 67 ½ kreuzeri.[24]

După experimentele rusești din timpul ocupațiilor din primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, banii de hârtie nu mai aveau curs forțat în Principate. Eugène Poujade, consulul Franței la București, scria chiar, în 1849, că „bancnota nu a fost niciodată pusă în circulație forțată: nici rușii, nici turcii nu au încercat; austriecii au încercat, dar fără succes".[25] Informația era parțial eronată. Am văzut cum, sub ocupațiile ruse, s-a încercat instituirea cursului forțat al bancnotelor; puterea suzerană otomană nu a avut asemenea inițiative, iar austriecii vor avea asemenea tentative mai târziu, în timpul ocupației Principatelor din 1854-1857.[26] La momentul în care scria Poujade, cursul banilor de hârtie era liber, neputând fi impus la curs forțat de nicio autoritate de ocupație.

Proiectele de emisiune a unei monede fiduciare românești au apărut în contextul dezbaterilor pentru înființarea unor bănci autohtone care, printre alte prerogative, trebuia să aibă și privilegiul emisiunii de bancnote. Un prim demers pentru înființarea unei „bănci naționale" a venit în anul 1850 din partea unui grup de investitori prusieni (F. L. Nulandt și S. Oehlschläger), care au propus domnului Valahiei, Barbu Dimitrie Știrbei, constituirea unei Bănci Naționale Muntene cu un capital de 3 milioane de florini, constituit ⅓ din monedă metalică și ⅔ din bilete de bancă. Noua instituție ar fi urmat să aibă privilegiul emisiunii pe timp de 21-25 ani, urmând să tipărească bilete de 1, 2, 5, 10, 50, 100 și 1 000 florini, într-un stoc echivalent inițial cu capitalul subscris, ulterior fiind permisă dublarea acestuia. După numeroase negocieri, proiectul a fost abandonat din cauza opoziției domnitorului, care nu a acceptat autoritatea consulatului prusac asupra investitorilor, și nici prerogativa băncii de a acorda împrumuturi ipotecare.[27] În aceste împrejurări, investitorii prusaci au propus proiectul domnului Moldovei, Grigore Al. Ghica care, la rândul său, a abandonat negocierile în anul 1851.

Domnul moldovean a revenit în anul 1852 cu inițiativa constituirii unei bănci care să posede, de preferință, capital național. La 26 august 1852, el a supus Divanului un proiect intitulat „Bazele înființării Băncii Moldovene" cu un capital inițial de 1 milion galbeni, acționarii acesteia, indiferent de naționalitatea lor, urmând a se supune jurisdicției locale. Printre alte reglementări, banca urma să aibă privilegiul exclusiv de emisiune de bilete la purtător începând cu nominalul de 50 galbeni, cu condiția ca depozitele sale să fie constituite în proporție de o treime din numerar în monedă de aur sau argint sau lingouri.[28] Deși trebuia să-și deschidă porțile la începutul anului 1853, criza economică europeană și izbucnirea Războiului Crimeii au făcut ca proiectul să fie abandonat.[29]

Nulandt a revenit în Moldova în anul 1856 cu ideea înființării unei bănci de emisiune. Sub presiunea consulului Prusiei, baronul Meusebach, domnitorul Grigore Al. Ghica a consimțit să-i acorde acestuia concesiunea unei bănci private numită Banca Națională a Moldovei, cu un capital inițial de 10 milioane de taleri prusaci în monedă metalică, pe o durată de 25 ani.[30] Banca primea privilegiul emisiunii de„bilete la purtător" în valoare de 40 zwanzigeri, având condiția de a deține în tezaurul propriu o acoperire „en or, en argent comptant ou en barres" în valoare de o treime din valoarea biletelor emise. Volumul emisiunii de bilete nu putea depăși niciodată, fără autorizarea guvernului, a șaptea parte din capitalul inițial al băncii. De asemenea, guvernul putea autoriza emisiunea de bilete de 15 zwanzigeri, în funcție de necesitățile emisiunii.

Divanul Moldovei a aprobat concesiunea la 22 mai 1856, dar banca a început să funcționeze abia la 24 martie 1857, din cauza plecării de pe tron a lui Grigore Al. Ghica și a ezitărilor caimacamilor de a confirma concesiunea.[31] Procedând la operațiuni riscante pentru a acoperi pierderile cauzate de lipsa de activitate dintre momentul înființării și cel al autorizării funcționării, banca a falimentat rapid. Însă în scurta perioadă de funcționare, au fost realizate bancnotele prevăzute în concesiunea dreptului de emisiune. Tipărite la Giesecke & Devrient din Leipzig într-un tiraj necunoscut, acestea sunt primele bilete de bancă din Principate. Se cunosc două tipuri cu nominalurile de 100 lei/100 piaștri, respectiv 3 ducați.[32]

În același an în care Banca Națională a Moldovei primea dreptul de emisiune, viceconsulul britanic la Viena, Solomon Brandels Weikersheim[33] obținea de la domnul Valahiei, Barbu Dimitrie Știrbei, promisiunea unui privilegiu asemănător celui obținut de Nulandt în Moldova.[34] Banca Țării Românești urma să aibă un capital de 3 milioane galbeni și care să posede dreptul de emisiune pentru bilete de 2, 5, 10, 20, 50 și 100 galbeni. Nominalul de 2 galbeni avea să fie emis numai în funcție de necesitățile emisiunii, în timp ce biletele de 5 și 10 galbeni erau autorizate a fi emise numai în limita a 1/5 din totalul emisiunii. Aceste bilete trebuia să fie primite de toate instituțiile publice ale statului și puteau să fie răscumpărate de bancă „în monedă sunătoare". Domnitorul a înaintat proiectul către Sfatul Administrativ la 20 iunie 1856, dar cinci zile mai târziu a fost detronat. Astfel, pe fondul discuțiilor pentru unirea Principatelor, proiectul a fost din nou abandonat, în contextul apariției unui curent de opinie potrivnic capitalului străin.[35]

În anul 1859,[36] Victor Place, consulul francez de la Iași, într-un amplu studiu referitor la necesitatea înființării unei bănci românești a Moldovei,[37] făcea pledoaria monedei fiduciare de hârtie, a cărei circulație se prezenta în cele mai bune condiții posibile de promptitudine și ușurință de vehiculare. Diplomatul francez descria biletul de bancă ca fiind, deopotrivă, bilet la ordin și scrisoare de schimb, pentru că „oricine are încredere în banca națională [emitentă – n.n.] și acceptă biletul său ca monedă sau bun de schimb contra moneda metalică se constituie [...] în tras [față de trăgător – n.n.]." Avantajele utilizării hârtiei monedă deveneau, astfel, evidente: purtătorul era eliberat de rigorile scadenței, în timp ce deținătorul putea să o transforme oricând în monedă metalică. Banca națională era comparată de Victor Place cu un „vast portofel" conținând, separat, pe deoparte, bilete la ordin și scrisori de schimb cu scadență la maximum trei luni, iar pe de alta propriile sale bilete la purtător pe care le schimbă contra înscrisurilor comerciale. Jocul schimbului între cele două portofolii trebuia să asigure atât profitul băncii, cât și lichiditățile necesare desfășurării / dezvoltării activităților comerciale ale statului și particularilor.[38]

Încă din primele decenii ale secolului al XIX-lea, teoria economică europeană a definit mecanismele operațiunilor de credit și a enunțat avantajele emsiunii de bancnote, precum și raporturile acesteia cu emisiunea metalică.[39] Studiul lui Victor Place, scris la un nivel accesibil, a avut o receptare minoră în cadrul elitelor politice românești, dovada fiind felul în care au fost primite proiectele de lege propuse în anii următori de liberali în ceea ce privește înființarea unei bănci naționale. Victor Place a revenit în anul 1863 asupra ideii constituirii unei bănci de credit funciar, independentă de orice imixtiune a guvernului în numirea administrației acesteia. În acest context, diplomatul francez constata că „aproape nimeni nu face deosebirea între biletul de bancă și hârtia-monedă, astfel încât acest bilet este privit cu o profundă neîncredere". Pentru ca circulația biletului de bancă să aibă succes, era nevoie de timp pentru ca populația să se deprindă cu acest nou instrument de plată, în care aceasta nu va avea încredere decât atunci când va putea să îl schimbe adesea *à vue* în monedă metalică. O bancă de emisiune – considera Victor Place – trebuia să rămână, asemenea Creditului Funciar, în afara ingerinței guvernului asupra administrației sale. Singura prerogativă a acestuia urma să fie dreptul de a numi comisari însărcinați cu supravegherea respectării statutului băncii, în special în privința limitelor fixate emisiunii de bilete.[40]

La 30 iunie 1860, Ion C. Brătianu, în calitate de ministru al Finanțelor, înainta Comisiei Centrale de la Focșani un proiect de lege pentru organizarea creditului public în Principatele Unite,[41] în cadrul căruia propunea înființarea unei Administrații centrale a creditului public al României, în subordinea căreia să funcționeze o bancă națională „de escompt și de circulație",[42] având dreptul exclusiv de a emite „bilete de circulație" în valoare de maximum 400% din numerarul metalic „ce va avea în casă", plătibile „a vista înfățișătorului în monedă de aur sau argint, atât în contoarele băncii [din București – n.n.], cât și în acelea ale sucursalelor sale din ambele Principate". Biletele aveau să fie emise în nominaluri de 1 000, 500, 100 și 50 lei, în proporția de 30%, 20%, 30%, respectiv 20%.[43] Proiectul de lege avea un capitol special referitor la „privilegii și garanții pentru emiterea biletelor" în care erau

detaliate măsurile pentru fabricarea și controlul emisiunii de bilete. În acest sens, era prevăzut ca biletele să fie „extrase din registre cu mătci (*à souches*)" care aveau să poarte „un număr de ordin și un număr de serie care vor fi reproduse pe talon." Mărimea biletelor avea să fie diferită pentru fiecare nominal, urmând să fie semnate de președintele Consiliului de regență al băncii, de un cenzor și de casierul șef. De asemenea, proiectul de lege sugera ca fabricarea biletelor băncii să se realizeze local, matrițele acestora urmând să fie păstrate, sub cheie, împreună cu registrele conținând mătcile biletelor neemise.[44] Propunerea legislativă a lui Ion C. Brătianu nu fost aprobată în cadrul Comisiei Centrale de la Focșani.

În anul 1861, un nou proiect de lege *pentru regularea cursului monetar în Principate* prevedea emisiunea unor „bilete ale tezaurului Principatelor Unite". Emise de guvern în sumă egală cu valoarea monedei de bilon și argint, aceste bilete de tezaur nu aveau curs forțat, dar trebuiau să fie „primite de toate tribunalele și instanțele administrative ale țării, în cauțiuni, depozite, plata de contribuțiune, într-un cuvânt, în toate tranzacțiunile statului cu particularii." De asemenea, proiectul prevedea plata (i.e. răscumpărarea) acestora în monedă de aur sau argint, „la înfățișarea lor, în întreg, de către toți casierii tezaurului." În ceea ce privește designul și tipărirea bonurilor de tezaur, era prevăzut ca ministrul finanțelor să realizeze o reglementare specială pe care urma să o prezinte Camerei.[45]

O bancă având privilegiul emisiunii de bancnote a fost înființată, în fine, în anul 1865. La 17/29 octombrie Alexandru Ioan Cuza promulga convenția încheiată de guvern cu un grup de oameni de finanțe din Paris și Londra prin care era înființată „Banca Națională Română."[46] Concesiunea prevedea că „banca va avea privilegiul exclusiv de a emite bilete de bancă [...] la purtător, plătitoare la înfățișare." Era stabilit, de asemenea, ca, pe teritoriul Principatelor Unite, tranzacționarea acestor bilete de bancă să fie liberă, ele putând fi primite la plată „de către toate casele publice din Capitală și din reședințele județelor unde vor fi sucursale [ale Băncii Naționale Române – n.n.]" (art. 12). Biletele urmau să fie tipărite în limbile română și franceză, să poarte trei semnături (comisarul guvernamental, un membru al Comitetului director autorizat în acest sens, precum și al casierului/controlorului băncii). De asemenea, nu era permisă emisiunea de cupiuri mai mici de 50 franci fără autorizația guvernului (art. 13). Emisiunea trebuia să aibă acoperire metalică („în bani sunători sau în drugi de aur și argint") de 50% din biletele aflate în circulație în primii doi ani de la începerea operațiunilor; ulterior, această acoperire avea să fie scăzută la o treime din biletele aflate în circulație (art. 14).

Instituția și-a început operațiunile în primele luni ale anului 1866 la București, ca agenție a Băncii Imperiale Otomane, sub numele de Banca României[47]. După abdicarea lui Alexandru Ioan Cuza, concesiunea acordată băncii a fost repusă în discuție în cadrul parlamentar, sub motivul că sancțiunea domnitorului nu ar fi fost confirmată de cele două Camere. După lungi discuții în Parlament, concesiunea din 1865 a fost anulată în anul 1869.[48] Banca României a continuat să funcționeze sub un nou statut care îi reglementa operațiunile financiare, fără să mai aibă însă dreptul de a emite bancnote. De altfel, banca nu a uzat de acest drept nici anterior anului 1869, neemițând astfel nicio bancnotă.[49]

NOTE CAPITOLUL I

[1] Prima emisiune de bancnote austriece datează din anul 1762. Așa-numitele *Bancozettel* au fost emise de Wiener Stadtbanco în contextul dificultăților financiare ale statului austriac provocate de Războiul de șapte ani (1756-1763). Patentul Mariei Theresia din 15 iunie 1762 stipula că aceste bancnote urmau să fie primite, „ca bani lichizi, la întreaga lor valoare, la toate casieriile contribuționale și camerale cezaro-crăiești". Pentru contextul și structura emisiunii, *v.* S. Pressburger, *Oesterreichische Notenbank 1816-1966*, Österreichische Nationalbank, Wien, 1966, p. 12-14; Anton Tautscher, *Wirtschaftsgeschichte Österreichs auf der Grundlage abendländischer Kulturgeschichte*, Berlin, Duncker & Humblot, Berlin, 1974, p. 365-367; Clemens Jobst, Hans Kernbauer, T*he quest for stable money. Central banking in Austria, 1816-2016*, Frankfurt a. M., Campus Verlag, 2016, p. 23-26.

[2] Clemens Jobst, Hans Kernbauer, *op. cit.*, p. 24.

[3] *Ibidem*, p. 30-33.

[4] Nu am identificat documente care să ateste, în mod explicit, efectuarea de plăți pentru rechiziții în ruble asignat. Știm, totuși, că armatele ruse au utilizat această monedă în timpul războiului din 1806-1812 (Valentin Tomuleț, *Înlăturarea de pe piața internă din Basarabia a monedelor turcești și austriece și înlocuirea lor cu asignatul rusesc*, în: *Conspecte numismatice* (II), Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie, Chișinău, 2012, p. 39).

[5] Alexei Agachi, *Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812)*, Iași, Casa editorială Demiurg, 2008, p. 100 sqq.

[6] La începutul anului 1811, ministrul rus de finanțe, Dimitri Guriev, aprecia că ocupația rusă a introdus în Principate circa 20 milioane ruble argint. *v.* Ana Boldureanu, *Aspecte ale circulației monetare în Principatele Române în perioada 1806-1812*, în *Tratatul de pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Materialele conferinței internaționale*, Chișinău, 26-28 aprilie 2012, Chișinău, Pontos, 2012, p. 69.

[7] În timpul războaielor napoleoniene, valoarea asignatei rusești în ruble de argint a scăzut dramatic de la 73 ruble argint pentru 100 asignate în 1805, la un raport de 67,50:100 în 1806 – media anuală la Sankt Petersburg –, 43,33:100 în 1809, 25,67:100 în 1810 și 25,20:10 în 1812 (Marcus A. Denzel, *Handbook of world exchange 1590-1914*, Farnham, Berlington, Ashgate Publishing, 2010, p. 359).

[8] *Ibidem*.

[9] Valentin Tomuleț, *Circulația monetară în Basarabia în primele decenii după anexarea ei la Imperiul Rus*, „Studia Universitatis. Revista științifică a Universității de Stat din Moldova" 10 (50), 2011, p. 142-153; Andrei Emilciuc, *Cadrul legal al circulației și schimbului monedelor străine în Imperiul Rus (1769-1839). Specificul funcționării lui în Basarabia*,„Revista de Istorie a Moldovei" 2 (106), 2016, p. 85-102.

[10] Paul Mihail, Zafira Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia. I (1812-1830)*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 214.

[11] Jean C. Filitti, *Les Principautés Roumaines sous l'occupation russe (1828-1834). Le Réglement Organique. Etude de droit public et d'histoire diplomatique*, Bucarest, Imprimerie de „L'Independence Roumaine", 1904, p. 70; în același timp, ducatului olandez i s-a stabilit cursul fix la 11 ruble și 75 copeici (pentru Valahia, *v. Înștiințarea Divanului către ispravnici*, în I. Cojocaru (ed.), *Documente privind economia Țării Românești (1800-1850)*, București, Editura Științifică, 1958, vol. 1, p. 408-409).

[12] Jean C. Filitti, *op. cit.*, p. 70.

[13] Gheorghe Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, București, Editura Casa Școalelor, 1930, p. 289-290.

[14] *Ibidem*, p. 291.
[15] Marcus A. Denzel, *op.cit*., 2010, p. 359.
[16] *Ibidem*.
[17] John R. Lampe, Marvin R. Jackson, *Balkan economic history from imperial borderlands to developing nations*, Bloomington, Indiana University Press, 1982, p. 99. *cf*. A. Emilciuc, *op. cit*., p. 91-92, 100.
[18] V. A. Urechia, *Istoria românilor. Curs făcut la Facultatea de Litere din Bucuresci dupe documente inedite*, seria 1800-1834, București, Tipografia și Fonderia de litere Thoma Basilescu, 1900, vol. 11, p. 776.
[19] Daniela Bușe (coord.), *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea (1852-1856)*, București, Editura Academiei Române, 2010, serie nouă, vol. VI, p. 194 (anonim polonez, ofițer în armata rusă).
[20] *Ibidem*, p. 563 (colonel Moritz von Angelli).
[21] G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse (din cele mai vechi timpuri și până la mijlocul secolului al XIX-lea)*, București, a.n., 1962, p. 230-231; Leonid Boicu, *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853-1856)*, București, Editura Academiei RSR, 1972, p. 63-64.
[22] I. Cojocaru (ed.), *op. cit*., doc. 625, p. 814-815.
[23] Daniela Bușe (coord.), *op. cit*. (1841-1846), serie nouă, vol. 4, 2007, p. 501.
[24] *Ibidem*, serie nouă, vol. 6, p. 657.
[25] *Ibidem*, p. 487.
[26] Gheorghe Zane, *op. cit*., 281.
[27] Nicolae Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Știrbei, domn al Țerii Românești (1849-1856)*, Vălenii de Munte, Tipografia Neamul Românesc, 1910, p. 112-115; Mihail Grigore Romașcanu, *Banca Națională a Moldovei*, București, Cartea Românească, 1932, p. 42-44.
[28] Mihail Grigore Romașcanu, *op.cit*., p. 45-46.
[29] *Ibidem*, p. 51-52.
[30] Actul de concesiune, emis la 7/19 mai 1856 în limba franceză, este publicat integral în Constantin I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre monetare și a Băncii Naționale*, vol. 1.II, București, Editura Cartea Românească, 1932, p. 81-85.
[31] Mihail Grigore Romașcanu, *op. cit*., p. 65-71.
[32] Constantin Moisil, *Comunicare în adunarea generală a Societății Numismatice Române din 14 decembrie 1919*, în „Buletinul Societății Numismatice Române", an 15, 1920, nr. 33-34, p. 46; Gheorghe Sion, *Un bilet inedit al Băncii Naționale a Moldovei*, în „Buletinul Societății Numismatice Române", an 16, 1921, p. 46; Mihail Gr. Romașcanu, *op. cit*., 1932, p. 88-90.
[33] Numit viceconsul la Viena la 10 aprilie 1855 (*v*. Edward Hertslet, *The Foreign Office list, forming a complete British diplomatic and consular handbook*, ed. 50, Londra, 1877, p. 14).
[34] *Statutele Băncei Țării Românești* sunt publicate integral în Constantin I. Băicoianu, *op. cit*. 1932, vol. 1.II, p. 85-95.
[35] Mihail Grigore Romașcanu, *op. cit*., p. 55-65.
[36] Despre datarea studiului lui Victor Place, *v*. Victor Slăvescu, *Victor Place și organizarea de credit a României 1859-1863*, București, Tip. „Remus Cioflec", 1944, p. 2.
[37] Victor Place, *Notes pour une Banque Roumaine de Moldavie et restauration de l'ancienne Banque de Moldavie*, în Constantin I. Băicoianu, *op. cit*. 1932, vol. 1.II, p. 623-639.
[38] Constantin I. Băicoianu *op. cit*., vol. I.2, p. 635-636.
[39] Vezi e.g. Henri Storch, *Cours d'économie politique ou exposition des principes qui déterminent la prospérité des nations*, vol. II, Paris, Aillaud, 1823, p. 398 sqq.
[40] Constantin I. Băicoianu, *op. cit*. 1932, vol. 1.II, p. 669-670.

[41] *Ibidem*, p. 597-619.
[42] *Ibidem*, p. 602.
[43] *Ibidem*, p. 608.
[44] *Ibidem*.
[45] Emil Vîrtosu, *Romanatul, moneta lui Cuza-Vodă*, 1859-1864, București, s.n., 1941, p. 89-90.
[46] Constantin I. Băicoianu, *op. cit*. 1932, vol. 1.II, p. 690-694.
[47] Banca României era caracterizată astfel, deoarece avea aceiași finanțatori ca și cei ai Băncii Imperiale Otomane.
[48] „Monitorul oficial al României" nr. 132 din 6/18 iunie 1869.
[49] Pantelimon M. Sitesco, *Die Kreditbanken Rumäniens. Rumänisches Bankwesen*, Craiova, Editura Ramuri, 1915, p. 32-33; documentele privind concesiunile din 1865 și 1869 sunt publicate în Constantin I. Băicoianu, *op. cit*. vol. 1.II, p. 687-737.

CAPITOLUL II

Adoptarea legii biletelor ipotecare

În primăvara anului 1877, liberalii au depus în Parlament proiectul de lege privind emisiunea biletelor ipotecare. În această formă, legea prezenta numeroase similitudini cu proiectul din 1866 de emitere a unor bilete de tezaur, pe care I. C. Brătianu l-a introdus în Adunarea Constituantă și a cărui respingere a fost una dintre cauzele retragerii sale ulterioare din guvern.[1] Contextul politico-financiar era comparabil cu cel din primăvara anului 1877. După abdicarea lui Al. I. Cuza de la 11 februarie 1866, pericolul dezmembrării Unirii Principatelor era real, ca urmare a acțiunilor diplomatice și amenințărilor cu intervenția militară din partea Rusiei și Imperiului Otoman.[2] În același timp, finanțele țării nu se aflau într-una dintre cele mai fericite situații. În condițiile în care România își mobilizase armata pentru preîntâmpinarea unei intervenții militare otomane, datoria publică era de 55 761 841,02 lei[3] lei la începutul anului 1866, iar încercarea din 21 februarie de lansare a unui împrumut intern în valoare de 30 milioane lei se soldase cu un eșec.[4] În aceeași zi de 29 mai 1866 în care a votat punerea armatei pe picior de război, Adunarea Constituantă a luat în discuție și proiectul de autorizare a guvernului de a emite bilete de tezaur „până la suma de 12 000 000 franci sau 32 400 000 lei". Domeniile publice de la Brăila, Giurgiu și Turnu urmau să constituie garanția acestei emisiuni. Totalul emisiunii trebuia să fie de 400 000 bilete, împărțită în cupuri de 5 franci („13 lei și 20/10"), 20 franci (54 lei), 100 franci (270 lei). Biletele urmau să aibă curs obligatoriu, și să fie primite „la toate casele publice în plată de orice natură".[5] Retragerea lor era prevăzută a avea loc în maximum șase ani, fiind însoțită de vânzarea progresivă a proprietăților publice care constituiau garanția emisiunii.

Comisia financiară a Adunării Constituante a interpretat acest document ca pe un proiect de „autorizare pentru guvern de a emite hârtie-monedă cu curs obligatoriu" și a propus respingerea lui, motivând, printre altele, că un curs obligatoriu „este menit a aduce cea mai mare perturbațiune în toate tranzacțiunile particularilor" și că „mai pretutindeni unde s-a făcut încercarea creațiunii de hârtie monedă /.../ pretutindeni au uzat cu multă prodigalitate de acest mijloc expeditiv de a-și crea resurse și s-a pus în circulațiune o cantitate de hârtie monedă din zi în zi crescândă, astfel încât cantitățile din nou depreciind neîncetat valoarea acestei monezi, societățile care au introdus acest sistem s-au văzut expuse la crizele cele mai teribile /.../".[6]

Pus în fața respingerii proiectului de lege, guvernul a încercat vânzarea unor proprietăți ale statului până la valoarea de 75 milioane lei. Vânzarea lentă a acestora nu a adus cu sine echilibrarea deficitului bugetar, astfel încât, încă din vara anului 1866, guvernul a fost nevoit să prospecteze pieţele financiare internaționale în vederea contractării unui împrumut.[7] După mai multe negocieri eșuate, împrumutul, în valoare de 18,5 milioane franci francezi, a fost încheiat la 24 octombrie/5 noiembrie 1866.[8]

La câțiva ani după respingerea acestei inițiative în Adunarea Constituantă, ecourile intenției lui I. C. Brătianu de a promova emisiunea de bilete de tezaur se regăsesc încă în disputele politice dintre liberali și conservatori. În anul 1874, cu ocazia dezbaterilor din Senat cu privire la contractarea unui împrumut de 19 milioane lei în rentă de 5%, Vasile Boerescu[9] rememora proiectul din 1866, considerându-l „tot ce poate fi mai ruinător, mai absurd chiar".[10] Atacul nu avea în mod exclusiv rațiuni financiare, cât, mai ales, era îndreptat împotriva propunerii liberalilor de a se realiza un împrumut ipotecar, în condițiile în care guvernul conservator dorea să realizeze o rentă „perpetuă" printr-o „casă de amortizare". Acest discurs i-a oferit ocazia influentului om politic conservator de se pronunța și asupra viitorului banilor de hârtie: „Hârtia monedă este condamnată și de oameni de știință, și de practică".[11]

Trei ani mai târziu, I. C. Brătianu a revenit în Parlament cu un nou proiect de lege. Momentul în care a fost citit pentru prima oară în ședința Adunării Deputaților este semnificativ: 11/23 mai 1877, la numai două zile după ce independența României fusese proclamată în cele două camere ale Parlamentului.

În mod firesc se pune întrebarea de ce a reluat guvernul liberal un proiect care eșuase cu zece ani mai devreme? Răspunsul poate fi găsit după o cercetare sumară a situației financiare a României la începutul anului 1877.

Prăbușirea bursei din Viena în mai 1873, [12] urmată de panica marilor burse europene ce s-a extins în SUA patru luni mai târziu, au aruncat economiile din Europa, America și Orientul Mijlociu în prima criză financiară majoră a erei industriale care, exceptând unele perioade locale de revenire,[13] s-a încheiat în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea.[14] Consecințele imediate s-au tradus în criza creditului comercial și bancar care a provocat greutăți majore în finanțarea din surse externe a deficitelor bugetare.

Pe plan local, situația României era complicată de recolta proastă din anul 1876 și de războiul sârbo-otoman care se desfășura la granițele țării și care prefigura generalizarea conflictului în Peninsula Balcanică.[15] Privind retrospectiv, trebuie remarcat că, după unificarea bugetelor celor două Principate în anul 1863 și până în anul 1876, bugetul de stat a fost deficitar pe parcursul a 10 ani.[16] Anul 1876 se încheiase cu un deficit de 35 321 742,92 lei, iar cel pentru anul următor a fost planificat cu un deficit de 6 662 621,41 lei, care urma să fie acoperit de o serie de creșteri de taxe.[17] Evoluția evenimentelor din a doua jumătate a anului 1877 se va dovedi prielnică nu numai pentru echilibrarea bugetului, dar chiar pentru realizarea unui excedent semnificativ, rezultat din plățile efectuate de armata rusă conform Convenției din 4/16 aprilie 1877 și a anulării plății tributului către puterea suzerană („darea către Înalta Poartă") în valoare de 914 000 lei.

SERIA A.
Leĭ 100.

№ 18946
Leĭ 100.

PRINCIPATELE-ROMÂNE-UNITE.

ÎMPRUMUTULŬ NAȚIONALŬ DE 30 MILIÓNE LEĬ, AUTORISATŬ PRIN LEGEA DE LA 21 FEVRUARIŬ 1866.

SECȚIUNEA II.

UNA SUTA LEĬ

Cassa tesauruluĭ va plăti purtătoruluĭ, la 31 Martiŭ 1868, leĭ una sută, contra aceștiĭ secțiunĭ, care represintă treimea uneĭ obligațiĭ de treĭ sute leĭ. —

Bucurescĭ 31 Martiŭ 1866.

MINISTRU FINANCELORŬ.

Șefulŭ Comptab. generale.

Împrumutul național autorizat prin Legea din 21 februarie / 5 martie 1866

În primăvara anului 1877 însă, guvernul se găsea în situația de a finanța o serie de cheltuieli extraordinare, determinate, deopotrivă, de deficitele anterioare și de iminența intrării României în război. Încă de la prima sa versiune prezentată în Parlament, proiectul de emisiune a biletelor ipotecare prevedea, la art. 1, că emisiunea de bilete ipotecare urma să fie realizată „până la suma de 30 milioane lei". Este interesant de remarcat că, în același articol, era prevăzută destinația exactă a acestei emisiuni: „pentru stingerea datoriei flotante și acoperirea deficitelor anilor trecuți". Era vorba despre acoperirea deficitelor bugetare din anii 1874-1876,[18] a căror valoare consolidată era apreciată la 27 459 438,49 lei.[19]

Comparativ cu varianta finală a legii, această primă versiune nu conținea o serie de elemente-cheie care aveau să constituie elementele de garantare și procedurile de retragere a emisiunii. În acest sens, deși era prevăzută garantarea emisiunii „în proprietăți ale statului neangajate pentru alte datorii și reprezentând o valoare îndoită", nu se făcea nicio referire la cursul forțat al biletelor ipotecare sau la constituirea unei bănci de scont și circulațiune care să preia operațiunile de emisiune și retragere a biletelor, așa cum, de altfel, apărea înscris în proiectul din 1866 privind emisiunea bonurilor de tezaur.[20]

Dezbaterile din Adunarea Deputaților asupra acestui proiect de lege reflectă în mod cuprinzător atitudinea responsabililor politici față de problematica emisiunii banilor de hârtie. Cei care se împotriveau proiectului de lege, invocau, înainte de toate, experiența negativă a emisiunii lui John Law și a asignatelor din timpul Revoluției franceze.„Să profităm dar de exemplul lui Law și de experiența asignatelor – se pronunța Emilian Pake-Protopopescu[21] în discursul din 12 mai – și să nu invităm pe acei aventurieri care cred că pot să facă să nască ceva din nimic. Nu poate crea valori acolo unde nu sunt valori; nu putem face să existe credit, acolo unde nu există credit. Putem noi impune creditorilor Statului confiență în hârtia sa, când particularii o pot refuza?"[22]

Mult mai tranșant în acest sens se exprima Nicolae Ionescu,[23] care considera că „pentru societatea noastră ea [i.e. emisiunea de bani de hârtie – n.n.] ar fi culmea dezastrelor financiare", iar „în această stare de ruină numai acest pas ne mai trebuia ca să ajungem la afundarea completă și ireparabilă a finanțelor noastre".[24] Cu elocvența binecunoscută, deputatul liberal afirma că introducerea pe piață a banilor de hârtie urma să aibă cel puțin patru inconveniente majore: utilizarea „ca mijloc de spoliațiunie de către speculatori", scumpirea mărfurilor de primă necesitate, specularea mâinii de lucru în mediul rural, respectiv „să pună Statul în necesitate ca să repete această tipărire de bilete de câte ori va avea nevoie de mijloace, pentru că greu va fi statului român, când va fi pus pe calea aceasta, ca să mai revină la circulațiunea de astăzi".[25]

O atitudine mai temperată avea Constantin Grădișteanu, fost ministru de finanțe în guvernul conservator al lui Costache Epureanu, care, făcând istoricul măsurilor fiscale luate de guverne în timp de criză, ajungea la concluzia că emisiunea de „hârtie-monedă" reprezintă un ultim expedient după ce s-au epuizat măsurile de scădere a titlului monedei de argint sau aur.:„Să nu confundăm hârtia-monedă cu moneda-hârtie. Moneda-hârtie este una din invențiile cele mai mari ale societăților moderne și a permis a se reduce dobânzile și a se ajunge

la stabilirea unei circulații atât de admirabile [...] Însă știți Dv. care e singura diferență între aceste două monede? Este că aceasta din urmă se poate transforma imediat în aur și ajunge un semn de schimb perfect, îndestulând la toate trebuințele omului; pe când hârtia-monedă e un semn de schimb care nu poate servi decât la o mică parte din schimburi; prin urmare e un instrument imperfect." Această observație inducea, evident, ideea necesității unei bănci de emisiune, capabile să răscumpere oricând moneda de hârtie cu „monedă sunătoare", ceea ce i-ar preveni devalorizarea în timpuri de criză.[26] S-a conturat astfel un grup de opinie intermediar care susținea ideea emisiunii biletelor ipotecare numai în contextul existenței unei bănci de emisiune care să fie capabilă să le preschimbe, oricând, în „monedă sunătoare".

Dezbaterea asupra proiectului de lege înaintat de guvern s-a încheiat la 13/25 mai cu un vot indecis,[27] ceea ce a permis reluarea ulterioară, pe noi baze teoretice, a discuției privind emisiunea de bilete ipotecare.

Cum era firesc, presa a preluat imediat știrea referitoare la noul proiect de lege. În numărul din 15/27 mai 1877 „Curierul financiar", principala gazetă economică a timpului, afirma chiar că graba cu care guvernul ceruse dezbaterea acestui proiect nu lăsase practic timp niciunui ziar din țară nici să îl anunțe, nici să îl discute.[28]

Dincolo de dezacordul total exprimat de unii parlamentari în legătură cu proiectul biletelor ipotecare, trebuie remarcat că pozițiile moderate s-au referit la modificări necesare în domeniul ansamblul garanțiilor asupra emisiunii și a procedurilor de răscumpărare a biletelor ipotecare. Această din urmă atitudine reflecta, mai degrabă, poziția unor persoane cu experiență în tranzacții cu proprietăți funciare și, eventual, cu titluri de valoare decât pe aceea a unor specialiști în domeniul financiar și monetar. Nu trebuie pierdut din vedere că teoria monetară era îndeajuns de evoluată în epocă pentru a explica mecanismele monedei fiduciare, astfel încât apar surprinzătoare motivațiile atitudinilor potrivnice ale unora dintre deputați care s-au limitat a împărtăși doar punctele de vedere critice, exprimate adesea de autorii francezi mai degrabă de pe poziții filosofice și juridice decât economico-financiare, cu atât mai mult cu cât mulți dintre aceștia proveneau din rândurile majorității liberale.[29]

Discuțiile pentru un nou proiect de lege au fost reluate imediat după votul din 13/25 mai în comitetul delegaților într-o formulă în care au fost cooptați și membri ai guvernului. Într-o primă ședință s-a discutat acoperirea deficitului bugetar fie prin suspendarea plăților în țară și străinătate, fie prin creșterea impozitelor mergând până la dublarea acestora, fie prin „efectuarea unui împrumut al statului la creditul funciar și emiterea pe scrisurile funciare [cărora li se dădea denumirea de „bilete ipotecare" – n. n.] o dobândă de 5 la sută, care bilete aveau să fie trase din circulațiune prin vânzarea bunurilor ipotecate". Concomitent cu această ultimă propunere era propusă emisiunea unor bilete având curs forțat, nepurtătoare de dobândă, „care se puteau converti după voință în bilete ipotecare purtând procente".[30]

Prelungirea dezbaterilor asupra acestui proiect de lege a provocat interesul opiniei publice, mai ales a segmentului urban care era implicat în tranzacții cu titluri de valoare. Simptomatică pentru starea de spirit a publicului din acele zile este petiția unor locuitori din Galați care a fost citită în ședința Senatului din 13/25 mai:

„Proiectul de lege hârtie-monedă sau bilete ipotecare, dacă în statele mari vecine s-a ajuns a fi depreţiate la 60 mult 70 la sută, ce se va întâmpla la noi unde ruralele şi domenialele, care au un procent de 8 şi 10 la sută, sunt astăzi ajunse la 70 lei suta.

Subsemnaţii comercianţi din această urbe vin a vă ruga respectuos să binevoiţi a interveni pe lângă onor. Adunare a respinge proiectul la cestiune, scăpând ţara de nenorocirea acestei monete care nu va fi decât un trafic pentru uşurări şi o lovire însemnată comerţului şi agriculturii române."[31]

Exista, aşadar, o teamă justificată a publicului faţă de devalorizarea potenţială a biletelor ipotecare. Argumentele erau la îndemână, extrase fiind din realitatea cotidiană a titlurilor de valoare româneşti şi a cursului bancnotelor din ţările învecinate.[32] În realitate, pe lângă faptul că cele două categorii nu erau neapărat conexate, trebuie spus că devalorizările produceau, fiecare în parte, consecinţe diverse, iar legiuitorul biletelor ipotecare româneşti încerca să le anticipeze prin procedurile de garantare şi răscumpărare.

Aceeaşi atitudine de neîncredere răzbate şi din articolele publicate în „Curierul financiar" de Mina D. Minovici, directorul şi proprietarul ziarului, care în articolul intitulat *Chârtia-monetă* afirma că acest mijloc de plată era „o calamnitate" şi propunea ca „în loc să emitem hârtie monetă[33] să emitem monetă de hârtie,[34] adică bilete de bancă cu dreptul de a se primi sau a se refuza şi a se schimba contra numerar la toate casele publice".[35]

Dezbaterile privind noul proiect de lege au progresat într-o şedinţă ulterioară, când s-a propus emisiunea de bilete ipotecare în valoare de 30 milioane lei cu dobândă de 5%, garantate cu titluri funciare de aceeaşi valoare, care urmau să fie răscumpărate prin vânzarea anuală de proprietăţi publice în valoare de 5 milioane lei. Biletele ipotecare urmau a fi însă utilizate doar în relaţia cu instituţiile publice la curs *al pari*, neavând astfel un curs liber.[36] În ansamblul său, această măsură a fost respinsă, deoarece s-a considerat că intermedierea Casei Creditului Funciar este inutilă şi aducătoare de costuri publice suplimentare, în timp ce restricţia cursului obligatoriu al biletelor ipotecare la relaţia dintre stat şi creditorii săi le expunea unor deprecieri semnificative.[37]

A doua versiune a legii a fost citită în şedinţa Adunării Deputaţilor din 8/20 mai 1877. Erau preluate puţine elemente din proiectul depus de guvern la 11/23 mai; modificările şi adăugirile erau într-atât de substanţiale, încât se poate vorbi despre un nou proiect de lege al biletelor ipotecare. De altfel, I. C. Brătianu – care participa la lucrările Comitetului delegaţilor atât în calitate de prim-ministru, cât şi de ministru de finanţe[38] – a şi protestat după momentul lecturii, precizând că nu şi-a retras proiectul după votul indecis din Adunarea Deputaţilor.[39] Preocuparea principală a deputaţilor era aceea de a preveni devalorizarea biletelor ipotecare, odată ce acestea vor fi fost puse în circulaţie. Motivele acestei potenţiale devalorizări fuseseră deja exprimate în dezbaterile la primul proiect adus de guvernul I. C. Brătianu în parlament şi se refereau, în continuare, atât la experienţele negative cu emisiunile de monedă de hârtie de la începutul sec. XVIII - începutul sec. XIX, cât şi la problemele financiare născute după 1850 în momente de criză politico-diplomatică.[40] Pe de altă parte, momente similare de criză constituiau pentru susţinătorii proiectului argumente importante în favoarea emisiunii

Ion C. Brătianu

monedei de hârtie, care avea toate datele ca să reprezinte un succes financiar, în condițiile în care era însoțită fie de înființarea unei bănci de emisiune care să o garanteze cu un stoc metalic, fie de titluri funciare purtătoare de dobândă.[41] În acest sens se pronunța Pană Buescu,[42] cu argumentul că evoluția pozitivă a francului francez după războiul franco-prusac din 1870-1871 și a rolului Băncii Franței în acest proces constituia probă a valabilității teoriei stocului metalic de o treime față de moneda de hârtie pusă în circulație chiar și momente de criză. În consecință, propunea „ca aceste 30 milioane să se dea guvernului în bilete de stat [...] cu curs forțat; însă, în același timp, statul să ipotecheze moșii ale sale pentru suma de 60 milioane, asupra cărora se constituie un credit funciar, sub privegherea Corpurilor legiuitoare și a comitetului funciar." După P. Buescu așadar, emisiunea biletelor ipotecare trebuia să aibă un curs forțat, nepurtător de dobândă la răscumpărare și să fie separată de titlurile funciare corespunzătoare care – doar ele – urmau să aducă dobânda de 10%, amortizabile în decurs de 10 ani. În mod contrar, Gheorghe Cantilli[43] aprecia că tocmai bilete ipotecare trebuiau să fi investite cu dobândă la răscumpărare, aceasta reprezentând adevărata garanție împotriva deprecierii lor.[44] În acest sens, propunea răscumpărarea cu 5% până la 7% când „desigur, hârtia are să curgă mai lesne decât dacă n-ar produce nicio dobândă."[45]

Răspunzând acestor sugestii, I. C. Brătianu a arătat că în Rusia rubla de hârtie era, într-adevăr, devalorizată „cu 25% scăzământ",[46] dar că, dincolo de această situație particulară, „moneta de hârtie [...] nu este altceva decât un bilet care se eliberează pe o promisiune că va fi plătit; când acea promisiune insuflă încredere [...] ea are valoare".[47] De asemenea, susținea că emisiunea de monedă de hârtie este necesară pentru dezvoltarea societății, dar trebuie emisă în condițiile schimbului *al pari* „atât pe cât trebuințele schimbului o cer", având, în același timp, „o garanție sigură".[48] Brătianu explica faptul că biletele de bancă nu sunt altceva decât efecte de comerț, pentru a căror tranzacționare esențială este încrederea în solvabilitatea debitorului. Cu alte cuvinte, biletele ipotecare urmau să fie investite cu „încrederea ce inspiră statului român care întotdeauna a făcut onoare angajamentelor sale" dar, în același timp, aveau o garanție ipotecară asupra unor proprietăți publice.[49] Totodată, nu împărtășea ideea oferirii unei dobânzi de 5% la răscumpărare, deoarece considera că nu vor beneficia de aceasta decât persoanele „care le vor poseda la sfârșitul anului". Mai mult decât atât, biletele ipotecare nu deveneau astfel mai atractive pentru investitorii în titluri de valoare, din moment ce existau deja pe piață altele cu dobânzi net superioare.[50] Ca ultim argument împotriva temerilor deputaților, I. C. Brătianu l-a adus pe acela al raportului existent în Franța între circulația metalică și cea a biletelor de bancă, care era de 1:3, în timp ce guvernul român intenționa să emită biletele ipotecare „pe jumătate a monedei sunătoare ce avem în circulațiune".[51] În final, votul s-a dat în Adunarea Deputaților pe 20 mai, când legea a fost adoptată cu o largă majoritate (55 voturi pentru, din 70 votanți).[52]

Lectura dezbaterilor asupra acestui proiect de lege evidențiază că atitudinea deputaților față de proiectul emisiunii banilor de hârtie devenise mult mai conciliantă, ceea ce rezultă atât din luările de cuvânt asupra principiilor generale ale legii, cât și din amendamentele propuse.[53] Dintre acestea din urmă nu au lipsit cele care se situau în zona

socială (emisiunea unor cupiuri de valori mici (1, 2 și 5 lei) – P. Cernătescu[54]), națională[55] sau ieșite din comun,[56] dar, în ansamblul lor, acestea erau suficient de specializate pentru a dovedi că majoritatea Camerei și-a însușit concepția guvernului asupra necesității emisiunii biletelor ipotecare. Un astfel de amendament era cel al lui Ion Poenaru-Bordea care propunea o schimbare radicală a termenelor de răscumpărare a biletelor ipotecare: dacă proiectul de lege prevedea ca acest termen să fie limitat la un an, „imediat după încheierea păcii", când trebuia contractat un împrumut intern sau extern de 30 milioane lei, deputatul liberal recomanda prelungirea termenului de contractare la 2 ani după încheierea păcii și, în cazul în care nu era posibil împrumutul, să se scoată la vânzare, treptat, moșiile ipotecate, astfel încât „în termen de 7 ani cel mult de la promulgarea legii [...], biletele emise să fie plătite și retrase din circulație".[57] Acest amendament a fost adoptat în corpul final al legii, fiind reformulat la art. VIII, cu modificarea procentului dobânzii (de la 5% la 10%) și a termenului de vânzare a proprietăților (de la 7 la 6 ani).

Senatul a început la 5/17 iunie discuțiile asupra celui de-al doilea proiect de lege. În raportul, favorabil adoptării, care fusese redactat de Vasile Boerescu și citit în plenul Senatului la 30[58] și 31[59] mai, se sublinia faptul că „în fața unor chestiuni financiare de o ordine superioară, care au ca efect, nu numai indirect, dar direct și imediat, asupra stării noastre economice și politice, nu trebuie să fim absorbiți nici de spiritul de partid, nici de considerațiuni de persoane; ci toți uniți să căutăm a da cea mai bună soluțiune posibilă unor interese atât de grave și de multiple".[60] Documentul se concentra asupra prezentării garanțiilor împotriva deprecierii „titlurilor fiduciare" ce urmau să fie emise. În acest sens, se pornea de la principiul că încrederea în aceste titluri trebuie să se bazeze pe siguranța investitorului că „acea ipotecă are, cu adevărat, să se vândă" și că „aceste scrisuri au să fie toate retrase din circulație până la epoca scadenței lor". De aceste operațiuni urma să se ocupe Comitetul Biletelor Ipotecare, ale cărui atribuții (supravegherea emisiunii, păstrarea ipotecilor și vânzarea la termen a acestora) au fost prezentate în detaliu. De asemenea, s-a propus ca răscumpărarea lor să se facă de stat cu o primă de 10%, „pentru a asigura și mai bine valoarea în circulațiune a acestor scrisuri și pentru a depărta și mai mult de la dânsele orice asemănare cu hârtia-monedă."[61]

În același spirit conciliant care s-a făcut remarcat în dezbaterile deputaților, senatorii au propus amendamente referitoare la componența consiliului de supraveghere, valoarea cupurilor, termenul de retragere a biletelor, interdicția unei noi emisiuni până la retragerea actualelor bilete ipotecare, precum și neretroactivitatea legii. Singura discuție în contradictoriu s-a purtat în jurul necesității înființării unei „bănci de circulațiune", împotriva căreia s-au pronunțat, printre alții, M. Kostaki, D. A. Sturdza și Al. Zisu[62].

Demnă de reținut este opinia separată pe care Dimitrie A. Sturdza a susținut-o împotriva propriului partid. Omul politic liberal susținea că, prin adoptarea legii biletelor ipotecare s-ar fi trecut practic de la „regimul tranzacțiunilor cu monetă sunătoare în acela al tranzacțiunilor cu hârtie monetă. Ea tinde a substitui în locul realității o pură ficțiune."[63] Cauzele situației grele în care finanțele statului se găseau erau, în principal, lipsa creditului și reducerea producției și a tranzacțiilor comerciale, iar acestea nu puteau fi înlocuite prin ceea

ce Sturdza numea „creațiunea unei ficțiuni de numerar”.[64] Principalele neajunsuri ale emiterii de biletelor ipotecare erau, în viziunea lui Dimitrie A. Sturdza, cronicizarea deficitului bugetar, creșterea disproporționată a prețului mărfurilor, ceea ce ar fi condus la o perturbare generală a afacerilor comerciale, afectarea nivelului de trai, mai ales în cazul angajaților statului, scăderea importurilor.[65] Mai mult decât atât, într-o lungă intervenție pe care a avut-o în ședința Senatului din 1 iunie 1877, D. A. Sturdza considera că, din textul proiectului de lege, rezulta că emisiunea de hârtie-monedă „cu termen indefinit” avea, de fapt, un „curs semiforțat, care are să se preschimbe după jumătate de an în curs forțat.” Manifestându-și neîncrederea în reușita emisiunii biletelor ipotecare, omul politic liberal se întreba, retoric: „Cine ne poate asigura că nu se vor emite mai multe bilete, mai cu seamă atunci când cele 30 milioane nu vor mai valora decât 15 milioane, prin urmare, când ni se va zice iarăși că se simțește o lipsă de un arginte de schimb?” Pornind de la exemplul emisiunilor austriece din prima jumătate a secolului al XIX-lea, D. A. Sturdza considera că nu există niciun mecanism de garanție a împiedicării unei noi emisiuni realizată ca o consecință a deprecierii emisiunii anterioare.[66] Principala îngrijorare pe care și-a exprimat-o D. A. Sturdza în ședința din 1 iunie era, așadar, aceea că „din momentul ce vom începe a fabrica hârtie-monedă de 30 milioane, nu ne vom opri nici la suta de milioane. Vom face cum s-a făcut în toate țările din lume care au încercat acest mijloc fatal al hârtiei-monete”.[67]

După dezbateri intense în care argumentele pro și contra adoptării noului mijloc de plată au fost prezentate pe larg de întregul spectru politic, în ședința Senatului din 2/14 iunie 1877 a început dezbaterea pe articole a proiectului de lege. Atrage atenția discuția asupra articolului din lege referitor laînființarea unei bănci de scont și circulațiune. În acest context, prim-ministrul Ion C. Brătianu avea să afirme: /.../ noi trebuie să facem o bancă și rău am făcut că nu am înființat-o: fiindcă însă nu eram destul de familiarizați cu aceste idei, nu puteam să înțelegem foloasele instituțiunii de bancă”.[68] Brătianu a ținut, totodată, să îi asigure pe parlamentari în legătură cu faptul că emisiunea de bilete ipotecare era privită de guvern ca „un mijloc cu totul trecător în fața nevoilor”,[69] afirmând că imediat ce situația o va permite această emisiune avea să fie transformată într-un împrumut.

Invocând necesitatea înființării unei bănci de emisiune, prim-ministrul readucea în atenția clasei politice vechile sale intenții din 1866 și 1868, având același scop, care însă nu avuseseră sorți de izbândă într-o epocă în care în România era „belșug de aur”. Însă în noile circumstanțe opinia generală a clasei politice era favorabilă creării unei astfel de instituții fundamentale, absolut necesare în dezvoltarea oricărui stat modern. Având în vedere circumstanțele generate de instituirea biletelor ipotecare, existența băncii era cu atât mai necesară cu cât instituția urma a fi însărcinată cu retragerea acestor mijloace de plată.

Proiectul a trecut de Senat cu 31 de voturi pentru și 18 împotrivă și la 7/19 iunie a reintrat în dezbaterea Adunării Deputaților pentru votul final, având în vedere modificările aduse în camera superioară a Parlamentului, dintre care cea mai importantă era adăugarea articolului referitor la faptul că nu putea fi pusă în circulație o a doua emisiune de bilete ipotecare înainte de retragerea și distrugerea tuturor biletelor din prima emisiune.

NOTE CAPITOLUL II

[1] I. Bănaru, *Un document numismatic. Proiect de lege pentru emiterea de hârtie-monedă în România 1866*, BSNR 16, 40, 1921, p.119 -123. După 11 ani, cu ocazia dezbaterii biletelor ipotecare în Adunarea Deputaților, N. Ionescu își va aduce aminte de proiectul lui Brătianu din 1866, la care a renunțat „cu un patriotism bine luminat și dezinteresat, nu de teama opoziției sau a voturilor, ci din respectul opiniunilor din Cameră formate în consecință".

[2] Pentru detalii asupra evenimentelor din primăvara anului 1866, *v.* Grigore Chiriță, R*omânia în 1866. Coordonate ale politicii interne și internaționale*, în „Revista de Istorie" nr. 12, 1978, p. 2197-2219 și Anastasie Iordache, *Instituirea monarhiei constituționale și regimului parlamentar în România*, Editura Majadahonda, București, 1997, p. 40-55. *Cf.* Dan Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, București, Editura Elion, 2007, p. 16 sqq.

[3] 20 652 535 lei noi, conform legii monetare din 1867.

[4] Gh. M. Dobrovici, *Istoricul datoriei publice a României*, București, Stabilimentul de Arte Grafice Albert Baer, 1913 p. 103-110.

[5] „Monitorul oficial al României" nr. 117 din 31 mai 1866. În epocă, în mediul liberal circula cu intensitate ideea constituirii unei bănci ipotecare și emisiunea de „bilete platnice la prezentarea purtătorului" în contul datoriei ipotecare a României (*v.* „Românul" 10, 2 iunie 1866, p. 384-385).

[6] „Românul" 1 iunie 1866, p. 330.

[7] Gh. M. Dobrovici, *op. cit*., p. 110-111.

[8] Este vorba despre binecunoscutul „împrumut Oppenheim", care a fost contractat cu o dobândă de 8%, fiind utilizat exclusiv pentru acoperirea deficitelor bugetare. În epocă, acest împrumut a provocat discuții aprinse (*v.* Gh. M. Dobrovici, *op. cit.* 1913, p. 115-128). Mai târziu, I. C. Brătianu declara că, dacă se realiza proiectul emisiunii bonurilor de tezaur din 1866, „scăpam de împrumutul Oppenheim care ne-a adus în casă 18 milioane, dar pentru care până astăzi [în anul 1877 – n.a.] am plătit 33 milioane, și avem încă să mai plătim 37 milioane fr." (discursul din Adunarea Deputaților la 13 mai 1877, „Monitorul oficial al României" nr. 128 din 8/20 iunie 1877, p. 3712).

[9] Vasile Boerescu (1830-1883), jurist, profesor, publicist, scriitor și om politic; ministru al Justiției (1860-1861 și 1868-1870), al Afacerilor Străine (1873-1875 și 1879-1881) și al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1860, 1874, 1880); deputat și senator în mai multe legislaturi.

[10] V. Boerescu, *Discursuri politice 1859-1883*, vol. II: 1874-1883, București, Atelierele Grafice SOCEC & Co., 1910, p. 252.

[11] *Ibiddem*, p. 254.

[12] C. Jobst, H. Kernbauer, *op. cit*., p. 93 sqq.

[13] Crizele financiare sunt definite drept „episoade ale volatilității piețelor financiare marcate de probleme semnificative de lipsă de lichiditate și insolvențe în rândurile participanților la piața financiară și/sau de intervenția oficială în vederea îngrădirii unor asemenea consecințe". (Michael Bordo, Barry Eichengreen e.a., *Is the crisis problem growing more severe?*, în Franklin Allen, Douglas Gale (ed.), *Financial crises*, Edward Elgar Publishing Ltd., Cheltenham, Northampton, 2008, p. 5).

[14] Durata medie a crizelor în perioada 1880-1913 este sistematizată de M. Bordo, B. Eichengreen e.a. (*op. cit*., p. 9) după cum urmează: crize monetare: 2,6 ani, crize bancare: 2,3 ani, crize monetare și bancare: 2,2 ani, ceea ce corespunde cu următoarea situație a profunzimii crizelor (pierderea cumulativă din PIB): crize monetare: 8,3%, crize bancare: 8,4%, crize duble: 14,5%. *V.* David Glasner, Thomas F. Cooley, *Business cycles and depressions : an encyclopedia*, New York : Garland Pub, 1997, p. 148-149. Este o perioadă dificilă care,

după caracterizarea lui Hans Rosenberg, „a fost întreruptă dar nu oprită de creșteri ciclice și fluctuații întâmplătoare" și care pare să fi fost suficient de constrângătoare pentru a perturba balanța tradițională a forțelor și ideilor politice și sociale (Hans Rosenberg, *Political and Social Consequences of the Great Depression of 1873-1896 in Central Europe*,„The Economic History Review", vol. 13, No. 1/2 (1943), p. 72).

[15] Gh. M. Dobrovici, *op. cit*., p. 155.

[16] Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859-1947*. Vol. 3. *Monedă, credit, comerț, finanțe publice*, București, Editura Academiei Române, 2000, p. 618.

[17] Gh. M. Dobrovici, *op. cit*. 1913, p. 155-156 arată că acest urma să fie acoperit prin creșteri de taxe privind retribuția personalului, biletele de cale ferată, timbrul și înregistrarea, legea patentului și căile de comunicație.

[18] Bugetului anului 1873 avusese un excedent de 1 285 586,68 lei (*v. Anuarul statistic al României*, Imprimeria Statului, București, 1904, p. 374).

[19] Detaliat, deficitele bugetare ale celor trei ani se prezentau astfel: 1874: 7 444 999,82 lei, 1875: 326 909,58 lei, 1876: 19 691 529,09 lei (*ibid.*).

[20] Un alt aspect care particulariza acest proiect de lege era absența valorii de 5 lei printre cupurile prevăzute a fi emise (art. 2).

[21] Emilian Pake Protopopescu (1845-1893), jurist, profesor, primar al Bucureștiului (1888-1891), deputat, membru al Partidului Național Liberal.

[22] „Monitorul oficial al României" din 2/14 iunie 1877, p. 3574.

[23] Nicolae Ionescu (1820-1905), senator, deputat, ministru de externe, publicist, membru fondator al Societății Academice Române, membru al Partidului Național Liberal.

[24] „Monitorul oficial al României" nr. 127 din 7/19 iunie 1877, p. 3692.

[25] C. I. Băicoianu, *Istoria politicei noastre monetare și a Băncii Naționale. Acte și documente*, Volumul 1, Partea II, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1932, p. 353.

[26] „Monitorul oficial al României" din 2/14 iunie 1877, p. 3572-3573.

[27] Votul din 13/25 iunie asupra legii biletelor ipotecare a fost declarat nul, „neîntrunind majoritatea cerută de regulament" („Monitorul oficial al României" nr. 128 din 8/20 iunie 1877, p. 3714).

[28] „Curierul financiar", an IV, nr. 20, 15/27 mai 1877.

[29] *E.g.* Emanoil Pake-Protopoescu, Nicolae Ionescu, Gheorghe Cantilli.

[30] „Monitorul oficial al României"nr. 129 din 9/21 iunie 1877, p. 3731.

[31] „Monitorul oficial al României" nr. 135 din 16/28 iunie 1877, p. 3866.

[32] Cel mai probabil, locuitorii Galațiului aveau în vedere cursurile banilor de hârtie din Austro-Ungaria care avea în circulație mari cantități de bani de hârtie guvernamentali care nu erau convertibili, astfel încât, în deceniul al VIII-lea al sec. XIX valoarea acestora era cu 10-30% sub paritatea monedelor convertibile germane, franceze sau britanice (*v.* C. Jobst, H. Kernbauer, *op. cit*., p. 124-125). În ceea ce privește Rusia, războiul din Balcani a costat-o prăbușirea cursului de schimb rublă-hârtie/rublă de argint (de la 85,8:100 în 1875 la 67,4:100 în 1877, v. *Global price and income history group: a research team measuring prices, incomes, and economic wellbeing around the world before 1950*, http://gpih.ucdavis.edu/Datafilelist.htm, accesat la 6.07.2017).

[33] M. D. Minovici definea hârtia monedă ca fiind „o creațiune a puterii politice", deținătorul neavând niciun drept de a o schimba contra numerar, având un curs forțat.

[34] Moneda de hârtie era definită ca fiind „emisă de particulari sau stabilimente de credit pentru a îndeplini o parte din trebuințele circulației numerarului".

[35] „Curierul financiar", an IV, nr. 20, 15/27 mai 1877.

[36] „Monitorul oficial al României" nr. 129 din 9/21 iunie 1877, p. 3731. În plus, ca măsură suplimentară pentru echilibrarea bugetului public, era prevăzută și o creștere a impozitului funciar și reintroducerea taxei licențelor.

[37] *Ibidem.*

[38] *V.* raportul lui Gr. Vulturescu în „Monitorul oficial al României" nr. 129 din 9/21 iunie 1877, p. 3730-3731.

[39] „Monitorul oficial al României" nr. 129 din 9/21 iunie 1877, p. 3732.

[40] E.g. D. Pruncu care se pronunța contra emisiunii, pe considerentul că garantarea biletelor ipotecare cu bunuri funciare ar aduce cu sine, inevitabil, deprecierea inevitabilă a biletelor ipotecare (exemple: hârtia monedă rusească, bunurile domeniale românești). „Monitorul oficial al României" nr. 130 din 10/22 iunie 1877, p. 3755. În discuțiile din comitetul delegaților s-a apreciat că deprecierea biletelor ipotecare urma să fie mai mic cu 30%, mergând până la 40-50% (Menelas Ghermani. Spre comparație, bonurile domeniale aveau cursul la 65-68% din valoarea nominală (*ibid.*).

[41] „Monitorul oficial al României" nr. 130 din 10/22 iunie 1877, p. 3757.

[42] Pană Buescu (1833-1904), profesor, ziarist, deputat în mai multe legislaturi.

[43] Gheorghe Cantilli (1838-1908),profesor, avocat, deputat și senator, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1878-1879).

[44] „Monitorul oficial al României" nr. 130 din 10/22 iunie 1877, p. 3759.

[45] *Ibidem.*

[46] În realitate, pentru anul 1877 raportul rubla de hârtie / rubla de argint a fost de 100:67,4 (*v. Russia Ag content ruble 1535-1913*, în *Global Price and Income History Group*, Middlebury College & University of California, http://gpih.ucdavis.edu/Datafilelist.htm, accesat la 18.10.2016).

[47] „Monitorul oficial al României" nr. 131 din 11/23 iunie 1877, p. 3782.

[48] „Monitorul oficial al României" nr. 131 din 11/23 iunie 1877, p. 3783.

[49] *Ibidem.*

[50] *Ibidem.*

[51] În anul 1877, la Banca Franței acoperirea medie a circulației bancnotelor cu rezerva metalică era de 88,2%, iar cea de aur era de 46,8% (*v.* V*ergleichende Notenbankstatistik. Organisation und Geschäftsverkehr wichtiger europäischer Notenbanken 1876-1913 statistisch dargestellt*, Reichsdruckerei, Berlin, 1925, p. 61-63).

[52] „Monitorul oficial al României" nr. 132 din 12/24 iunie 1877, p. 3801.

[53] *Cf.* discursul raportorului Grigore Vulturescu (1839-1913) în „Monitorul oficial al României" nr. 129 din 9/21 iunie 1877, p. 3730-3731.

[54] „Monitorul oficial al României" nr. 131 din 11/23 iunie 1877, p. 3784 și nr. 132 din 12/24 iunie 1877, p. 3800, pentru a „înlesni mijloacele de tranzacțiune claselor muncitoare" (P. Cernătescu).

[55] „Monitorul oficial al României" nr. 132 din 12/24 iunie 1877, p. 3801 (B. Maniu): „... nu pot primi niciodată ca pământul românesc să se vândă, decât numai atunci când națiunea va fi pusă în poziție să cumpere acel pământ. [...] Să băgați bine de seamă că pământul este singurul titlu al existenței noastre naționale".

[56] Semnătura prin grifă nu oferă garanții suficiente împotriva falsificării, astfel încât ministrul de finanțe să semneze „cu propria sa mână" (I. Poenaru-Bordea) – „Monitorul oficial al României" nr. 132 din 12/24 iunie 1877, p. 3800.

[57] „Monitorul oficial al României" nr. 132 din 12/24 iunie 1877, p. 3800.

[58] „Monitorul oficial al României" nr. 138 din 19 iunie / 1 iulie 1877, p. 3938-3941.

[59] „Monitorul oficial al României" nr. 139 din 21 iunie / 3 iulie 1877, p. 3959-3963.

[60] C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 391.

[61] „Monitorul oficial al României" nr. 138 din 19 iunie / 1 iulie 1877, p. 3940-3941.

[62] Amendamente dezbătute în ședința din 5/17 iunie („Monitorul oficial al României" nr. 135 din 16/28 iunie 1877, p. 3864-3865). Termenele din forma finală a legii, de 2 ani pentru efectuarea împrumutului și 6 ani pentru vânzarea imobilelor ipotecate, au fost enunțate de I. C. Brătianu. Raportorul V. Boerescu propusese, în aceeași ședință, ca cele două termene să fie de un an, respectiv cinci ani (*ibid.*).

[63] C. I. Băicoianu, op. cit., p. 414.

[64] *Ibid.*, p. 420.

[65] *Ibid.*, p. 424-425.

[66] „Monitorul oficial al României" nr. 145 din 28 iunie / 10 iulie 1877, p. 4104-4105.

[67] C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 461.

[68] *Ibid.*, p. 559.

[69] *Ibid.*, p. 558.

CAPITOLUL III

Fabricarea biletelor ipotecare

În conformitate cu articolul 2 al *Legii pentru emisiunea de bilete ipotecare* acestea urmau a fi emise „în bucăți de 5, 10, 20, 50, 100 și 500 lei" și a fi fabricate „în aceleași condițiuni ca și biletele de bancă, sub controlul Ministerului de Finanțe. Ele vor avea gravate, în corpul lor, semnăturile facsimile ale ministrului de Finanțe și a doi din membrii comitetului special, și vor fi parafate, prin serii, cu subscrierea manuală a câte unui impiegat, trecută într-un registru special, și conform regulamentului acestor bilete. Se vor preda apoi comitetului special, care le va verifica și le va înapoia Ministerului de Finanțe, spre a le pune în circulațiune".[1]

La momentul adoptării lor, prevederile legale păreau greu de aplicat într-un stat care nu dispunea de mijloacele tehnice necesare înfăptuirii unei astfel de operațiuni. În aceste circumstanțe, soluția imediată găsită de conducătorii de la București a fost să se adreseze autorităților franceze pentru ca fabricarea hârtiei și imprimarea biletelor să se realizeze în atelierele Băncii Franței. Un an și jumătate mai târziu, membrii Comitetului Biletelor Ipotecare își motivau astfel alegerea în raportul pe care l-au dat publicității: „Acest institut de renume universal, dotat în cele mai mici amănunțimi cu o organisațiune și o priveghere perfect și ingenios combinate, presintă singur toată siguranța materială și morală pentru România. Precauțiunile întrebuințate de Banca Franței, începând din momentul fabricării hârtiei și terminând cu predarea biletelor, nu s-ar fi putut înlocui prin nici o altă măsură, nici un alt control, oricât de bine ar fi fost combinate. Nu am fi putut avea la dispositiunea noastră nici impiegații experimentați ai Băncii Franței, nici artiștii și lucrătorii ei, atât de inițiați la o lucrare de o delicateță și o dibăcie foarte mare, nici siguranța aceea absolută ce o dă ordinea și disciplina ce guvernează de mai multe decenii acest mare institut".[2]

La 10/22 iunie 1877, adică în aceeași zi cu adoptarea legii în Parlament, dar cu două zile înainte de intrarea sa în vigoare[3], George C. Cantacuzino[4] a transmis o telegramă agentului diplomatic al României de la Paris, Nicolae Callimachi-Catargi[5], în numele ministrului de Finanțe Ion C. Brătianu,[6] cel care era, de altfel, și președintele Consiliului de Miniștri. Diplomatul era informat despre faptul că guvernul român „a fost autorizat să emită bilete ipotecare în sumă de 100 *(sic!)* milioane[7] de franci", și era rugat să ia legătura cu guvernul francez pentru a primi aprobarea ca bancnotele românești să fie realizate în atelierele Băncii Franței.[8]

Callimachi-Catargi s-a conformat în aceeași zi, așa cum reiese din conceptul unei scrisori ce urma a fi adresată ministrului francez de Externe, Louis-Charles-Élie-Amanien Decazes de Glücksbierg.[9] De remarcat este faptul că în acest document suma menționată era cea corectă, înscrisă în lege, și anume 30 milioane lei, ceea ce ne îndeamnă să credem că diplomatul primise informația și pe alte căi. Ministrul francez era rugat să intervină pe lângă Banca Franței și era asigurat că guvernul român „era gata să accepte toate condițiile ce i s-ar pune pentru executarea acestei lucrări".[10]

Concomitent cu intervenția pe lângă autoritățile franceze, la București au fost făcute demersurile pentru constituirea Comitetului Biletelor Ipotecare, organismul însărcinat cu aducerea la îndeplinire a prevederilor legale. Conform legii, Comitetul urma să fie alcătuit din ministrul de Finanțe, președintele și directorul Creditului Funciar Rural și președintele Camerei de Comerț din București, precum și din alți șase membri, aleși de Consiliul de administrație al Casei de Depuneri și Consemnațiuni. La 11/23 iunie 1877, Ministerul de Finanțe, prin semnătura aceluiași G. C. Cantacuzino, i-a înaintat o adresă directorului Casei de Depuneri,[11] prin care acesta era rugat ca în seara zilei următoare să convoace în ședință Consiliul de administrație al instituției pe care o conducea.[12]

Duminică, 12/24 iunie 1877, a avut loc anunțata ședință sub conducerea lui Ion Ghica,[13] președintele Casei de Depuneri și Consemnațiuni, la care au participat membrii Consiliului de administrație: Constantin D. Athanasiu,[14] Constantin Bălcescu,[15] Stancu Becheanu,[16] Nicolae Bibescu,[17] Dimitrie Brătianu,[18] Dimitrie Cariagdi,[19] Constantin Cornescu,[20] Nicolae Manolescu,[21] George Missail,[22] Mihail Sachelarie, Menelas Ghermani,[23] și subdirectorul D. Aslan. În urma votului exprimat s-a hotărât ca Ion Ghica, Menelas Ghermani, Stancu Becheanu, Dimitrie Cariagdi, Constantin Bălcescu și Constantin Cornescu să fie desemnați ca membri ai Comitetului Biletelor Ipotecare. Celor șase li s-au adăugat ca membri de drept Ion C. Brătianu, ministru de finanțe *ad-interim*, Dimitrie A. Sturdza[24] și Dimitrie Ghica[25] din partea Creditului Funciar Rural, respectiv Constantin D. Athanasiu, președintele Camerei de Comerț.

Comitetul și-a început activitatea chiar de a doua zi, la 13/25 iunie, când s-a întrunit în prima sa ședință la sediul Casei de Depuneri și Consemnațiuni, care funcționa în acel moment la Hanul Șerban-Vodă.[26] Cu acest prilej s-a consemnat în mod oficial că „pentru ca confecționarea biletelor ipotecare să fie însoțită de un riguros control, și ca emisiunea lor să ofere garanții serioase Comitetul exprimă dorința ca confecționarea *(sic!)* biletelor ipotecare să aibă loc la Banca Franței, sub controlul sub care se confecționează și biletele de bancă".[27]

Din cercetarea documentelor de arhivă redactate pe parcursul lunii iulie 1877 reiese necoordonarea autorităților române în realizarea unei acțiuni coerente în vederea tipăririi biletelor ipotecare. La București nerăbdarea era mare și lipsa de experiență în privința fabricării unor bancnote era, la rândul ei, pe măsură. Faptul se poate desprinde cu ușurință din cea de-a doua telegramă expediată de G. C. Cantacuzino lui N. Callimachi-Catargi, la 8/20 iulie 1877. Agentului diplomatic i se reproșa în mod voalat că „lăsase fără răspuns" solicitarea referitoare la obținerea autorizării guvernului francez de a se fabrica biletele

MINISTERIUL FINANCELOR.

107

CASA DE DEPUNERI ŞI CONSEMNAŢIUNI.

№ 9130

13/6 1877

CONSILIUL DE ADMINISTRAŢIE

In Şedinţa de 12 Iunie 1877 Consiliul de Administratie, întrunindu-se în localulŭ Cassei şi procedându la allegerea a şesse Membri conform Art. III. din legea pentru emissiunea billetelor hypotecare său allesŭ cu majoritate absoluta la întâiulŭ scrutin. - D-nii D. I. Ghica cu 9 voturi, M. Germani cu 8, St. Becheanu cu 7. D. Cariagdi cu 8, C. Balcescu cu 10. şi Cornescu cu 7. Pentru care s'au încheeat presentul processŭ-Verbalŭ.

D. Cariagdi

Cornescu

C. Balcescu

Procesul-verbal al ședinței de constituire a Comitetului Biletelor Ipotecare (12/24 iunie 1877)

ipotecare în ateliere băncii sale de emisiune,[28] deşi, aşa cum am arătat mai sus, diplomatul făcuse deja demersurile necesare, fapt pe care îl şi adusese la cunoştinţa Ministerului de Finanţe prin răspunsul transmis la 9/21 iulie. Aceasta în condiţiile în care acelaşi minister îl însărcinase, încă din 14/26 iunie, şi pe deputatul Emil Costinescu,[29] aflat la Paris, să intre în legătură cu Banca Franţei în vederea tipăririi biletelor ipotecare.[30]

De precizat este şi faptul că Ministerul de Finanţe deschisese deja propriul canal de comunicare cu Banca Franţei căreia îi adresase o scrisoare la 5/17 iulie. În răspunsul părţii franceze, redactat la 11/23 iulie şi semnat de guvernatorul Gustave Rouland,[31] se afirma că, până în acel moment, Banca Franţei luase „asupra sa cu cea mai mare prudenţă şi în mod cu totul excepţional, însărcinarea de a executa monedele fiduciare pentru bănci sau guverne străine; cel mai adesea şi-a dat doar concursul pentru procurarea materialului, în totalitate sau în parte sau pentru supravegherea fabricării hârtiei. Guvernele sau băncile şi-au terminat ele însele biletele".[32] Rouland ţinea totodată să menţioneze că informaţiile pe care partea română le furnizase erau incomplete astfel că, pentru a fi lămurită „natura lucrării" era de preferat ca agentul diplomatic al României să îi ofere mai multe detalii.

Pentru a avea o comunicare directă cu autorităţile franceze la Bucureşti s-a decis desemnarea unui reprezentant al guvernului prin care să fie transmise informaţiile necesare şi care să supravegheze direct delicata chestiune a fabricării biletelor ipotecare. Emil Costinescu a fost considerat cel mai potrivit pentru îndeplinirea acestei sarcini.[33] Ştirea în legătură cu misiunea sa a fost publicată în presa timpului care îşi informa publicul în legătură cu faptul că „D. Costinescu, deputatul Capitalei şi redactor al *Românului*, a fost trimis la Paris pentru a îngriji de facerea biletelor ipotecare: Guvernul francez a autorizat facerea biletelor în ospelul monedei".[34]

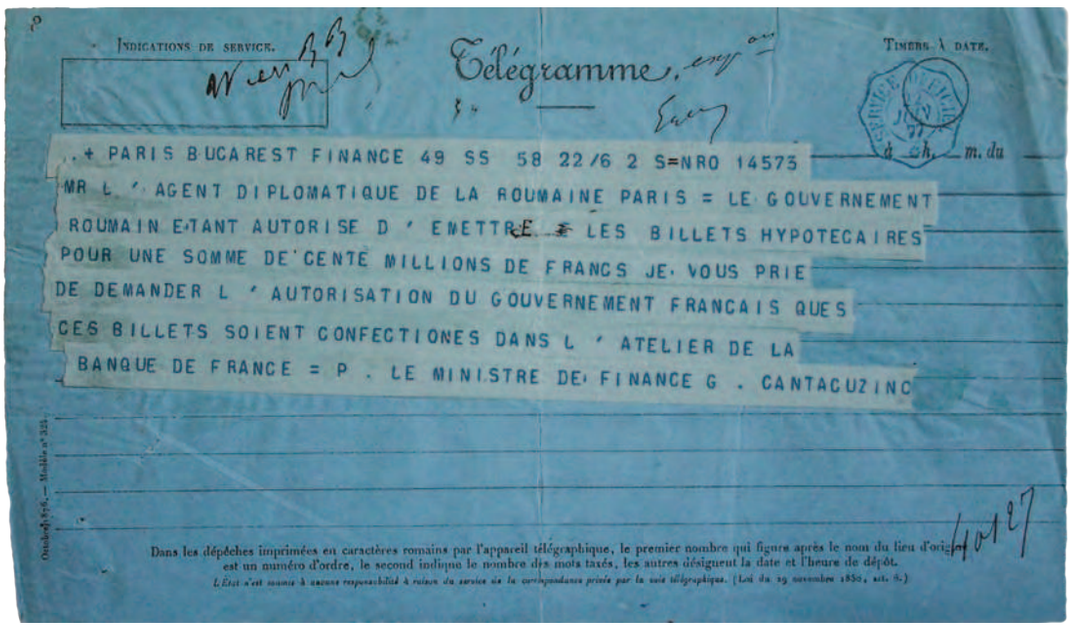
INDICATIONS DE SERVICE.

Télégramme.

TIMBRE À DATE.

.+ PARIS BUCAREST FINANCE 49 SS 58 22/6 2 S=NRO 14573

MR L ' AGENT DIPLOMATIQUE DE LA ROUMAINE PARIS = LE GOUVERNEMENT ROUMAIN ETANT AUTORISE D ' EMETTRE LES BILLETS HYPOTECAIRES POUR UNE SOMME DE CENTE MILLIONS DE FRANCS JE VOUS PRIE DE DEMANDER L ' AUTORISATION DU GOUVERNEMENT FRANCAIS QUES CES BILLETS SOIENT CONFECTIONES DANS L ' ATELIER DE LA BANQUE DE FRANCE = P . LE MINISTRE DE FINANCE G . CANTACUZINO

Dans les dépêches imprimées en caractères romains par l'appareil télégraphique, le premier nombre qui figure après le nom du lieu d'origine est un numéro d'ordre, le second indique le nombre des mots taxés, les autres désignent la date et l'heure de dépôt.

L'Etat n'est soumis à aucune responsabilité à raison du service de la correspondance privée par la voie télégraphique. (Loi du 29 novembre 1850, art. 6.)

Telegrama lui Nicolae Callimachi-Catargi referitoare la autorizarea fabricarii biletelor ipotecare la Banca Franţei

Până la sosirea lui E. Costinescu, în așteptarea unor noi informații, N. Callimachi-Catargi a transmis o telegramă la București la 24 iulie/4 august. Agentul diplomatic comunica faptul că se interesase personal la Banca Franței și confirma că aceasta era de acord, în principiu, să își asume sarcina. Era însă nevoie ca Parisul să fie informat în legătură cu tipul biletelor, tirajul în care se dorea realizarea fiecărei cupuri, dimensiunile, modul de tipărire (recto/verso), textele ce urmau a fi înscris pe bilete, valoarea nominală a biletului care se dorea a fi realizat primul. De asemenea, pentru urmărirea tuturor operațiunilor și controlarea acestora, era solicitată prezența unui reprezentant al guvernului român.[35] Având în vedere informațiile venite de la Callimachi-Catargi credem că acesta nu cunoștea până în acel moment textul Legii privind emisiunea biletelor ipotecare, în care era specificat clar că acestea urmau a fi emise în cupuri având valorile nominale de 5, 10, 20, 50, 100 și 500 lei. De asemenea, nu era la curent nici cu decizia votată cu o zi înainte de Comitetul Biletelor Ipotecare[36] în legătură cu tirajul în care acestea urmau a fi emise, și anume:

Tip bilet	**Tiraj**	**Valoare lei**
5 lei	400 000 buc.	2 000 000 lei
10 lei	300 000 buc.	3 000 000 lei
20 lei	200 000 buc.	4 000 000 lei
50 lei	100 000 buc.	5 000 000 lei
100 lei	60 000 buc.	6 000 000 lei
500 lei	20 000 buc.	10 000 000 lei
Total:	1 080 000 buc.	30 000 000 lei

În ședința pe care Comitetul Biletelor Ipotecare a ținut-o în după-amiaza zilei de 24 iulie/4 august 1877 au fost luate câteva hotărâri importante referitoare la fabricarea bancnotelor în cauză. Astfel, s-a decis ca hârtia specială să fie produsă la aceleași standarde cu cea utilizată pentru tipărirea bancnotelor franțuzești, filigranele, de două tipuri, urmând să reprezinte armele țării, respectiv valoarea în cifre a bancnotei. De asemenea, dimensiunile biletelor ipotecare aveau să fie corespunzătoare cu cele ale bancnotelor emise de Banca Franței, fiecare cupură urmând să aibă o grafică distinctă. Comitetul aproba și „modelele desenate de domnul pictor Grigorescu"[37] și sublinia că în fiecare dintre aceste modele „se vor putea introduce toate modificările reclamate de partea tehnică a imprimării lor".[38] Totodată s-a hotărât ca pentru tipărire să fie utilizată cerneala albastră nealterabilă,[39] biletele urmând să poarte semnătura ministrului Finanțelor (nenominalizat) și pe cele ale lui Dimitrie A. Sturdza[40], respectiv Constantin D. Athanasiu.[41]

În procesul-verbal al acestei ședințe, apare așadar citat, pentru prima dată, numele lui Nicolae Grigorescu. Documentele de arhivă cercetate nu ne oferă însă niciun detaliu despre modul în care pictorul a fost desemnat să realizeze designul viitoarelor bancnote. Este de necontestat faptul că Grigorescu era, la momentul respectiv, unul dintre cele mai respectate

nume ale lumii artistice de la noi,[42] ceea ce a făcut ca, în același an, să fie desemnat drept pictor atașat pe lângă Marele Stat Major însărcinat fiind cu imortalizarea luptelor duse pentru independența României.[43] Cel mai probabil artistului i-a fost încredințată sarcina referitoare la realizarea biletelor ipotecare imediat după adoptarea legii și aceasta a fost îndeplinită într-un interval de timp foarte scurt din moment ce, la 19/31 iulie 1877, ziarul „Timpul" comenta în mod ironic:„Iubitul nostru pictor Grigorescu, căruia România îi datorește opere nepieritoare, a plecat zilele acestea la Calafat. Locurile și faptele care se vor desfășura sub ochii lui, ne vor procura fericirea de a admira curând o nouă față a talentului său neprețuit. Să fim drepți! Dacă hârtia-monedă va fi un izvor de calamități pentru țara noastră, ne va consola însă într-o privință: cadrele ei sunt lucrate de Grigorescu. Ce voiți? [...] ce financiarul nostru nu ne-ar ascunde mormântul financiar cu florile talentului lui Grigorescu?"

La 12/24 august, Ministerul de Finanțe i-a comunicat lui Emil Costinescu hotărârile luate în cadrul Comitetului Biletelor Ipotecare, însoțite de precizări suplimentare legate de utilizarea a trei desene realizate de Nicolae Grigorescu și de rugămintea „să luați deîndată dispoziții să se graveze."[44] Însă, conform legii, biletele ipotecare urmau a fi emise cu șase valori nominale diferite, astfel că era nevoie de adaptarea celor trei desene prin introducerea unor modificări menite a individualiza fiecare cupură. De aceea, lui Costinescu i s-a transmis că „modelul nr. 1 se va afecta fabricațiunii biletelor de cinci lei; același model însă va servi biletelor de zece lei, adăugându-se în cele patru colțuri interioare ale chenarului câte un ornament, astfel ca dreptunghiul în care, pentru biletele de cinci lei va figura prețul biletului în litere și semnăturile precum și numerele de serie, să aibă pentru cele de zece lei aspectul unui oval. Efigia domnitorului care figurează în modelul nr. 1 va dispărea și va fi înlocuită în cele două colțuri superioare prin armele țării și în cele două inferioare se va pune textul art. 13 din lege: „Falsificatorii acestor bilete cum și toți aceia care vor fi contribuit la emiterea unei sume mai mari de bilete decât cele prevăzute prin legea de față, se vor pedepsi conform art. 112 și următori din codul penal. Modificațiuni analoage, menite a permite ușoara deosebire a valorii, se vor face pe modelele nr. 2 și 3 din care cel cu nr. 2 va servi biletelor de douăzeci și de cincizeci lei, iar cel cu 3 celor de 100 și 500 lei. Se va mai observa încă, că biletele fabricate după același model, să difere puțin prin mărimea hârtiei, tot pentru facilitatea distincțiunei. În fine să se aibă mai cu seamă în vedere modelul nr. 2 care cere, credem, modificațiuni radicale pentru comoditatea părții scrise pe bilet precum și a semnăturilor".[45] Costinescu era din acest moment autorizat să trateze „în mod definitiv cu Banca Franței pentru gravarea modelelor, confecționarea hârtiei necesare și fabricarea totală a biletelor" și îi era recomandat să insiste în legătură cu faptul că „termenul în care va trebui să se sfârșească operațiunea totală să fie cât mai scurt posibil".[46]

Nu cunoaștem răspunsul exact transmis de Emil Costinescu la scrisoarea Ministerului de Finanțe, dar știm că acesta a fost prezentat de G. C. Cantacuzino în următoarea ședință a Comitetului Biletelor Ipotecare, desfășurată la 23 august/3 septembrie. Plecând de la sugestiile lui Costinescu, Comitetul a aprobat înlocuirea modelului filigranului pe care îl votase anterior („armele țării") cu o reprezentare a împăratului Traian.[47] Două zile mai târziu, Ministerul de Finanțe îl informa pe Costinescu asupra deciziei, insistând asupra

faptului că erau admise toate modificările necesare, din punct de vedere tehnic, ce urmau a fi aduse desenelor lui Grigorescu. La București încă se trăia cu iluzia că imprimarea biletelor ipotecare se putea realiza într-un timp scurt, „Tezaurul având nevoie a realiza cât mai curând resursele ce i s-au acordat prin lege",[48] și, de aceea, delegatul guvernului era rugat „a activa" realizarea biletelor de 5, respectiv 10 lei ale căror modele erau considerate mai simple.

Emil Costinescu a răspuns indicațiilor primite printr-o telegramă datată 6/18 septembrie prin intermediul căreia confirma primirea desenelor lui Grigorescu, despre care ținea să precizeze, în urma consultărilor avute cu specialiștii Băncii Franței, că erau „frumoase, dar puțin utilizabile". De asemenea, solicita să i se trimită detalii în legătură cu grafica ce urma a fi întrebuințată pentru realizarea verso-urilor, împreună cu mai multe schițe de femei și bărbați realizate de același Nicolae Grigorescu.

Aceste informații succinte au fost reluate de Costinescu în cursul aceleiași luni într-un amplu raport adresat ministrului de Finanțe. Având în vedere datele extrem de interesante pe care le conține, îl reproducem aici integral:

„Domnule Ministru,

Cred de datoria mea de a va da o relațiune în amănunt a lucrărilor făcute până astăzi întru îndeplinirea însărcinării ce mi-ați dat de a trata cu Banca Franței pentru confecționarea bonurilor hypothecare, decretate prin legea de la 10 iunie 1877.

Cunoscând trebuința urgentă a tezaurului public de a putea dispune de aceste hârtii fiduciare am profitat de concursul binevoitor ce mi-a oferit domnul agent diplomatic al României pe lângă guvernul francez, spre a mă pune în relațiune cu Banca Franței cu trei săptămâni mai înainte de a-mi sosi deplinele puteri, instrucțiunile și modelele, care la plecarea mea din București, pe la finele lui iunie, urmau a-mi fi trimise cât mai curând, dar cari totuși au întârziat mai mult de două luni.

Graba cu care am căutat a mă pune în relațiune cu Banca Franței, mai înainte de a putea intra în negocieri oficiale, n-a fost zadarnică deoarece Banca încă nu primise comunicarea Ministeriului de Finanțe autorizând confecționarea bonurilor hypothecare române. O adresa anterioară a Băncii către Ministerul de Finanțe rămăsese fără răspuns, deoarece pentru a da autorizarea, Ministeriul avea trebuința de arătarea în amănunt a valorii și a condițiunilor în care urmau a se emite bonurile hypothecare. Este adevărat că agentul diplomatic al României primise asigurarea ca autorizarea va fi dată, ea însă nu putuse parveni la Banca Franței pentru motivul mai sus arătat. Numai după a doua mea întrevedere cu d. Chazal,[49] șeful Controlului Băncii, și după lămuririle ce i-am dat, cererea de autorizare a putut să fie adresată în regulă Ministerului de Finanțe. Însă din cauza deprinderilor de amânare de pe o zi pe alta, mai comune încă autorităților franceze decât celor românești, răspunsul Ministerului de Finanțe n-a parvenit decât acum cinci zile la Banca Franței.

De altminteri întârzierea răspunsului Ministerului de Finanțe nu împiedică primele lucrări de a înainta. Când zic că înaintau nu desemnez deloc prin aceasta repeziciunea astfel cum o doresc și o înțeleg eu și cum ar fi necesară tezaurului nostru public. Însă pentru Banca Franței, care a pus totdeauna câte doi-trei ani pentru fabricarea hârtiilor fiduciare de felul și

de valoarea bonurilor noastre hypothecare, grăbirea lucrărilor pentru care stăruiesc i se pare peste măsura de mare.

Banca Franței nu primește a trata și n-a tratat niciodată pentru asemenea lucrare în total. Ea se însărcinează numai cu lucrările pe care le poate efectua în atelierele și cu personalul ei, cu executarea controlului și a supravegherii asupra fabricării hârtiei, asupra desenării vinietelor, asupra gravării tipurilor, cu imprimatul biletelor, cu numerotarea lor și împachetarea lor. Rămâne dar fabricarea hârtiei pentru care trebuie să contractăm în deosebit cu una din fabricile de hârtie recomandate de Bancă. Pentru clișeul tip, necesar filigranului, pentru desenul vinietelor, pentru gravarea vinietelor trebuie asemenea să facem învoieli deosebite cu artiștii recomandați de Bancă. Stăruințele mele pentru ca Banca să se însărcineze cu lucrarea în total au rămas zadarnice deoarece, după probele ce mi s-au dat, niciodată Banca n-a procedat altfel și, cine cunoaște pe francezi, știe ce tiranie exercită rutina asupra lor.

După primii pași făcuți la Banca Franței, a trebuit să încetez mult timp orice tratări din cauza neprimirii deplinelor puteri, instrucțiunilor și modelelor. În ziua în care le primi-i, cerui sa fiu pus imediat în relațiune cu artiștii desenatori și gravori, spre a începe lucrările. Dar d. Chazal plecase la țară unde este și acuma, d. Ermel,[50] special însărcinat cu Serviciul confecționării, plecase la băi de mare, desenatorul patronat de banca era asemenea la mare. Nouă întârziere de mai multe zile, căci funcționarii secundari rămași la Bancă nu voiau să ia răspunderea de a întreprinde nicio lucrare și se refugiau în dosul întârzierii răspunsului din partea Ministerului de Finanțe. În fine d. Chazal venind pentru o singură zi la Paris ca să primească pe ministrul de Finanțe, ce avea să facă o revizie la Bancă, profitai de ocazie și putui reîncepe deîndată tratatele. D. Chazal a dat instrucțiuni funcționarilor săi și chiar în acea zi putui vedea pe un alt desenator recomandat.

În acest timp veni și depeșa d-voastre prin care, în urma unor comunicări ce făcusem prin d. secretar general al Ministerului, se admitea pentru filigran efigia împăratului Traian în locul armelor țării. Văzui atunci pe d. Chaplain,[51] cel mai dibaci gravor de medalie din Paris, merserăm împreună la Muzeul de la Luvru, apoi la Cabinetul de Medalie, luarăm tipar de pe mai multe medalii ale lui Traian și aleserăm tot ce crezurăm că este mai bine. D. Chaplain, care nu s-a putut apuca deîndată de lucru, având a merge în familia sa pentru o căsătorie, mi s-a angajat a termina lucrarea mai înainte de finele lunii curente. Această lucrare constă într-o medalie mare de pământ după care se fac fotografii în marca cerută pentru filigran; aceste fotografii servesc apoi pentru facerea filigranului în ceară, după care se fac numeroasele perechi de clișee de serviciu care servesc la fabricarea hârtiei.

Cred că efigia lui Traian va reuși destul de bine în filigran, cu toate că din punctul de vedere tehnic ar fi fost poate mai bine de a adopta un chip [de] femeie reprezentat de față, căci trăsăturile mai fine ale chipului femeiesc dau și mai multă garanție. Totuși acest avantagiu este compensat prin caracterizarea ce dă chipul lui Traian hârtiilor române.

A trebuit să admit după discuțiunea urmată la Bancă, ca Traian să fie reprezentat de profil deoarece, oricât de bine ar fi fost făcută medalia de față, deformările neapărate ce ar fi suferit chipul la fabricarea hârtiei, expuneau filigranul a nu da o asemănare îndestulătoare cu

Traian. Profilul prezintă la Traian o silueta cu totul particulară, foarte caracteristică și astfel asemănarea va rămâne cu toate deformările ce ar putea să fie aduse tipului la fabricarea hârtiei.

Filigranul nostru va fi primul filigran reprezentând un portret;[52] până acum nu s-au făcut nicăieri în filigran decât capete alegorice pentru care asemănarea portretului nu era corectă și aceasta din cauza deformărilor ce nu se pot înlătura în fabricarea hârtiei; astfel biletele Băncii Franței au un cap de Mercur, biletele Băncii Romane[53] un cap de ostaș roman, biletele făcute pentru Mexic un cap de aztec etc. În Belgia s-a încercat a se pune un portret în filigran, dar rezultatul n-a fost satisfăcător.

Cu toate acestea mai repet că, având în vedere tipul ce prezintă Capul lui Traian, silințele ce se vor pune de a face clișeele și formele cât mai perfecte, precum și perfecționările ce s-au realizat în fabricarea hârtiei, sper că nu voi avea nu numai un bun filigran, ceea ce e pozitiv, dar și o imagine destul de corectă a chipului lui Traian.

În instrucțiunile ce mi-ați trimis îmi prescrieți să mă conformez în totul biletelor Băncii Franței. Sunt dator, Domnule Ministre, să vă fac cunoscut ca n-aș putea fi următor acestor instrucțiuni, fără a cunoaște toate progresele ce s-au realizat în acest gen de lucrări de la fabricarea biletelor Băncii Franței până astăzi. Aceste bilete ale căror clișee datează de zecimi de ani au rămas mult înapoi în raport cu altele fabricate tot de Banca Franței în urma lor.

Banca Franței a făcut proiectele și clișeele biletelor Mexicului, care sunt mai bune decât ale ei; a confecționat apoi biletele Băncii Pontificale care sunt și mai bune în toate privirile; a confecționat în fine biletele Indochinei, ale Algeriei etc. și [la] fiecare a realizat îmbunătățirile dictate de observație și de experiență. Banca are de vreo trei ani în studiu un nou tip pentru biletul său de 100 lei *(sic!)*. Acest tip este combinat după alte reguli cu totul decât vechiul bilet de 100 lei *(sic!)*.

Nu mă îndoiesc, Domnule Ministru, că și d-voastră doriți ca biletele române să beneficieze de experiența și de toate studiile făcute până astăzi asupra biletelor de bancă. De aceea în lucrările făcute până astăzi am ținut o seamă riguroasă de orice amănunte ar putea să dea o noua garanție în contra falsificărilor, depărtându-mă pentru aceasta de mai multe din prescrierile instrucțiunilor ce mi-ați trimis. Ar fi fost poate mai corect, și eu însumi aș fi fost mult mai adăpostit, dacă mai întâi aș fi avut dezlegare de a contraveni unor părți din acele instrucțiuni, însă aveam convingerea că aș fi pierdut numai un timp prețios, pentru a dobândi în urma răspunsul neapărat și de mai înainte cunoscut că *trebuie a se ține seama de progresele făcute*. Eram cu atât mai convins de aceasta, cu cât spre a ne conforma progreselor făcute în fabricarea biletelor de bancă, nu este trebuința nici de mai mult timp nici de o mai mare cheltuială. Lucrările și costul lor sunt întocmai aceleași, dispozițiunile numai sunt altele.

Ceea ce mai cu deosebire a răsturnat cu totul dispoziția de mai înainte a biletelor de bancă, este modul de întrebuințare a filigranului. Întâi se punea filigranul în mijlocul biletului și se tipărea, peste dânsul, și viniete și text. Astfel sunt biletele Băncii Franței, biletele austriece etc. În urmă s-a recunoscut că aceasta dispozițiune este foarte favorabilă falsificării, deoarece din momentul ce biletul se învechește puțin, filigranul acoperit și încurcat deja în parte de viniete și de text, dispare mai mult încă și atunci un filigran artificial câtuși de puțin dibaci se

Eugeniu Carada

Emil Costinescu

deosebește foarte anevoie de filigranul adevărat. S-a luat dar dispoziţiunea de a lăsa filigranul descoperit, de a nu imprima peste dânsul nici viniete, nici text, atât la recto cât şi la verso.

După aceasta s-au mai făcut alte observaţiuni: s-a constatat că filigranul aflându-se la mijloc, îndoitura biletului, pentru a fi pus într-un portofel, se făcea pe filigran şi-l uza foarte curând. La biletele mari inconvenientul era şi mai însemnat pentru ca îndoirea făcându-se în patru, drept pe filigran, uzarea era cu atât mai repede. Prin urmare tocmai partea conţinând filigranul, în loc de a fi cea mai adăpostită, era cea mai expusă uzării şi ruperii. De aci noua înlesnire pentru falsificare. Pe temeiul acestor observaţiuni care sunt atât de simple şi de naturale încât s-ar mira cineva că n-au fost făcute mai din vreme, filigranul n-a mai fost pus în mijlocul ci într-o latură a biletului şi, la biletele mari, în latură şi mai sus sau mai jos de axul longitudinal al biletului pentru a-i feri cel puţin partea principală de orice îndoitura care ar putea-o uza mai curând decât restul biletului.

Pe lângă aceasta s-a găsit că este bine ca filigranul lăsat descoperit şi aşezat la o parte să fie şi înconjurat de vinietă, ca într-un cadru, astfel ca privirea cuiva sa fie atrasă spre acel cadru şi să-1 îndemne a controla filigranul.

În noul bilet de 100 lei *(sic!)* pe care Banca Franţei îl are în studiu de vreo trei ani, s-au admis două filigrane, câte unul în fiecare latură. *Mercurul* vechilor bilete franceze este înlăturat şi înlocuit prin două capete de femei, de o parte o *Minervă*, de alta *Fortună*. Noile bilete ale Italiei au asemenea două filigrane.

Aceasta mi-a dat ideea de a vă propune ca biletele române de 100 și 500 lei să aibă două filigrane, de o parte *Traian* și de alta un cap alegoric al *României*. Dar asupra acestei chestiuni aștept decizia D-voastră, deoarece un al doilea filigran ar necesita un adaos de vreo 3 000 lei la cheltuieli.

Un al doilea filigran a fost considerat necesar pentru biletele de o valoare mai mare, în vederea cazului când, prin uzare, biletul s-ar afla rupt în două. În acest caz fiecare parte ruptă ar avea filigranul său.

Este acum lesne de înțeles [de] ce schimbarea totală de dispunere [și] noul mod de a trata filigranul. Formatul a trebuit sa fie schimbat, dispunerea vinietei a trebuit să fie modificată, locul lăsat alb pe filigran a trebuit să fie căutat pentru text în altă parte a biletului, apoi un medalion alb pe o jumătate a biletului cere, pentru simetrie și frumusețea biletului, ceva în armonie pe cealaltă jumătate. În fine, vinieta trebuie să fie făcută astfel încât să încadreze filigranul și în același timp să rămână destul loc liber pentru text și semnături, care la noi sunt din nenorocire patru, cum nu se mai află pe niciun asemenea bilet în lume.

Din aceste lămuriri rezultă cred, Domnule Ministru, că ar fi peste putință să mă conform riguros instrucțiunilor ce mi s-au trimis. Afară de aceasta, chiar dacă neținând nicio seamă de progresele făcute, am lua de model numai biletele Băncii Franței, încă instrucțiunile n-ar putea să fie urmate în unele părți. Spre exemplu la art. III se prescrie conformarea cu dimensiunile biletelor Băncii Franței. Apoi la art. IV se cere ca modelul nr. 1 făcut de d. Grigorescu să servească pentru biletele de 5 și de 10 lei suprimându-se numai colțurile vinietei la biletul de 5 lei. Însă prin faptul că suprimându-se colțurile vinieta devine ovală, dimensiunile ei în lung și în lat nu se schimba deloc și cum ar putea sa încapă vinieta mai mare a biletului de 10 lei pe micul format al biletului de 5 lei.

Sunt nevoit să spun același lucru despre modelele trimise. Ele au fost concepute în necunoștința necesităților biletului de valoare și în gândul că filigranul avea să fie la mijlocul hârtiei și textul imprimat peste dânsul. Deci ele pot să dea oarecare fericite inspirațiuni, dar a le întrebuința este poate peste putință.

Modelul nr. 1 [se] caută să fie înlăturat cu totul, atât pentru că redus la dimensiunile biletului de 5 lei devine ceva imposibil, cât și pentru că nu răspunde deloc la necesitățile arătate, deosebit că este și cel mai puțin fericit din toate.

Modelul nr. 2, deși foarte frumos și admirat aici de artiști, este o minunată idilă, dar niciodată un bilet de bancă; afară de aceasta ar fi peste putință a-l întrebuința fără a acoperi filigranul. Cred însă că în parte va putea să fie utilizat pentru un frumos revers.

Modelul nr. 3 este în adevăr admirabil, ca sentiment, ca grupuri, ca linie; este și cel mai propriu a fi utilizat, deoarece a fost inspirat de biletul de 100 lei francezi *(sic!)*; el a făcut admirațiunea tuturor cunoscătorilor. Din nenorocire modelul nr. 3, ca și modelul nr. 2, va pierde 90 la sută [când v-]a fi reprodus cu mici linii albastre fără niciunul din efectele ce le dă pictura în ulei.

Bonurile ipotecare de 100 și de 500 lei, fiind de mari dimensiuni, modelul nr. 3 ar putea fi întrebuințat în mare parte pentru dânsele. Pentru aceasta aș avea însă trebuință de

câteva tipuri românești de bărbați, deoarece modelul reprezentând numai femei, vinieta ar lua un caracter de moliciune, incompatibil cu virilitatea ce o presupune munca omenească ce creează necesitatea efectelor fiduciare.

M-am ocupat mult de o combinare după care un clișeu ar putea să fie întrebuințat pentru două bilete și cred că am ajuns la o combinare foarte fericită, care răspunde în același timp și la deosebirea de format și la necesitatea de a prezenta, la prima aruncătură de ochi, o deosebire care să facă peste putință confuzia între bilete. Ideea de a întrebuința un clișeu pentru două diferite bilete a mai fost aplicată de Banca Franței, dar fără succes până acum.

În instrucțiuni nu-mi spuneți nimic despre reversurile biletelor. Astăzi însă nu se mai fac deloc bilete de asemenea natură, fără viniete la revers, astfel încât și falsificarea să fie mai anevoioasă și valoarea biletului să se vază de îndată, ori din ce parte ar fi privit. În consecință am luat dispozițiuni cu desenatorii pentru reversuri.

În privința înaintării lucrărilor am a vă da următoarele relațiuni.

Îndată ce am primit instrucțiunile, m-am ocupat de facerea clișeelor și formelor pentru filigran, pentru că fabricarea hârtiei, marea întârziere, să poată începe un moment mai curând. Pe când artistul recomandat de Bancă începea lucrarea, eu scriam la trei fabrici de hârtie recomandate de Bancă spre a vedea care ne-ar putea procura hârtia mai curând, în mai bună calitate și mai ieftin. Alătur aci epistola pe care am adresat-o cu această ocazie la două fabrici de la Thiers și una de la Marais.[54]

Deși în instrucțiuni nu mi-ați spus nimic de numărul de bilete ce trebuie să se tragă în mai mult din fiecare categorie, pentru schimbatul celor uzate, vedeți că în epistola mea trimisă către fabrici, pun din fiecare categoric circa 50 la sută mai mult. La Banca Franței se susținea că trebuie să confecționăm cel puțin un număr îndoit, atât pentru că schimbul în cinci, șase ani cere această proporțiune, cât și pentru că, cu cât se va fabrica acum mai multă hârtie și se vor tipări mai multe bilete, cu atât prețul fiecărui bilet va reveni mai ieftin. Însă ținând seama de timpul relativ scurt, conform legii cât vor sta biletele ipotecare în circulațiune, ținând seama și de strâmtorarea în care se află astăzi tezaurul nostru, am crezut că este îndestul să tragem 50 la sută mai mult din fiecare categorie. Cu toate acestea, dacă d-voastră voiți să decideți într-altfel, chiar în timpul fabricării hârtiei, care din nefericire nu se poate începe mai înainte de 20 zile din cauza confecționării clișeelor filigranului, n-aveți decât a-mi comunica rezoluțiunile d-voastre.

Din partea fabricilor de hârtie către care m-am adresat, am primit deja răspuns după ce am avut întrevederi și explicațiuni cu reprezentanți trimiși de fiecare. Doua fabrici de la Thiers cer, în răspunsurile lor, trei luni de la predarea către dânsele a pânzelor metalice pentru filigran până la predarea primei cantități de hârtie; fabrica de la Marais declara că poate începe predarea o lună după ce Banca Franței îi va remite pânzele metalice. Prețurile arătate sunt mai aceleași la toate fabricile; cu toate acestea, pentru biletele de 100 și de 500 lei, fabrica de la Marais face un preț mult mai scăzut decât cele două de la Thiers.

Considerând dar repeziciunea lucrării și prețurile, fabrica de la Marais trebuie să aibă preferință. În privința calității trebuie asemenea a i se da preferință, deoarece și Banca Franței

și Banca Italiei[55] și Banca Belgiei și diferite alte bănci, la dânsa își fabrică hârtia lor filigranată, astfel ca această casă a ajuns cea mai specială, nu numai în Franța, dar chiar în Europa întreagă pentru hârtia filigranată. Voi încheia dar deîndată contract cu fabrica de la Marais pentru predarea hârtiei noastre filigranate. Însă fiindcă gravorul și Banca Franței nu ne vor putea da clișeele, pânzele și formele filigranul[ui] mai curând decât cel puțin 20 [de] zile, orice observațiuni ale d-voastre vor putea sosi la timp și mă voi conforma lor. Tot în privința hârtiei vă rog să binevoiți a vă rosti și asupra următoarei chestiuni.

Frumusețea filigranului nu se poate dobândi decât în dauna solidității hârtiei. Toate silințele făcute de oamenii speciali spre a dobândi o hârtie foarte solidă cu un filigran frumos au rămas, în cea mai mare parte, zadarnice. Puse în alternativa de a avea sau un bun filigran sau o hârtie solidă cu un filigran mai slab, băncile și statele n-au stat un moment la îndoială a prefera o hârtie relativ slabă. La noi însă este o considerațiune pe care nu trebuie să o pierdem din vedere: biletele de 5 și de 10 lei au să fie în mâinile tuturor, chiar pentru trebuințele casnice de tot momentul; au sa fie dar expuse unei rapide uzări. N-ar fi dar nimerit ca pentru biletele de 5, de 10 și de 20 lei să cerem o hârtie mai solidă, resemnându-ne a avea un filigran ceva mai slab, iar în biletele de 50, de 100 și 500 lei să dăm toată preferința frumuseții filigranului?

La această întrebare ce mi-a pus-o d. Dumont,[56] directorul papeterielor de la Marais, am răspuns că prefer și pentru biletele mici perfecțiunea filigranului, și prin urmare mă mulțumesc cu hârtie identică cu aceea a biletelor Băncii Franței. Cu toate acestea, spre a-mi face pe deplin datoria, vă rog să binevoiți a-mi da și avizul d-stre.

Forma de ceară a filigranului se face pe cât de repede o permite natura acestei lucrări. Medalia mare este de vreo opt zile gata. E foarte reușită. S-a făcut imediat fotografia după dânsa în mărimea de patru centimetri de diametru și imediat lucrarea în ceară după fotografie a început. Din nenorocire lucrul pe ceara albă ostenind foarte mult ochii, artistul nu vrea cu niciun preț și cu toate stăruințele mele să se ocupe mai mult de două ore pe zi. Cu toate acestea, la finele lunii modelul în ceară va fi terminat. Din acel moment va începe lucrarea Băncii Franței care în atelierele ei va turna clișeele metalice și va confecționa cu dânsele pânzele care au a servi la fabricarea hârtiei.

La viniete se lucrează, asemenea, de mai mult timp, însă nu cu repeziciunea pe care o doresc, întâi pentru că unul din desenatorii Băncii s-a întors abia de cinci zile de la mare, după repetatele scrisori de chemare, și al doilea fiindcă desenatorii pe care-i recomandă, ca să nu zic că-i impune Banca, nu sunt deloc atât de ageri cum s-ar putea aștepta cineva de la recomandații Băncii. Vestitul ei desenator Camille Chazal,[57] fratele șefului Controlului, a murit, din nenorocire, de câtva timp și acum Banca și cine se adresează Băncii trebuie să treacă pe sub creionul d-lui Bramtaud[58] *(sic!)*, fiul unui alt funcționar superior al Băncii și pe sub al d-lui Duval.[59] Amândoi sunt niște tineri cu multă bunăvoință și buni executanți, însă cât pentru a avea o idee, aceasta este mai anevoie. Mi-au prezentat deja trei schițe pentru biletul de 10 lei a cărui parte inferioară va servi și pentru biletul de 5 lei suprimându-se numai partea superioară și înlocuindu-se cu alta mult mai simplă. A treia schiță am adaptat-o, în fine, cu multe modificări și acum se lucrează schița mare în dimensiune de 16 ori mărimea

biletului; mâine va fi gata. După aceasta se va face desenul întocmai după cum va avea a fi gravat, apoi va fi repurtat prin fotografie în negativ pe lemn și se va începe gravarea.

După cum vedeți fabricarea acestor fel[uri] de hârtie cere o lungă serie de operațiuni care cauzează o imensă pierdere de timp și este peste putință a se suprima vreuna din aceste operațiuni. Pe lângă aceasta, toată lucrarea se face în însuși localul Băncii; aci vin desenatorii, aci vin gravori[i] de lucrează și numai un număr fix de ore pe zi.

În instrucțiunile ce mi-ați trimis nu-mi spuneți nimic despre textul ce trebuie a se imprima. În lipsa acestei lămuriri, ținând seama atât de spațiul îngust ce rămâne pentru text, cât și de modelul ce ni-1 dau în genere hârtiile de asemenea natură am aprobat să se pună pe recto următoarele cuvinte:

România
Bon hypothecar
Cinci lei

A pune mai multe cuvinte decât atât este nu numai de prisos, dar ar necesita pe biletele de 5 și 10 lei întrebuințarea de caractere prea mici.

Pe verso se va pune valoarea în mai multe părți și pe un medalion central art. XIII din lege, care dacă s-ar așeza pe recto, în biletele de 5 și de 10, ar fi în caractere atât de mici încât nimeni nu l-ar putea citi fără lupă.

Vă rog să dispuneți a mi se trimite cât mai neîntârziat cele trei semnături care au a se

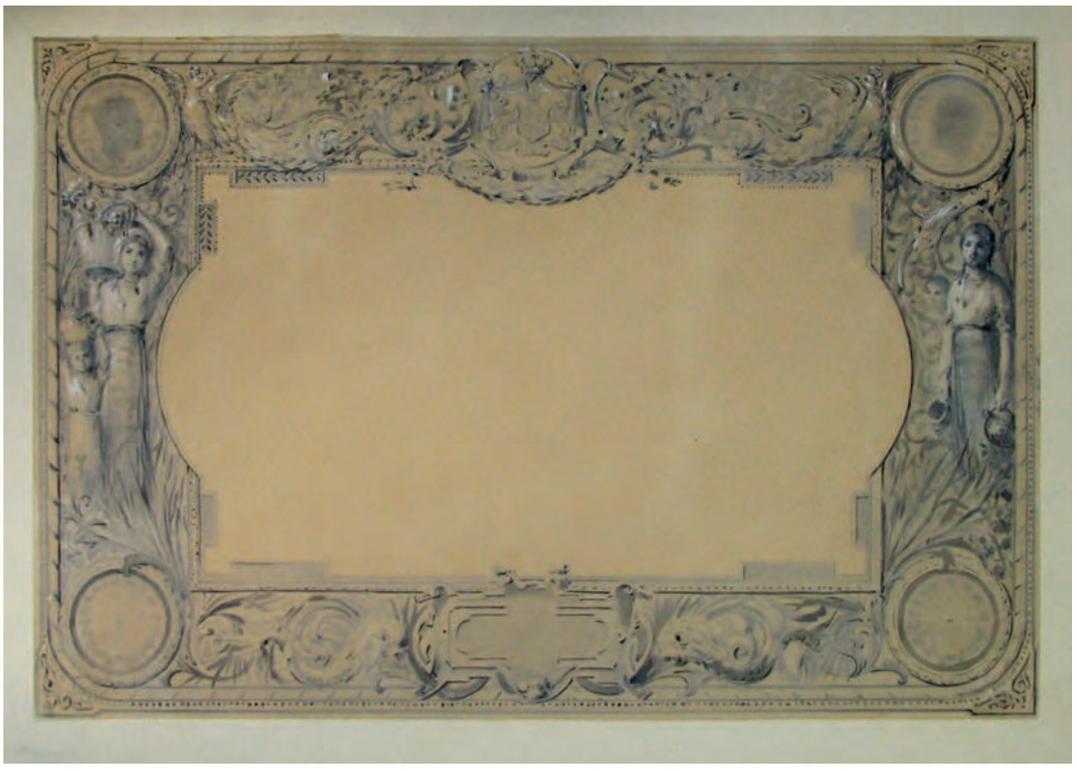

Nicolae Grigorescu – proiectul nr. 1

Nicolae Grigorescu – proiectul nr. 3
Pag. 50-53: Nicolae Grigorescu – proiectul nr. 2 (recto și verso)

imprima în facsimil pe bonuri. Aceste semnături trebuie să fie precedate de calitatea fiecărui subscriitor. Vă previn însă că pe bonuri, mai cu seamă pe cele de 5 și de 10 lei, aceste semnături nu vor putea să fie reproduse decât într-o reducere fotografică, care să le permită a încăpea pe spațiul ce li se poate rezerva.

Pentru costul total al fabricării bonurilor hypothecare, împreună cu prisosul de 50% necesar pentru schimbarea celor uzate, am cerut și dobândit de la Banca Franței alăturatul deviz aproximativ care arată suma enormă de 280 950 lei *(sic!)*. Acest deviz are două rubrici: în prima sunt așezate cheltuielile a se face afară din Banca Franței, numai sub controlul ei, în a doua sunt cheltuielile a se face în însăși atelierele Băncii. Din aceste din urmă nu se va putea scădea mai nimic, deoarece Banca are o tarifă fixă și nu este tocmeală posibilă. În cheltuielile a se face afară din Bancă, sper însă a putea realiza economii însemnate; astfel, chiar după ofertele ce le-am primit, hârtia voi avea-o mai ieftin decât e indicată pe alăturata schiță de deviz, deși în această schiță s-au luat prețurile plătite de Banca Franței. Sper, asemenea, a dobândi o reducere și mai însemnată în lucrările de desenare și gravare a biletelor; de la 60 000 lei arătați în deviz, sper să ajung la circa 42 000 lei. Sper în fine, și nu cred a mă înșela mult, că voi ajunge a realiza în total o economie de vre[o] 24 mii lei asupra sumei arătate în prima rubrica din alăturatul deviz. Pe de altă parte însă, vor trebui a se adăuga cheltuielile de numerotare și transport care nu figurează pe schița de deviz.

Am voit să mă conving de timpul în care, punând multă silință, am putea sa dispunem de biletele de 5 și de 10 lei. După o minuțioasă cumpănire a timpului, cu oamenii speciali de la Banca Franței, a trebuit să recunosc ca oricâte silințe s-ar pune și, presupunând că nu

se va întâmpla nicio împiedicare, va fi peste putință să avem aceste bilete mai înainte de începutul lui ianuarie.

După cum v-am mai spus este fatalmente o serie foarte mare de lucrări zăbăvitoare de care nu ne putem feri și Banca Franței nu primește să treacă nimic prin atelierele ei care să nu fie perfect și sigur, de aceea pentru nimic în lume n-ar renunța la obiceiurile ei meticuloase.

Permiteți-mi Domnule Ministru, să vă întrețin un moment despre partea chestiunii care de va fi neglijată ne-ar pune la tot pasul piedici în lucrare. Aceasta este regularea plăților.

După precedentele făcute cu toate statele și băncile străine sau franceze, care au confecționat biletele lor la Banca Franței, este neapărat a se deschide un credit la o casa financiară din Paris, care să fie însărcinată a achita, după avizul meu sau al altui trimis al guvernului român, facturile, ale fabricii, cât și ale artiștilor. Banca și fabricile de hârtie mi-au pus deja în vedere această condițiune. Peste câteva zile D. Chaplain îmi va prezenta ceara filigranului împreună cu factura și eu nu voi avea cu ce să-1 achit. Sper că-mi va face credit de câteva zile, cu toate acestea ar fi bine ca să se înlăture, prin deschiderea unui credit la o Casă de bancă, orice încurcătură ar putea naște din neputința de a achita facturile la prezentarea lor; aceasta atât în interesul creditului statului, cât și al repeziciunii lucrărilor. Vă rog, Domnule Ministru, să binevoiți a da o grabnică rezolvare acestei chestiuni, aceea că Legea nu acorda mai mult de 100 000 lei pentru confecționarea bonurilor hypothecare; dar până se va întrebuința aceasta sumă vor trece de bună seamă mai multe luni și ar fi timp a se modifica prin Camere aceasta dispoziție eronată din cauza necunoștinței costului confecționării.

Aștept cu nerăbdare, Domnule Ministru, să binevoiți a vă rosti asupra chestiunilor din acest raport pentru care avizul Dv. e neapărat.

Primiți, vă rog Domnule Ministru, expresiunea simțămintelor mele de adânc respect.

Semnat: E. Costinescu

Domniei Sale Domnului Ministru de Finanțe"

Raportul lui Emil Costinescu oferă, așadar, informații prețioase referitoare la executarea biletelor ipotecare atât din punct de vedere tehnic, cât și din punct de vedere artistic. Până acum, în literatura de specialitate care i-a fost dedicată pictorului Nicolae Grigorescu, am regăsit publicate trei schițe[60] și trei proiecte definitive[61] care au servit drept sursă de inspirație pentru realizarea graficii biletelor ipotecare. Din descrierile prezente în documentele epocii, citate mai sus, am putut identifica cu certitudine doar cel de-al treilea proiect, despre care Emil Costinescu afirmă că era inspirat, fără nicio îndoială, din bancnota franceză de 100 de franci francezi și care a fost utilizat de către artiștii francezi în realizarea compoziției grafice a biletului ipotecar de 500 lei. Schița acestui proiect se găsește actualmente în colecțiile Muzeului Național de Artă al României, Cabinetul de desene și gravuri.[62] Conform descrierilor de specialitate este vorba despre un desen realizat în cărbune, cu urme de creion, pe hârtie gălbuie, având dimensiunile de 42x60,5 cm[63] despre care se știe că a făcut parte dintr-un lot de 76 de desene semnate de Nicolae Grigorescu,

cumpărat de Banca Națională a României în ianuarie 1942.[64] La 19 octombrie 1942, recent înființatul Minister al Propagandei Naționale[65] s-a adresat Băncii Naționale cu rugămintea de a i se ceda colecția de desene Grigorescu „pentru a constitui o expoziție permanentă, precum și pentru a fi utilizată în alte scopuri de propagandă".[66] Consiliul de administrație al BNR a refuzat cererea în ședința sa din 27 octombrie, dar chestiunea a fost readusă în discuție la 19 ianuarie 1943. De această dată, „având în vedere că această colecție a fost achiziționată în mod provizoriu de Banca Națională a României spre a fi revândută statului când acesta va fi în măsură să o plătească", Consiliul de administrație a hotărât să cedeze respectivului minister colecția în cauză la prețul de cumpărare de 2 milioane lei la care s-au adăugat alți 20 000 lei cheltuiți de bancă pentru realizarea expertizei.[67] În 1946 desenul a trecut în patrimoniul Muzeului Toma Stelian, pentru ca din 1950 să se afle în colecțiile Muzeului Național de Artă.

Desenul final realizat de Grigorescu este cunoscut publicului, fiind publicat, în mai multe rânduri, în lucrările sau studiile care i-au fost dedicate pictorului.[68] De cele mai multe ori însă criticii au identificat proiectul în cauză, așa cum s-a întâmplat, de altfel, și în cazul celorlalte proiecte, ca fiind destinat realizării unei bancnote ce urma a fi emisă de Banca Națională a României și l-au datat ca fiind realizat după anul 1880. George Oprescu aprecia că toate aceste proiecte, deși „îndemânatic compuse", l-au ținut pe Grigorescu „la un stil decorativ care nu-i convenea îndeajuns".[69] În 1910, atunci când Vlahuță a dat publicității monografia dedicată vieții și operei lui Nicolae Grigorescu, proiectul, având dimensiunile de 36x57 cm, figura în colecția lui Anastase Simu. De asemenea, fără a avea detalii suplimentare, se știe că acest proiect a fost reprodus pe acțiunile de 500 lei, 2 500 lei, respectiv 5 000 lei emise de Banca Comerțului din Craiova în decembrie 1921. Cu toate eforturile de documentare pe care le-am întreprins în cadrul cercetării noastre nu am reușit însă să stabilim actualul loc de păstrare al acestui proiect.

Dacă în cazul proiectului cu numărul 3 identificarea a fost relativ simplă, nu la fel stau lucrurile și în celelalte două cazuri. În demersul de identificare a proiectelor am plecat de la afirmația lui Emil Costinescu conform căreia cel de-al doilea proiect putea fi utilizat, în parte, pentru realizarea unui „frumos revers". Într-adevăr, pe reversul biletelor ipotecare de 20 lei și 50 lei este reprezentat un grup de două țărănci purtând pe umeri sape, motiv care a fost ulterior prezent pe mai multe emisiuni de bancnote ale Băncii Naționale a României.[70] În proiect mai era reprezentată și o scenă în care o tânără fată culege fructe ajutată fiind de un copil aflat pe ramurile unui copac, secvență care probabil a inspirat mai târziu designul bancnotei de 5 lei tip I.[71]

Ca și în cazul anterior, schița acestui proiect a făcut parte din lotul de desene cumpărat de BNR de la Adrian Maniu și a urmat același traseu ca și schița proiectului nr. 3, făcând actualmente parte din colecțiile Muzeului Național de Artă al României. Proiectul în sine a fost publicat de Alexandru Vlahuță în monografia sa din 1910, unde se preciza că, în acel moment, se afla în colecțiile Băncii Naționale a României.[72] De asemenea, proiectul a fost reprodus și în ampla monografie pe care George Oprescu i-a dedicat-o lui Nicolae

Grigorescu, fără niciun detaliu suplimentar referitor la dimensiuni sau maniera de realizare și fără a fi indicat locul de păstrare.[73] Precizăm că o copie fotografică a acestui proiect se află în colecția Imprimeriei Băncii Naționale a României.

Cea mai dificilă a fost identificarea proiectului numărul 1, în condițiile în care în schițele și proiectele publicate până acum nu am regăsit efigia domnitorului la care se face referire în scrisoarea Ministerului Finanțelor din 12/24 august 1877, citată mai sus. Mai mult decât atât, trebuie ținut cont și de faptul că Emil Costinescu precizase că proiectul, pe care îl cataloga ca fiind „cel mai puțin fericit dintre toate", nu corespundea rigorilor impuse designului unei bancnote și, de aceea, se pronunța pentru neutilizarea sa. În documentarea pe care am realizat-o în colecțiile Imprimeriei Băncii Naționale a României am avut surpriza de a regăsi un proiect aparținându-i lui Nicolae Grigorescu care, în opinia noastră, este proiectul numerotat în documentele epocii cu numărul 1. Realizat în creion și tuș/acuarelă pe carton,[74] desenul este compus din două grupuri alcătuite fiecare dintr-un personaj feminin alături de care se află un copil. Femeia și copilul din stânga imaginii poartă pe umăr, respectiv pe cap, coșuri cu fructe, în timp ce femeia din dreapta are în mâini un ulcior și o doniță. Înscrise într-un chenar, cele două grupuri încadrează un spațiu central liber, în care, cel mai probabil, urmau a fi înscrise elementele de identificare ale bancnotei: emitentul, data emisiunii, seria și numărul, valoarea nominală, semnăturile, textele de penalitate. Chenarul conține, pe lângă cele două grupuri de personaje, elemente vegetale și patru medalioane așezate în colțuri, în medalioanele din partea superioară fiind figurată efigia principelui Carol. Alături de efigii sunt reprezentate două acvile cruciate, încoronate, conturnate spre o reprezentare a stemei României.

Precizăm acum că în lucrările de specialitate citate mai sus, dedicate lui Nicolae Grigorescu, poate fi admirat și un al patrulea proiect, despre care însă credem că este realizat ulterior, cel mai probabil în prima parte a anului 1878 și asupra căruia vom reveni.

Precum deja am menționat, la recomandarea Băncii Franței, realizarea grafică a biletelor ipotecare le-a fost încredințată lui Alfred-Henri Bramtot și Georges Duval. Așa cum reiese din primul raport al lui Costinescu, în luna septembrie 1877 aceștia prezentaseră deja trei proiecte ale biletului de 10 lei, chiar dacă nu semnaseră încă un contract cu reprezentantul guvernului român, lucru ce s-a înfăptuit abia 19 noiembrie/ 1 decembrie 1877. Conform contractului, cei doi artiști se angajau ca, începând cu 1 octombrie, să execute desenele tuturor valorilor nominale ale biletelor ipotecare, în termen de maximum șase luni.

În momentul redactării documentului, se stabilise că hârtiile de valoare românești, împărțite în trei grupe de câte două valori nominale (5 și 10 lei, 20 și 50 lei, respectiv 100 și 500 lei), urmau să aibă compoziții grafice similare. Bramtot și Duval se angajau să realizeze pentru fiecare grupă „câte o compoziție mare recto și o compoziție mare verso,[75] precum și două semi-compoziții complementare"[76] având dimensiunile de minimum 16 ori mai mari decât dimensiunile finale a biletului.[77] Artiștii se obligau să prezinte desenele delegatului guvernului român, precum și controlorului general și inginerului șef al fabricării

biletelor de la Banca Franței în vederea obținerii aprobării lor și își exprimau acordul în a ține cont de observațiile pe care, eventual, le-ar fi primit din partea acestora. Totodată, Bramtot și Duval se angajau să supravegheze și lucrările de gravare a matrițelor după care urmau a fi realizate plăcile tipografice.

Primele desene realizate de cei doi artiști francezi, cele ale cupurilor de 5 și 10 lei, au fost predate pentru a fi gravate la 8/20 noiembrie 1877. Pentru realizarea clișeelor tipografice Costinescu îl contactase pe Paul Dujardin,[78] cel care lucrase deja cu Banca Belgiei și cu Banca Statului Pontifical. În mod normal, pentru realizarea bancnotelor se utiliza gravarea în lemn a clișeelor, care ulterior erau transferate pe plăci de oțel, dar aceasta presupunea o perioadă îndelungată de timp. Dujardin folosea procedeul heliogravurii,[79] care permitea realizarea clișeelor necesare într-un interval acceptabil, costurile totale ridicându-se la 9 780 de franci francezi.[80] În contractul semnat cu Dujardin la 26 noiembrie/7 decembrie 1877, era specificat faptul că pentru toate valorile nominale ale biletelor ipotecare clișeele recto urmau a fi realizate în tehnica *taille-douce*,[81] în timp ce clișeele verso urmau a fi „gravate direct după desenele domnilor Bramtot și Duval".[82] Termenul de realizare a clișeelor era de maximum o lună de la primirea desenelor, lucrarea urmând a fi executată sub supravegherea Băncii Franței.

Atât de detaliatul raport transmis de Emil Costinescu a fost discutat în ședința Comitetului Biletelor Ipotecare care a avut loc în după-amiaza zilei de 2/14 octombrie. Documentul ridicase chestiuni tehnice pe care autoritățile române, complet lipsite de experiență, nu le luaseră în niciun fel în calcul. Membrii Comitetului au admis majoritatea propunerile venite de la Paris, „considerând că, după arătările oamenilor speciali și experiențele îndelungate ele sunt de natură a aduce noi garanții în contra falsificărilor"[83] și au decis următoarele: utilizarea a două filigrane pentru biletele de 500 și 1 000 lei; realizarea de către artiștii recomandați de Banca Franței a desenelor destinate tipăririi pe verso-ul bancnotelor, aceștia fiind totodată împuterniciți și să modifice desenele lui Nicolae Grigorescu, acolo unde rațiunile de ordin tehnic o impuneau; utilizarea unei hârtii identice cu cea a bancnotelor Băncii Franței „conservând /…/ perfecțiunea filigranului".[84] De asemenea, a fost stabilit textul ce urma a fi imprimat pe recto („Romania / Bilet Hypotecar /….Lei") și textul penalităților care reproducea textul art. 13 din legea biletelor ipotecare: „Falsificatorii acestor bilete, cum și toți aceia care vor fi contribuit la emiterea unei sume mai mare de bilete decât cele prevăzute prin legea de față, se vor pedepsi conform art. 112 și următoarele din Codul penal".[85] La București se insista pentru a se stabili „detaliile precauțiunilor de luat contra falsificării" ce urmau a fi cunoscute doar de doi dintre membrii Comitetului Biletelor Ipotecare și de către agentul României la Paris, Nicolae Callimachi-Catargi.[86]

Tot cu acest prilej s-a hotărât și tirajul de rezervă al fiecărei cupuri, care trebuia tipărit în vederea înlocuirii biletelor uzate. Astfel, pentru biletele de 5, respectiv 10 lei, tirajul de rezervă urma să fie același cu cel de circulație (400 000, respectiv 300 000 de bucăți). Pentru biletul de 20 lei s-a stabilit ca tirajul de rezervă să reprezinte 60% din cel de circulație, adică un total de 120 000 de bilete. În cazul biletelor de 50 lei rezerva urma a fi constituită din

50 000 de bilete, adică jumătate din numărul biletelor realizate pentru a fi puse în circulație. Pentru biletele cu valoare nominală mare, cele de 100 și 500 lei, rezerva urma să fie mai mică, 24 000, respectiv 6 000 de bilete (40%, respectiv 30% din tirajul de circulație).

Deciziile i-au fost transmise imediat lui Costinescu prin intermediul unei adrese a Ministerului Finanțelor, împreună cu specimene ale semnăturilor lui Ion I. Câmpineanu, Dimitrie A. Sturdza și Constantin D. Athanasiu, care urmau a figura pe biletele ipotecare.[87] Nicolae Callimachi-Catargi a primit, la rândul său, din partea lui Mihail Kogălniceanu, titularul Afacerilor Străine, însărcinarea de a reglementa cu Banca Franței „detaliurile precauțiunilor de luat contra falsificărei biletelor hypotecare".[88]

În urma indicațiilor primite de la București, dar având în vedere și progresele realizate la Paris, la 31 octombrie/11 noiembrie 1877 Emil Costinescu i-a transmis lui Ion I. Câmpineanu un al doilea raport detaliat asupra stadiului lucrărilor întreprinse în vederea tipăririi biletelor ipotecare.

„Domnule Ministru,

Am onoare a vă înainta epistola ce mi-a adresat-o D. Guvernor al Băncii Franței precum și răspunsul meu la acea epistolă în privirea angajamentelor reciproce luate pentru fabricarea biletelor hypothecare. Aceste două epistole, după cum este zis la ultimul lor alineat, servesc de contract între Guvernul Român și Banca Franței.

Banca n-a admis o altă formă de contract, întâi pentru că aceasta ar fi cerut mai lungi formalități de îndeplinit și cheltuieli, precum timbru, înregistrări etc., apoi pentru că niciodată ea n-a contractat altfel. Acest ultim motiv, care n-ar fi serios la noi, în Franța este totdeauna cel mai puternic.

Afară de aceasta, Banca Francei se considera ca o autoritate oficială, iar nu ca o casă de comerț. Ea tratează ca o autoritate. După cum veți vedea în cele doua epistole ce servesc de contract, ea nu prezintă spre plată facturi, ci state de lucrări: această formă are și pentru noi avantajul de a înlătura cheltuiala timbrului proporțional.

Cauzele pentru care nu v-am putut trimite mai de mult actele ce servesc de contract cu Banca sunt, întâi absența d-lui Guvernor, care s-a întors numai de puține zile în Paris, apoi imposibilitatea în care eram de a putea termina, mai înainte de împlinirea condiției cerute de Banca, de a-i desemna o casa de comerț, domiciliată în Paris și o epistolă a șefului acelei case, declarând că primește mandatul de a achita statele de lucrări ce i se vor prezenta. Această formalitate abia ieri a putut să fie împlinită în urma sosirii celor 90 000 lei trimiși de d-voastre. Suma a fost depusă la Banca Demachy et Seillière, care în urma cererii dlui agent diplomatic al României, ne-a dat și epistola prin care se angajează a plăti, după avizul agenților acreditați ai guvernului român, statele de lucrări prezentate de Banca Franței. Astfel abia la 29 octombrie, după cum o probează data epistolei mele către Guvernorul Băncii, a putut sa fie definitiv terminată învoiala.

Aceasta nu era însă decât o simpla formalitate de împlinit deoarece de mult timp deja se lucrează la biletele noastre hypothecare.

Trebuie sa răspund de mai înainte la o obiecțiune ce se va face, poate, la citirea epistolei Guvernorului Băncii.

Această epistolă nu spune care sunt prețurile cu care Banca ne va face biletele. Motivul pentru care nu le spune, este ca ea însăși nu le are precizate. Pentru orice lucrare, ea face un stat în care sunt consemnate atâtea ore de lucru ale cutărui și cutărui lucrător, atâtea ore de lucru ale cutărei mașini, atâta cantitate de cerneală, atâta de cărbuni de pământ etc., etc., toate amănuntele, în fine, ale cheltuielilor și ale muncii făcute pentru acea lucrare. Aceasta fiind sistema, Banca nu poate sa aibă tarife fixe deoarece un lucrător e plătit mai scump, altul mai ieftin, după merit; lucrarea unei mașini costă mai scump, lucrarea alteia costă mai ieftin, cărbunii sunt când mai scumpi, când mai ieftini.

Cu toate acestea, în răspunsul meu am precizat între condițiuni că cheltuielile pentru biletele noastre se vor face *în condițiunile celor pe cari Banca le face pentru ea însăși.* Acest adaos a fost admis la Bancă foarte bucuros deoarece, mi se zice, chiar să cerem noi alte condițiuni, Banca nu le-ar putea admite; ea lucrează totdeauna ca pentru ea însăși.

Învoielile particulare cu artiștii desenatori, gravori și cu fabrica de hârtie, sunt terminate nu rămâne decât să semnez contractele ceea ce se va face peste două zile, când fabricantul hârtiei are a veni la Paris.

N-avem decât a ne felicita de refuzul Băncii de a contracta pentru totalitatea lucrării, căci tratând deosebit cu artiștii și cu fabrica de hârtie am reușit sa realizez asupra devizului ce mi s-a prezentat la Banca și asupra prețurilor obișnuite ce s-au plătit până astăzi, o economie mult mai însemnată decât aceea pe care v-o promiteam în ultimul meu raport.

Numai de la desenul vinietelor, prin combinarea ce am găsit, am realizat o economie de 12 000 lei. La gravarea biletelor, adoptând heliogravarea pentru reversuri și gravarea pe lemn numai pentru [a]versuri am reușit sa dobândesc o economie și mai mare. De la 24 000 lei, cât este însemnată această lucrare pe devizul comunicat de la Banca, pe baza prețurilor plătite până astăzi, am redus cheltuiala la 10 500 lei, învoiala nu este încă pe deplin terminată, căci gravarea nu s-a putut încă începe, dar pot sa afirm că aceasta este economia ce voi dobândi.

Astfel numai de la desenul vinietelor și de la gravarea lor, am reușit să economisesc 25 500 lei.

La prețul hârtiei am dobândit o scădere peste așteptare, prin mijlocul unui fel de licitațiune ce am făcut să se stabilească între cele două fabrici, capabile de a produce hârtie filigranată. După ce amândouă au redus prețurile până la ultima limită, am dat comanda fabricii celei mai mari care fabrică și hârtia Băncii Franței.

Astfel rama de hârtie cu patru bilete de 5 și 10 lei pe coală, pe care Banca a plătit-o 70 lei, am dobândit-o cu 60 lei; rama cu patru bilete de 20 și de 50 lei, pe care Banca a plătit-o 100 lei, am dobândit-o cu 60 lei. Prin urmare asupra hârtiei biletelor de 5, 10, 20 și 50 lei, avem o reducere totală de 14 250 lei. În privirea hârtiei biletelor de 100 și 500 lei învoiala nu este încă definitiv terminată; mă silesc să dobândesc și aci o reducere de 5 lei la rama și sper că voi reuși.

Paul Dujardin

Astfel în locul economiei de 24 000 lei ce promiteam că voi face-o asupra rubricii întâi a devizului, am reușit să fac una de 40 000 lei.

Trebuie sa vă previn însă, că Comitetul biletelor hypothecare, în ședința sa de la 2 octombrie 1877, a sporit mult numărul biletelor chiar asupra sporului care a servit de bază la facerea devizului aproximativ. La biletele de 5 lei a sporit cu 200 000 numărul conținut în deviz, la cele de 10 lei cu 150 000; la cele de 20 lei, cu 20 000; în același timp, la biletele de 100 și 500 lei, Comitetul a redus numărul la 10 000.

Aceste modificări găsite necesare în numărul biletelor, cer un adaus de cheltuială de 10 000 lei. Iar un al doilea filigran va cere asemenea un adaus de 1 000 lei.

Ceea ce am dobândit pentru cheltuielile a se face afară din atelierele Băncii Franței, nu pot din nenorocire să dobândesc și pentru cele ce se vor face în aceste ateliere. Aci nu este tocmeală, nici nouă combinare posibilă. Va trebui să plătim ceea ce ne va proba Banca că s-a cheltuit.

Chestiunea numerotării biletelor prezintă oarecare dificultate.

Banca, cu niciun preț nu poate îngădui ca tipurile numerelor ei să servească pentru numerotarea altor bilete. Regulamentele ei o opresc de a face aceasta.

Orice Stat sau Bancă a confecționat bilete la Banca Franței, a fost nevoit să-și facă numeratorii săi proprii.

A face și noi tot astfel, ar fi să adăugăm o noua cheltuială de cel mai puțin 6 000 lei.

Oameni speciali de la Banca cred dar, și eu cred asemenea, căci în tipul numerelor este o mare garanție, că am putea trata cu Banca Algeriei sau cu Banca Indochinei, ca să ne

autorizeze, să întrebuințăm numeratorii lor, în schimbul unei mici indemnizații. Banca a și făcut întrebare în această privință Băncii Algeriei și așteaptă răspunsul.

Vă rog, Domnule Ministru, să binevoiți a vă rosti și d-stră asupra acestei chestiuni pentru ca să știu ce deciziune se cuvine să iau.

În privința înaintării lucrărilor, am a vă da următoarea relațiune.

Peste câteva zile cele patru viniete, ale biletelor de 5 și de 10 lei vor fi terminate: ele sunt foarte bine reușite ca compozițiune (sic!) și bine executate. Îndată ce vor fi pe deplin terminate, voi avea onoarea a vă trimite fotografiile lor în mărimea cerută, deoarece execuțiunea se face pe o scara de 16 ori mai mare. Gravarea se va începe deîndată, nu va cere un timp îndelungat fiindcă reversurile se vor face foarte repede prin heliogravare.

Prima pânză metalică cu filigran pentru fabricarea hârtiei s-a terminat și se va expedia de îndată la fabrică. Dacă va fi pe deplin reușită, ceea ce se speră, lucrarea pânzelor metalice va putea înainta repede, căci noi retușări ale matriței nu vor fi necesare. La din contra, va fi o noua zăbavă de vreo zece zile.

Principala întârziere rămâne tot chestiunea filigranului și din nenorocire nu e nimic de făcut. Această lucrare cere multă răbdare; grăbirea poate face să se strice tot și să ne aducă atunci o întârziere de o lună. Apoi numai un singur lucrător se poate ocupa de filigran, întocmai după cum un singur desenator poate să lucreze la o planșetă de desen.

În privința epocii la care se va putea dispune de primele bilete hypothecare, mențin ceea ce am zis în ultimul meu raport: se vor imprima în decembrie și emisiunea se va putea începe în ianuarie.

Ajutat de concursul binevoitor și de dispoziționea mult îndatoritoare a d-lui Chazal, controlorul general al Băncii, am luat de aproape cunoștință de formalitățile de control, prin care trece un bilet de bancă, din momentul deciziei de a se crea, până în momentul distrugerii lui. Acest control este pe atât de puternic și de sigur, pe cât și de practic, de lesne de înțeles și de aplicat. El diferă cu totul de acela ce pare a fi admis de Comitetul Biletelor Hypothecare și, spre a se putea aplica la noi, ar trebui să se modifice mai întâi art. XI al legii biletelor hypothecare.

Părerea mea este că trebuie să facem această modificare; fără de dânsa nu vom putea niciodată să avem un control practic lesnicios și sigur.

Dacă voiți vă voi face asupra acestei chestiuni o lucrare specială, căci ar fi prea lung a o intercala în prezentul raport care are de scop a trata chestiuni ce reclamă o rezolvare mai urgentă.

Vă rog, Domnule Ministru, să faceți a se lua o grabnică deciziune în privința unor dificultăți ce rezulta din art. 32 al„regulamentului pentru aplicarea legii biletelor hypothecare" elaborat de comitetul special.

Acest art. zice ca fiecare bilet hypothecar „va avea ca semn distinctiv, data emisiunei, cifra alfabetului" etc.

Introducerea datei emisiunii pe bilete ar fi o inovațiune din cele mai nepractice și imposibile de a se face aci la Paris.

Ceea ce a îndemnat poate pe onor Comitet special să găsească de cuviință a pune„data emisiunii" pe biletele hypothecare, este data pe care o vede figurând pe biletele Băncii Franței.

Însă aceasta nu este data emisiunii, ci data creațiunii, adică data ședinței Consiliului de administrațiune în care s-a decis a se crea unul sau mai multe anume alfabete.

Creațiune va să zică deciziunea de a se întreprinde tipărirea, confecționarea biletelor; adesea între creațiune și deplina emisiune trec doi, trei și mai mulți ani. Bilete care au aceeași „data de creațiune" au fost emise mult mai târziu și la o sută de date diferite.

Pentru biletele noastre hypothecare, data creațiunii este data promulgării legii. Dacă trebuie a se pune o dată pe bilete, apoi numai aceasta se poate pune în atelierele Băncii Franței. Dacă onorabilul Comitet, voiește, pentru un scop pe care eu nu-l pot pricepe, a introduce pe bilete „data emisiunii", aceasta nu se poate face decât în România, cu o grifă, în momentul emisiunii.

Vă rog dar să faceți a se decide de urgență dacă trebuie să cer a se pune pe toate biletele hypothecare data creațiunii sau să las un loc liber ca să pună la București data emisiunii.

Vă mărturisesc că, după părerea mea, nicio dată n-ar trebui să se pună pe bilete, afară numai dacă, de pe acum s-au decis alte creațiuni viitoare de asemenea bilete.

Banca Franței creează neîncetat noi alfabete și de aceea este trebuincios a se pune pe bilete datele diferitelor creațiuni.

La caz de a se decide să se pună pe bilete data creațiunii, vă rog, Domnul[e] Ministru, să binevoiți a preciza și această dată. Onor Comitet special a pus în fruntea regulamentului său, Legea din 11 iunie; eu adoptând data decretului, am zis „10 iunie" și în acest moment observ ca numărul Monitorului Oficial în care s-a promulgat legea poarta data de „12 iunie", cred dar că aceasta din urmă este data exactă ce trebuie adoptată.

Articolul 37 al regulamentului elaborat de Onor Comitet[ul] special, precum și procesul-verbal al ședinței sale de la 2 octombrie, ridică o altă dificultate și mai anevoie de rezolvat.

Este vorba de un secret ce trebuie să se păstreze între d. delegat al comitetului, oarecare persoane de la Bancă și doi membri ai comitetului.

Când pe la finele lui august mi s-a comunicat de la Ministerul de Finanțe regulamentul elaborat de Comitetul biletelor hypothecare, cu însărcinarea de a-l revedea și completa, împreună cu oamenii speciali de la Banca Franței, am fost foarte surprins de dispoziținea relativă la secretul de care se ocupa art. 37. Eram deja destul de inițiat în chestiunea fabricării biletelor de Banca pentru a mă întreba în ce ar putea să constea și ce rol ar putea să aibă un secret de fabricațiune. Îmi ziceam că esențialul este de a garanta publicul contra falsificărilor și la ce ar putea să servească publicului un secret pe care el nu l-ar putea cunoaște? Apoi dacă l-ar cunoaște publicul, falsificatorii 1-ar cunoaște asemenea și atunci prețiosul secret ar deveni un lucru ridicol. Publicul are dreptul să reclame de la statul său, de la banca ce emite bilete, a recunoaște și plăti biletele atât de bine falsificate, încât numai prin ajutorul unui oarecare secret necunoscut lui, s-ar putea găsi vreo deosebire. Acest drept este atât de vădit încât niciodată n-a fost contestat. În urma războiului franco-german, Banca Franței fiind nevoită să emită un număr mare de bilete de 5 și de 20 lei *(sic!)*, fără filigran, s-au comis o mulțime de falsificări; Banca le-a plătit pe toate, n-a refuzat decât acele bilete a căror falsificare oricine o putea recunoaște. Cine emite bilete de bancă este dator sa ia astfel de garanții încât oricine punând puțină atențiune, să poată fi ferit de înșelăciune. Semne secrete, care ar permite

numai emițătorului să deosebească biletul bun de biletul falsificat, ar fi o adevărată învoire tacită cu falsificatorii spre a frustra publicul.

Acestea erau reflecțiunile ce-mi făcui la citirea art. 37 din Regulament. Cu toate aceste îmi zisei că poate mă înșel, deoarece însuși Comitetul special era acela care lua dispoziținea relativă la secret. Mă decisei dar a vorbi despre acest secret controlorului general al Băncii, d. Chazal. Ideea secretului [î]l făcu să râdă; îmi demonstră că lucrul ar fi copilăresc și-mi spuse că Banca, niciodată și în niciun timp n-a admis secrete de fabricațiune, care să nu poată fi cunoscute publicului.

În urmă primii însă procesul-verbal al ședinței de la 2 octombrie a Comitetului special, în care iarăși se acorda o mare însemnătate secretului de fabricațiune și se desemna onor d. Callimachi-Catargi ca depozitar al acestui secret.

Văzând ca onor Comitetul special ține atât de mult la secret intrai din nou pe gânduri, zicându-mi că, cine știe, poate că este ceva serios. Văzând pe d. Chazal, adusei iarăși convorbirea asupra secretului, luând însă precauțiunile necesare, pentru ca demnitatea să fie salvată în caz de a primi un răspuns identic cu cel ce primisem la prima întrebare. Precauțiunile nu fuseseră de prisos, pentru ca d. Chazal răspunse neted: *Banque de France considère comme une action malhonnête d'avoir des secrets de fabrication que le public ne connaîtrait pas.* Terminând adaugă: *mais si le Gouvernement roumain veut avoir des signes secrets, il n'a qu'à les faire, cela ne nous regarde pas.*

Prin urmare, dacă după aceste lămuriri Onor Comitet special tot stăruiește a avea secrete, este urgent să comunice imediat delegatului său dispozițiunile secrete pe care înțelege a le lua, gravarea se va începe imediat și atunci introducerea de semne și dispoziținni secrete nu va mai fi posibilă. Este neapărat ca toate dispozițiunile relative la „secretele de fabricațiune" să fie luate de însuși onor Comitetul special din București deoarece la Banca Franței nimeni nu pricepe nimic în această materie.

Văd că art. 44 al regulamentului elaborat de Comitetul biletelor hypothecare se ocupă de transportul biletelor din Paris la București și prevede instrucțiuni ulterioare în această privire.

Am luat înțelegere cu oamenii speciali de la Bancă asupra acestei chestiuni și am constatat și cu această ocazie că măsurile cele mai simple sunt totdeauna cele mai bune.

Transportul nu se poate face decât în două moduri, sau trimițând biletele prin expediținnile obișnuite cu mare viteză, declarând pachetele *ad valorem* și plătind astfel pentru transport o sumă fabuloasă; sau însărcinând cu transportul oamenii sinceri, care iau biletele în saci de voiaj, se așează cu dânșii într-un compartiment de *Sleeping Car* și nu-i părăsesc până la destinațiune.

Primul mijloc este poate sigur, dar foarte costisitor și în caz de accident poate să dea naștere la un lung proces mai-nainte de a ajunge la despăgubire. Al doilea mijloc este singurul pe care l-a întrebuințat până astăzi și Banca și toate statele sau băncile care au confecționat bilete la Banca Franței.

Astfel când va fi să se facă primul transport de bilete hypothecare, doi oameni siguri vor pune pachetele de bilete, sigilate la Banca Franței, în patru saci de voiaj, care asemenea

se vor sigila; apoi vor lua pasporturi confirmând că sunt purtători de valori ale Statului, vor ocupa împreună un compartiment de două persoane în *Sleeping Car* şi vor sta acolo până la schimbarea trenului, care nu se face decât la Viena. Apoi de la Viena vor lua un alt compartiment şi vor veni direct la Bucureşti. Banca Franţei nu înţelege alt mijloc de transport şi numai pe acesta îl consiliază.

Vă rog, Domnule Ministru, sa binevoiţi a face să mi se dea un răspuns cât mai grabnic la chestiunile din acest raport care cer o dezlegare mai-nainte de a se începe imprimarea.

Primiţi vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele consideraţiuni.

Semnat: E. Costinescu

P. S. 2 Noemvrie - Întârziind până astăzi expediţiunea raportului de mai sus, am onoarea, Domnule Ministru, a vă înainta pe lângă copia epistolelor mele către Banca Franţei, şi după duplicatul facturii primului filigran făcut de gravorul Chaplain, factura care s-a achitat din suma de 90 000 lei depusă la Banca Demachy et Seillière. Am dispus ca, pentru orice cheltuieli se vor achita, să vă fie comunicat în acelaşi timp, duplicatul facturii sau statul de lucrări, pentru ca să cunoaşteţi măsura în care se fac cheltuielile."

Constatările şi propunerile lui Costinescu au fost dezbătute în şedinţa Comitetului Biletelor Ipotecare din 2/14 noiembrie 1877. S-a decis ca pentru numerotarea biletelor să fie achiziţionată o maşină care să fie utilizată în ateliere Băncii Franţei, dacă această soluţie ar fi fost acceptată de către partea franceză. În caz contrar, se lua în calcul ca biletele să fie aduse în ţară, numerotarea lor urmând a fi realizată la Creditul Funciar Rural. De asemenea, s-a stabilit ca data de emisiune care trebuia să figureze pe toate valorile nominale ale biletelor să fie 12 iunie 1877, adică data la care legea fusese publicată în Monitorul oficial. În urma explicaţiilor primite de la Paris, membrii Comitetului Biletelor Ipotecare au hotărât să renunţe la ideea introducerii unui secret de fabricaţie. Totodată, s-a recunoscut şi imposibilitatea aplicării articolului 11 din lege, referitor la înlocuirea biletelor uzate,[89] astfel încât a fost solicitată modificarea sa de către Parlament. Mai mult chiar, în urma lămuririlor atât de detaliate venite din Franţa, într-un final s-a luat decizia de a renunţa „la chestiunea secretului de fabricare a biletelor ipotecare, care fusese până în acel moment susţinută cu atât de multă insistenţă."[90]

În acest timp, la Paris lucrările înaintau în mod accelerat şi satisfăcător, astfel că, la 8/20 noiembrie 1877, Costinescu transmitea un nou raport la Bucureşti:

„Domnule Ministru,

Fabrica de hârtie de la Marais şi Ste Marie, dirijată de d-nul Dumon (*sic!*), începând predarea hârtiei filigranate[91] ce are a servi la confecţionarea biletelor hypothecare române, am onoarea a vă înainta cincisprezece coale ca mostra după trei calităţi diferite.[92] Calitatea lit. A cinci coale, calitatea lit. B şi lit. C asemenea câte cinci coale. Litera calităţii se află însemnată pe colţul de sus la dreapta a fiecărei coale.

După cum puteți constata, Domnule Ministru, filigranul biletelor noastre este după opiniunea tuturor oamenilor speciali, cel mai reușit ce s-a putut dobândi până astăzi, Aceasta perfecțiune mi-a permis să aleg pentru biletele de 5 și 10 lei o hârtie mai tare decât chiar cea însemnată cu lit. C pe mostrele ce va înaintez.[93] Filigranul fiind foarte energic el va rămâne cu o mică deosebire tot atât de perfect și pe hârtia mai tare, necesară biletelor de 5 și 10 lei, a căror circulațiune are a fi neapărat foarte mare.

Biletele de 20 și de 50 lei vor putea să fie imprimate pe hârtie ceva mai fină, corespunzând cu mostra lit. B[94] și vor avea prin urmare un filigran mai perfect. În fine, biletele de 100 și 500 lei a căror circulațiune va fi cea mai mică, vor putea să fie imprimate pe hârtie încă și mai fină, corespunzând cu mostra lit. A,[95] având filigranul cel mai perfect posibil.

Sperând că aceste dispozițiuni luate în înțelegere cu persoanele speciale de la Banca Franței, vor dobândi aprobarea Domniei Voastre precum și onor Comitet al Biletelor Hypothecare, am și încheiat pe aceste baze convențiunea definitivă cu d-nul Dumon *(sic!)*, gerant al Fabricelor de hârtie de la Marais și Ste Marie.

Al doilea filigran destinat biletelor de 100 și 500 lei reprezentând o figură alegorică a României înaintează destul de repede și, atât în ce privește compoziția, cât și execuția, sper ca va fi cel puțin tot atât de reușită cât și primul filigran.

Desenele vinietelor pentru verso-urile biletelor de 5 și de 10 lei au fost predate astăzi gravorului helyographic; recto-ul pentru ambele bilete va fi asemenea predat gravorului peste patru zile.

Din învoiala ce am făcut cu d-nul Dujardin ce are a reproduce prin helyographie clișeele desenelor biletelor hypothecare, rezultă încă o economie de 800 lei asupra prețului pe care vi-l arătasem în ultimul meu raport.[96] Afară de aceasta este stipulat că, dacă după încercarea făcută pentru biletele de 5 și 10 lei, vom găsi că este necesar să recurgem la gravura pe lemn pentru recto-ul celorlalte bilete, d-nul Dujardin nu va mai urma a face decât numai verso-urile. Părerea mea este însă că nu vom avea deloc a uza de aceasta dispozițiune, deoarece d-nul Dujardin, având a reproduce recto-ul prin *taille-douce*, adică prin gravura pe oțel lucrarea va fi tot atât de perfectă cât și prin gravura pe lemn. Banca Belgiei precum și Banca Italiei nu se servesc pentru biletele lor decât numai de gravura helyographică a d-lui Dujardin, care are pentru noi și avantagiul unei răpeziciuni îndoită decât gravura pe lemn.

Deodată cu terminarea tuturor învoielilor necesare fabricațiunii biletelor, cu luarea tuturor dispozițiunilor, cu fixarea schițelor tuturor vinietelor și cu efectuarea primelor lucrări, partea cea mai esențială a misiunii ce ați binevoit a-mi încredința fiind împlinită, și redeschiderea Corpurilor noastre legiuitoare rechemându-mă la postul ce ocup în sânul lor, vă rog, Domnule Ministru să autorizați întoarcerea mea în țară și înlocuirea mea aci în supravegherea lucrărilor.

Toate dispozițiunile fiind luate și nemaicerându-se decât o supraveghere care să garanteze stricta conformare cu învoielile făcute și toate îngrijirile posibile în amănuntele execuțiunii, rolul delegatului Domniei Voastre va fi neapărat în viitor mult mai puțin activ decât a fost până astăzi.

Dacă-mi este permis să-mi spun opiniunea în această cestiune, cred că un nou delegat special al Ministerului ar fi o cheltuială cu totul zadarnică. Controlul principal și eficace, în ceea ce privește fabricațiunea biletelor hypothecare îl va exercita însăși Banca Franței, și intervenirea d-lui agent diplomatic al României la Paris, în același timp delegat al biletelor hypothecare române, va fi mai mult decât suficientă pentru a face ca Statul român să fie legalmente reprezentat în îndeplinirea formalităților prevăzute prin diferitele convențiuni încheiate pentru fabricarea biletelor hypothecare. Cât despre stăruința ce trebuie a se pune pentru a grăbi lucrarea, d-nul agent diplomatic al României este asemenea în mai buna pozițiune și în mai bune dispoziții decât oricine de a îndeplini această însărcinare.

Vă rog, D-le Ministre, să binevoiți a da o grabnică soluțiune acestei din urma chestii căci pentru motivele mai sus arătate eu sunt nevoit a mă întoarce cât mai imediat în țară.

Primiți, vă rog, domnule Ministre…"

Întors la București, Emil Costinescu a participat la ședința Comitetului Biletelor Ipotecare din 11/23 decembrie 1877 în care s-a decis modalitatea de numerotare a biletelor. Deși, așa cum am precizat mai sus, cu doar o lună în urmă se hotărâse achiziționarea unei mașini proprii de numerotat, explicațiile primite din partea lui Costinescu[97] i-au determinat în final pe membrii comitetului să voteze în unanimitate soluția numerotării biletelor românești în atelierele Băncii Franței, cu aparatele de numerotat întrebuințate pentru numerotarea bancnotelor emise de Banca Algeriei.[98] A fost lămurită cu acest prilej și delicata chestiune a numerotării biletelor ipotecare ce urmau a fi lansate pe piață în schimbul celor uzate. Conform articolului 11 al legii de emisiune „biletele ipotecare care s-ar fi uzat prin circulațiune, se vor schimba în altele noi, purtând același număr și fără nici o plată", dar această prevedere era, în mod evident, contrară practicilor în materie, noile bancnote nefiind doar simple duplicate ale unor hârtii de valoare. Mai mult decât atât, dacă noile bilete nu ar fi fost numerotate în momentul imprimării lor interveneau complicații în privința realizării acestei operațiuni, deoarece ar fi fost nevoie să fie cumpărate mașini de numerotat și să fie aduși din străinătate muncitori care să știe să le utilizeze. De asemenea, era adusă în discuție și problema falsificării, care ar fi putut fi combătută mult mai greu în condițiile în care numărul de identificare al unei bancnote nu era unic.[99] Având în vedere toate aceste chestiuni, membrii Comitetului Biletelor Ipotecare l-au autorizat pe ministrul Finanțelor să intervină în Parlament pentru modificarea articolului invocat, stabilind că noile bilete urmau să poarte un nou număr curent.[100]

Odată lămurită problema numerotării continua să rămână în suspensie chestiunea semnăturilor care urmau să figureze pe biletele ipotecare. Așa cum deja am amintit, conform articolului 2 al legii, pe bilete urmau a figura „semnăturile facsimile ale ministrului de Finanțe și a doi din membrii comitetului special", astfel că la începutul lunii octombrie acestea fuseseră transmise Băncii Franței. Același articol preciza însă că biletele „vor fi parafate, prin serii, cu subscrierea manuală a câte unui impiegat, trecută într-un registru special și conform cu regulamentul acestor bilete". Încă din primul său raport Costinescu atrăsese atenția asupra

Alfred Henri Bramtot

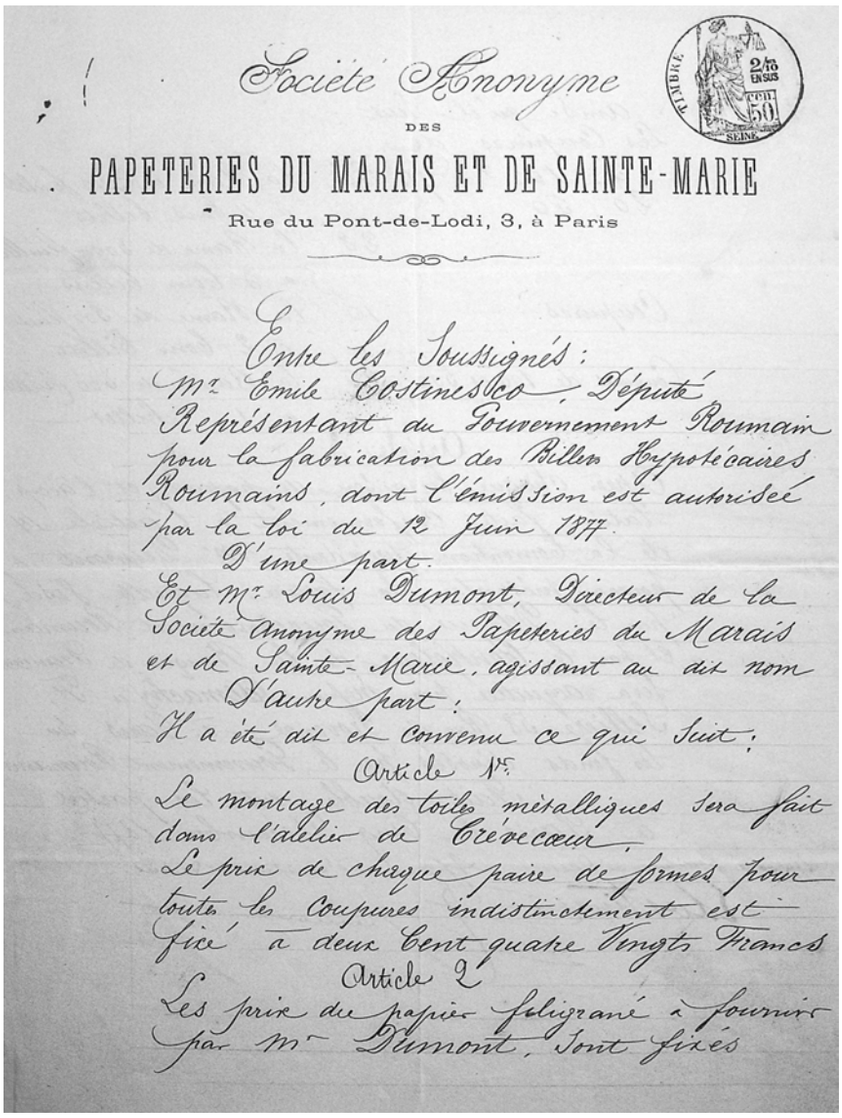

Société Anonyme
DES
PAPETERIES DU MARAIS ET DE SAINTE-MARIE
Rue du Pont-de-Lodi, 3, à Paris

Entre les Soussignés :
Mr Emile Costinesco, Député
Représentant du Gouvernement Roumain pour la fabrication des Billets Hypothécaires Roumains, dont l'émission est autorisée par la loi du 12 Juin 1877.
D'une part.
Et Mr Louis Dumont, Directeur de la Société Anonyme des Papeteries du Marais et de Sainte-Marie, agissant au dit nom
D'autre part :
Il a été dit et convenu ce qui suit :
Article 1er
Le montage des toiles métalliques sera fait dans l'atelier de Crèvecœur.
Le prix de chaque paire de formes pour toutes les Coupures indistinctement est fixé à deux Cent quatre Vingts Francs
Article 2
Les prix du papier filigrané à fournir par Mr Dumont, sont fixés

Contractul încheiat între guvernul român și Papeteries du Marais et de Sainte-Marie referitor la fabricarea hârtiei filigranate necesare la tipărirea biletelor ipotecare

numărului mare de semnături care urmau să contribuie la garantarea autenticității biletelor ipotecare. În încercarea de a găsi o soluție, Comitetul Biletelor Ipotecare a ajuns la concluzia că semnarea biletelor de către „impiegați" ar fi fost o operațiune extrem de dificilă, în condițiile în care erau necesari peste 15 astfel de funcționari care să realizeze operațiunea, într-o clădire separată și sub „privegherea continuă" a membrilor comitetului. Lămuriți, așadar, definitiv asupra acestui aspect, în ședința din 16/28 decembrie 1877, membrii comitetului s-au pronunțat pentru modificarea articolului 2 al legii în sensul că cea de-a patra semnătură, aparținând casierului central al tezaurului, urma să fie aplicată pe fiecare bilet, cu o „grifă autografă", în momentul punerii în circulație.[101]

La Paris, misiunea începută de Emil Costinescu a fost continuată de Nicolae Callimachi-Catargi,[102] iar prima însărcinare pe care acesta a primit-o a fost aceea de a

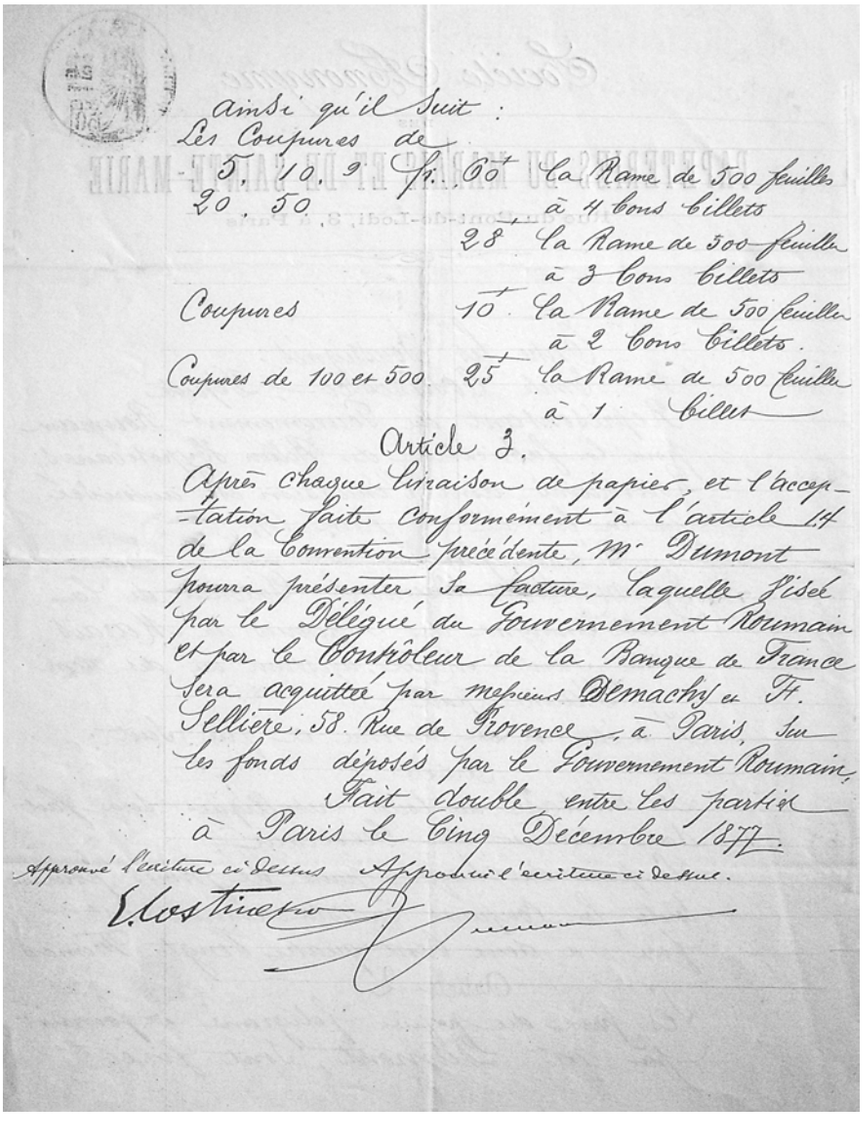

ainsi qu'il suit :
Les Coupures de
5. 10. 20. 50 Fr. 60 la Rame de 500 feuilles à 4 bons billets
28 la Rame de 500 feuilles à 3 bons billets
Coupures 10 la Rame de 500 feuilles à 2 bons billets.
Coupures de 100 et 500 25 la Rame de 500 feuilles à 1 billet

Article 2.

Après chaque livraison de papier, et l'acceptation faite conformément à l'article 14 de la Convention précédente, M. Dumont pourra présenter sa facture, laquelle visée par le Délégué du Gouvernement Roumain et par le Contrôleur de la Banque de France sera acquittée par messieurs Demachy et F. Selliere, 58. Rue de Provence, à Paris, sur les fonds déposés par le Gouvernement Roumain.
Fait double entre les parties
à Paris le Cinq Décembre 1877.

Approuvé l'écriture ci dessus — Approuvé l'écriture ci dessus.

comanda o mașină destinată imprimării semnăturilor bancnote. Agentul diplomatic al României a apelat la firma Ravasse, Genissieu Fils et Cie, care era și furnizoarea Băncii Franței și care a prezentat o ofertă în valoare totală de 877,50 franci francezi.[103] Pentru a verifica oferta Callimachi-Catargi a apelat la inginerul șef de la serviciul de fabricare a biletelor al Băncii Franței, inginerul Fréderic Symphorien Ermel, care a confirmat că achiziționase o astfel de mașină la același preț și i-a indicat dimensiunile pe care semnătura casierului tezaurului trebuia să o aibă și anume 70 x 40 mm.[104] În aceste condiții, la 18/30 ianuarie 1878, Callimachi-Catargi a comandat mașina în cauză care trebuia livrată în 25 de zile.

Preluând atribuțiile de supraveghere a procesului de fabricare a biletelor ipotecare, agentul diplomatic al României a transmis un prim raport asupra problemei la 3/15 ianuarie 1878, în care își arăta îngrijorarea în legătură cu întârzierea livrării hârtiei necesare tipăririi,

cu toate că fabrica primise până în acel moment nu mai puțin de 40 de site (pânze) filigranate.[105] Callimachi-Catargi preciza că, după ce hârtia avea să fie primită de Banca Franței, urma să beneficieze de o„preparațiune specială biletelor de bancă"[106] pentru a căpăta o nuanță gălbuie. În momentul redactării documentului Paul Dujardin predase băncii franceze de emisiune clișeele pentru verso-urile biletelor de 5 și 10 lei, pentru care se realizase deja și un tiraj de probă, cu cerneală neagră, și lucra la retușarea clișeelor recto, toate urmând a fi reproduse prin galvanoplastie în atelierele de la Paris.

La București erau trimise informații și în legătură cu munca desenatorilor și a filigranistului. Aflăm astfel că Bramtot și Duval lucrau „cu stăruință" la proiectele biletelor de 20 și 50 lei, pe care doreau să le finalizeze la sfârșitul lunii ianuarie, sperând ca la finele lui martie să încheie lucrul și la proiectele de 100 și 500 lei. La rândul său, Jules-Clement Chaplain urma că predea în câteva zile modelul de ceară după care urma să se realizeze cel de-al doilea filigran, cel al României alegorice.[107]

Interesant de remarcat că agentul diplomatic nu era la curent în acel moment cu hotărârea luată de Comitetul Biletelor Ipotecare în legătură cu utilizarea aparatelor de numerotat care erau folosite și în cazul Băncii Algeriei, cerând lămuriri insistente asupra chestiunii numerotării biletelor. Totodată, Callimachi-Catargi dorea să i se transmită și care era valoarea nominală a cupurii cu care guvernul român intenționa să înceapă punerea în circulație a biletelor ipotecare.[108]

Răspunsurile de la București veneau însă greu, iar Callimachi-Catargi se afla în poziția ingrată în care nu putea să răspundă chestiunilor punctuale pe care oficialii Băncii Franței i le ridicau. La 24 ianuarie/4 februarie 1878, inginerul Ermel i-a înaintat diplomatului român o notă, însoțită de patru fotografii cu desenele bancnotelor de 100 și 500 lei, în care erau detaliate elementele care urmau să diferențieze cele două cupuri. De menționat că, până în acel moment, specialiștii francezi nu știau dacă era sau nu necesară precizarea calității de casier al tezaurului în clișeele recto ale biletelor de 5 și 10 lei pe care Dujardin avea să le finalizeze în foarte scurt timp și pentru care, în aceeași zi, fusese recepționată prima tranșă de hârtie.[109] La insistențele desenatorilor, Ermel solicita să-i fie expediate de la București câteva fotografii cu„costume de muncitori și agricultori români"[110] pentru a fi utilizate ca sursă de inspirație. În mod paradoxal, chestiunea numerotării continua să rămână încă în suspensie, părții franceze nefiindu-i încă adusă la cunoștință decizia luată de Comitetul Biletelor Ipotecare în legătură cu folosirea aparatelor de numerotat ale Băncii Algeriei. Toate aceste informații au fost preluate în raportul pe care Callimachi-Catargi l-a expediat la 28 ianuarie/8 februarie 1878, în care solicita în mod expres „a lua avizul onor. d-lui Costinescu, mai familiarizat în această materie" pentru proiectele bancnotelor de 100 și 500 lei.[111]

Sper deosebire de cutuma respectată până atunci, acest ultim raport nu a fost dezbătut într-o ședință a Comitetului Biletelor Ipotecare, deși una dintre chestiunile menționate a provocat confuzie în rândul autorităților române, care s-au grăbit să reacționeze prin intermediul unei telegrame transmise lui Callimachi-Catargi de Ministerul Finanțelor, la 12/24 februarie 1878. Era vorba despre includerea sintagmei *Casier al Tesaurului* în clișeele

biletelor ipotecare, la București înțelegându-se că aceasta presupunea automat și includerea semnăturii casierului. Agentului diplomatic al României i se cerea în mod ferm să suspende presupusa operațiune, reamintindu-i-se că semnătura urma să fie imprimată pe măsura punerii în circulație a biletelor ipotecare au ajutorul mașinii deja comandate.[112] O telegramă expediată a doua zi de secretarul Comitetului Biletelor Ipotecare, N. Kirilov, ne lămurește și asupra sursei acestei confuzii: raportul lui Callimachi-Catargi fusese „rătăcit"[113] astfel că diplomatul era rugat să retransmită o copie a acestuia.

La mijlocul lui februarie, Banca Franței a emis și prima situație contabilă cu sumele pe care autoritățile române le datorau pentru operațiunile[114] pe care instituția le realizase pentru pregătirea emisiunii biletelor ipotecare în intervalul octombrie 1877 – ianuarie 1878. Era vorba despre un total de 4 934,54 franci francezi reprezentând mâna de lucru, locația utilajelor, materialele, materiile prime și cheltuieli de transport.

În aceeași lună este pentru prima dată adusă în discuție problema designul biletului de 100 de lei. Lămurindu-l pe ministrul de Finanțe Ion I. Câmpineanu în legătură cu chestiunea semnăturii casierului tezaurului public, Nicolae Callimachi-Catargi insista ca de la București să i se transmită aprobarea în legătură cu proiectele biletului de 500 de lei, pe care le expediase la finele lunii ianuarie.[115] Diplomatul adăuga că ar fi fost înțelept ca „în interesul tezaurului" să fie realizate desene complet diferite pentru biletul de 100 de lei, în condițiile în care ar fi fost cheltuiți doar 8 000 de franci, dar „utilitatea [ar fi fost] foarte mare, împiedicând confuzia și frauda".[116] Ministerul de Finanțe a găsit propunerea ca fiind rezonabilă, astfel că la 25 februarie/8 martie Callimachi-Catargi, de data aceasta împreună cu Eugeniu Carada, au transmis o nouă telegramă prin care îl informau pe Câmpineanu că fuseseră "luate dispoziții pentru noul model de o sută de franci" *(sic!)*.[117]

Proiectul propus de desenatorii francezi pentru biletul de 100 de lei a fost adus de către Eugeniu Carada la București, la sfârșitul lunii martie, împreună cu primul transport al biletelor ipotecare. Desenele au fost aprobate de Comitetul Biletelor Ipotecare în ședința din 27 martie/7 aprilie. Două zile mai târziu, Bramtot și Duval îl rugau insistent pe Callimachi-Catargi să determine înapoierea proiectului, argumentând că nu avuseseră timp să facă „un calc după acea schiță, care ne va fi indispensabilă pentru execuția definitivă".[118]

Probabil că în tot acest context al discuțiilor despre proiectele biletelor de 100 și 500 lei i-a fost comandată lui Nicolae Grigorescu realizarea unui nou proiect, cel de-al patrulea, la care am făcut anterior referire. Precizăm că documentele de arhivă și bibliografia cercetate nu aduc nicio lămurire suplimentară în legătură cu geneza acestui desen, a cărui schiță se regăsește în colecțiile Muzeului Național de Artă,[119] așa cum nu oferă niciun indiciu în legătură cu locul actual de păstrare, deși în anul 1910 Alexandru Vlahuță nota faptul că acesta făcea parte din colecțiile Băncii Naționale a României. O primă observație care ne-a determinat să credem că proiectul a fost realizat ulterior precedentelor proiecte este faptul că desenul este realizat într-o manieră foarte asemănătoare cu cea a celui de-al treilea proiect, cel care, conform spuselor lui Emil Costinescu, fusese cel mai apreciat de specialiștii francezi și care a fost sursa de inspirație pentru biletul de 500 lei. Este, așadar, foarte posibil, ca

pictorului să îi fi fost solicitat un desen în care să se regăsească elementele deja utilizate și acceptate. Cel de-al doilea argument pe care îl putem invoca este faptul acesta este singurul proiect a cărui compoziție este realizată astfel încât să permită inserarea a două medalioane destinate filigranelor, ceea ce ne-a condus la concluzia că, în momentul conceperii sale, pictorul era la curent cu acest detaliu tehnic al biletului de 100 de lei. Deși în final acest proiect al lui Grigorescu nu a fost folosit cu prilejul emisiunii biletelor ipotecare, ulterior a fost adaptat și utilizat pentru emisiunile de bancnote din perioada interbelică sau a reprezentat principala sursă de inspirație pentru acestea.

La 18/30 martie 1878 reprezentanții Băncii Franței i-au predat lui Nicolae Callimachi-Catargi primele bilete ipotecare. Era vorba despre 25 000 de bilete cu valoarea nominală de 5 lei din alfabetul nr. 1 și de 125 000 de bilete cu valoarea nominală de 10 lei din alfabetele 1-5. Pentru a fi expediate la București biletele au fost așezate în două lăzi, iar sarcina de a prelua acest prim transport i-a fost încredințată de guvernul român lui Eugeniu Carada. Desemnarea lui Carada pentru a aduce la îndeplinire această misiune nu surprinde, din moment ce era cel mai fidel colaborator al prim-ministrului Ion C. Brătianu și dăduse dovadă de atât de multă pricepere în rezolvarea chestiunilor de ordin logistic în timpul campaniei militare dusă de armata română în timpul recentului conflict cu turcii.

Cele două lăzi au fost expediate de la Paris, prin Viena, către capitala României, ca orice bagaj obișnuit, Carada asigurându-le „pentru o sumă fictivă și minimă în raport cu valoarea lor",[120] și au ajuns la București la 3/15 aprilie.[121] Aici lăzile au fost depuse în tezaurul Casei de Depuneri, cheile acestora fiind încredințate spre păstrare la Creditul Funciar Rural, în urma deciziei luate în cadrul ședinței Comitetului Biletelor Ipotecare din 27 martie/ 7 aprilie 1878. Însă în condițiile în care punerea în circulație a biletelor era amânată din rațiuni administrative, pentru o mai mare siguranță în păstrarea lor, la 8/20 aprilie s-a hotărât ca respectivele lăzi să fie mutate la Casieria Generală Dolj. Conducătorul instituției era rugat „a conserva acest depozit intact", făcându-se apel chiar la „un adaos de gardă dacă acesta va fi necesar pentru sigura lui pază".[122]

Rațiunile administrative invocate constau în lipsa registrelor contabile de control în care urma să fie înregistrată emisiunea biletelor ipotecare. Nicolae Callimachi-Catargi fusese rugat de către Comitetul Biletelor Ipotecare, încă de la începutul lunii ianuarie 1878, să comande respectivele registre „într-un număr de exemplare suficient în comparațiune cu bucățile de bilete și după modelul celor cu care se servește Banca [Franței] traducându-se în limba română".[123] Diplomatul român i s-a adresat guvernatorului Băncii Franței, care și-a dat acceptul pentru imprimarea respectivelor registre la finalul aceleiași luni, precizând că prețul unui registru era de 70 franci francezi. În privința livrării registrelor, furnizorul propunea ca fiecare expediere de bilete ipotecare să fie însoțită de registrele necesare. Deși chestiunea părea a fi ușor de rezolvat, la începutul lunii februarie specialiștii Serviciului de fabricare a biletelor de la Banca Franței l-au informat pe Callimachi-Catargi că era nevoie ca partea română să analizeze dacă rubricile registrelor erau utile în contabilitatea ce urma a fi ținută la București. În aceste condiții,

Clișeu pentru probe de tipar mărite la scara 2:1 (biletul ipotecar de 50 lei verso) – detaliu

agentul diplomatic a preferat să trimită în țară câteva file ale respectivelor registre, însoțite de sugestii privind modul în care considera oportun ca acestea să fie modificate pentru a putea fi utilizate în cazul biletelor ipotecare.

Indicațiile părții române au fost transmise prin intermediul lui Eugeniu Carada, sosit la Paris pentru a prelua primul transport de bilete ipotecare, dar acestea s-au dovedit a fi incomplete deoarece se refereau doar la registrele care urmau a fi utilizate în cazul anulării biletelor care ar fi fost retrase din circulație. Chestiunea și-a găsit în final rezolvarea astfel că în cursul lunii mai au fost expediate la București primele 10 registre de control.[124]

Pregătind punerea în circulație a biletelor ipotecare, autoritățile române l-au numit, la 1/12 aprilie 1878, pe un anume D. G. Caraiman, „bacalaureat și student în drept", în postul de verificator în serviciul Comitetului Biletelor Ipotecare.[125] Conform art. 6 al Regulamentului pentru aplicarea Legii biletelor ipotecare care avea să fie publicat peste o lună, din cancelaria Comitetului Biletelor Ipotecare urmau a face parte un secretar, un contabil și doi verificatori.[126] Până la această decizie, toată munca de secretariat fusese realizată, în mod benevol, de Nicolae Kirilov,[127] în calitate de secretar, și de Theodor Capitanovici,[128] ca ajutor al secretarului.[129]

După luni de dezbatere, la mijlocul lunii aprilie, a fost adoptat Regulamentul pentru aplicarea Legii biletelor ipotecare, publicat în Monitorul Oficial la 3/15 mai 1878. Regulamentul venea practic să legifereze modul în care funcționase până în acel moment Comitetul Biletelor Ipotecare și hotărârile deja luate și aplicate în privința fabricării biletelor ipotecare.

S-au stabilit cu acest prilej și proporțiile emisiunii de bilete ipotecare, după valoarea nominală, astfel: biletele de 5 lei urmau să reprezinte 6,66% din totalul emisiunii, cele de 10 lei – 10%, 20 lei – 13,34%, 50 lei – 16,66%, 100 lei – 20% și 500 lei – 33,34%.

Era specificat faptul că fiecare categorie de bilete se compunea din mai multe alfabete, fiecare alfabet avea câte 25 de serii și fiecare serie câte 1 000 de bilete. Așadar, orice bilet ipotecar urma a fi identificat prin cifra alfabetului, litera seriei din alfabet și numărul curent din serie.

Câteva zile mai târziu, la 7/19 mai 1878, Ministerul Finanțelor a publicat un anunț[130] prin care informa că valoarea totală a imobilelor „ce s-au ipotecat în primul rang" pentru a garanta emisiunea biletelor ipotecare era de 52 512 037,37 lei și nu de 60 milioane lei, așa cum se estimase în momentul adoptării legii din 12 iunie 1877, astfel că valoarea totală a emisiunii a fost redusă de la 30 milioane lei la 26 260 000 lei.

Ca urmare a reglementării procentelor emisiunii, Comitetul Biletelor Ipotecare, în ședința sa din 22 mai/2 iunie[131] a detaliat numărul biletelor care urmau a fi emise în funcție de valoarea nominală:

Valoarea nominală	**Număr bucăți**	**Valoarea totală a biletelor în lei**
5 lei	352 000	1 760 000
10 lei	265 000	2 650 000
20 lei	175 000	3 500 000
50 lei	87 000	4 350 000
100 lei	52 500	5 520 000
500 lei	17 500	8 750 000
Total:	949 000	26 260 000

A fost, de asemenea, reglementat și numărul biletelor care urmau a constitui rezerva emisiunii:

Valoarea nominală	**Număr bucăți**	**Valoarea totală a biletelor în lei**
5 lei	352 000	1 760 000
10 lei	265 000	2 650 000
20 lei	105 000	2 100 000
50 lei	43 000	2 150 000
100 lei	21 000	2 100 000
500 lei	5 250	2 625 000
Total:	791 250	13 385 000

Punerea în circulație a biletelor ipotecare a fost hotărâtă pentru 1/13 iunie 1878, dar numărul bancnotelor ajunse până în acel moment la București era nesemnificativ în raport cu totalul emisiunii. În atelierele Băncii Franței se lucra la capacitate maximă, astfel că Eugeniu Carada, în calitate de delegat al guvernului român pe lângă Banca Franței, și

Costache Bălcescu au fost desemnați, la 15/27 mai, să preia un nou transport de bilete.[132] Era vorba despre 425 000 de bilete de 5 lei (alfabetele 2 – 18), respectiv 475 000 de bilete de 10 lei (alfabetele 6 – 24), sigilate în trei case de fier, depuse în trei lăzi și predate de reprezentanții Băncii Franței lui Carada la 13/25 iunie. De data aceasta chestiunea realizării transportului fusese reglementată anterior, în ședința Comitetului Biletelor Ipotecare ce avusese loc la 27 martie/8 aprilie. Membrii comitetului au ajuns, în unanimitate, la concluzia că nu se mai putea utiliza modalitatea de expediție la care apelase Carada în cazul primului transport deoarece, din momentul în care biletele ipotecare erau puse în circulație, „pierderea sau sustragerea lor în timpul parcursului cu drumul de fer ar atrage inconveniente grave de care Societatea căilor ferate n-ar fi răspunzătoare".[133] Nici declararea valorii reale a transportului nu era fezabilă având în vedere costurile asigurării erau mult prea ridicate. În aceste circumstanțe s-a decis ca lăzile în care erau transportate biletele ipotecare, sigilate cu sigiliul Băncii Franței și al Agenției diplomatice române de la Paris, să fie aduse în țară prin Viena.[134] Lăzile urmau a fi așezate într-un compartiment sigilat, iar în compartimentul alăturat urmau să călătorească delegații români ce însoțeau transportul, care aveau obligația de a inspecta sigiliul la fiecare stație.

La București cele trei lăzi au fost predate casierului central al Tezaurului și depuse inițial în tezaurul Ministerului Finanțelor.[135] O lună mai târziu s-a dorit transferarea acestora în tezaurul Casei de Depuneri și Consemnațiuni, așa cum era reglementat prin Regulamentul de aplicare a legii biletelor ipotecare. Operațiunea nu s-a putut însă realiza deoarece directorul instituției a anunțat că „lăzile de fier sunt atât de mari că nu pot intra pe ușa și scara tezaurului"![136] În condițiile date, membrii Comitetului au decis să fie confecționate lăzi de lemn, „după modelul celor aduse de la Paris" cu ocazia primului transport, în care să fie transferate biletele în cauză.

Articolul 32 al Regulamentului de aplicare a Legii biletelor ipotecare prevedea că Ministerul Finanțelor urma să fie reprezentat pe lângă Banca Franței de un delegat, funcție pentru care a fost desemnat Eugeniu Carada, așa cum deja am amintit. În această calitate, Carada avea obligația de a locui la Paris pe tot parcursul fabricării biletelor și de a realiza „un jurnal cu întregul mers al fabricațiunii", care la încheierea acestei operațiuni urma a fi depus la Comitetul Biletelor Ipotecare. De asemenea, la fiecare zece zile Carada avea obligația de a transmite Ministerului Finanțelor un raport asupra situației fabricării biletelor ipotecare. Întors la București cu cel de-al doilea transport de bilete, Carada a solicitat lămuriri asupra modului în care se dorea realizarea acestor rapoarte astfel că în ședința Comitetului din 21 iunie/2 iulie s-a decis că „Jurnalul prevăzut la art. 32 din Regulament va fi o compilare pe cât se poate mai dezvoltată despre lucrările săvârșite cu ocazia fabricării biletelor ipotecare române. El nu va fi o descriere cotidiană și minuțioasă a acelor lucrări, ci mai mult un istoric al lor. Relațiunile și situațiunile ce domnul delegat va adresa comitetului vor fi periodice și anume hebdomadare. Aceste relațiuni, întrunite la terminarea lucrării, vor forma jurnalul în chestiune. Comitetul dorește însă ca situațiunile ce domnul delegat va prezenta să fie întemeiate pe procesele-verbale despre toate operațiunile prin

care trec foile de hârtie până sunt perfect imprimate, care procese-verbale sunt reunite la Banca Franței într-un registru special".[137]

Întreaga responsabilitate privind supravegherea procesului de fabricare a biletelor ipotecare, ca și aceea de a transmite toate informațiile la București, i-a revenit, așadar, lui Carada. Nicolae Callimachi-Catargi a continuat să fie implicat în chestiunea biletelor ipotecare, fiind cel care gestiona fondurile transmise de la București și care dispunea efectuarea diverselor plăți. Din momentul în care Eugeniu Carada și-a preluat însărcinările, a transmis cu regularitate rapoartele solicitate, fapt ce reiese din procesele-verbale ale ședințelor Comitetului Biletelor Ipotecare în care acestea erau dezbătute. Din nefericire, aceste informații nu ne-au fost accesibile, până în momentul de față nereușind să identificăm soarta respectivelor documente.[138]

Reducerea emisiunii până la plafonul celor 26 260 000 lei a suscitat discuții între membrii Comitetului Biletelor Ipotecare. În principiu, această reducere ar fi trebui să atragă după sine și reducerea cheltuielilor generate de fabricarea biletelor, dar Eugeniu Carada a adus argumente contrarii. În momentul în care la București s-a decis reducerea emisiunii contractele cu Banca Franței și Papeteries du Marais et de Sainte-Marie erau deja încheiate, chiar dacă plățile se realizau eșalonat, pe măsură ce hârtia și biletele erau fabricate, respectiv imprimate. La 21 iunie/2 iulie, Carada informa că hârtia era fabricată și urma „după regulamentele băncii a se imprima în total fără a lăsa vreo ramă albă".[139] În aceste condiții, Comitetul Biletelor Ipotecare a ajuns la concluzia că „prețul fabricațiunii nu s-ar micșora și ar urma să se distrugă bilete imprimate în plus fără niciun folos", astfel că a decis ca „numărul bucăților imprimate peste proporțiunea prevăzută în Regulament să fie destinată să fie destinată a forma o nouă rezervă pe lângă cea deja stabilită".[140]

La aceeași dată, Carada a fost autorizat să preia de la Banca Franței și biletele imprimate pe colile considerate inițial a fi neconforme standardelor de calitate impuse, în condițiile în care, conform contractului de imprimare, acestea urmau a fi oricum plătite de partea română. Mai mult decât atât, s-a ajuns la concluzia că multe dintre imperfecțiunile hârtiei se aflau la marginea colilor, care urma să fie tăiată, astfel încât biletele rezultate puteau fi perfecte pentru a fi utilizate.[141]

La Paris lucrările înaintau vertiginos, astfel că la mijlocul lunii august erau gata pentru a fi expediate la București primele bilete ipotecare având valorile nominale de 20, respectiv 50 lei. Transportul urma a fi realizat conform procedurii adoptate în luna martie, pentru însoțirea lui fiind desemnați Eugeniu Carada și colonelul Alexandru Angelescu.[142] Carada a preluat le 16/28 septembrie 1878 un număr de 100 000 de bilete având valoarea nominală de 20 lei (alfabetele 1-4) și alte 150 000 bilete cu valoarea nominală de 50 lei (alfabetele 1-6). La 25 septembrie/7 octombrie respectivele bilete erau deja la București, fapt confirmat în ședința Comitetului Biletelor Ipotecare, prilej cu care Eugeniu Carada a transmis o cerere a Băncii Franței. Invocând tradiția de până atunci, institutul francez de emisiune solicita aprobarea guvernului român pentru a păstra „modelele tip de viniete" ale biletelor ipotecare, având în vedere că Banca Franței „poseda o colecțiune completă de

toate vinietele tip de toate specimenele de bilete ce dânsa a fabricat pentru diverse state și la diverse epoci".[143] În fața acestei cereri, membrii comitetului, „în unire cu domnul ministru al Finanțelor", au hotărât să doneze Băncii Franței toate modelele biletelor ipotecare realizate la Paris.[144]

La sfârșitul lunii octombrie, Carada a fost desemnat, alături de Petru Stoicescu, subdirectorul Creditului Funciar Rural, să preia biletele de 500 de lei care se aflau în curs de tipărire. Desenele acestei cupuri, aprobate de către Carada, îi fuseseră predate lui Dujardin în vederea realizării clișeelor la începutul lunii iunie. Papeteries du Marais et de Sainte-Marie a întâmpinat însă dificultăți în realizarea la timp a hârtiei pentru că, deși în aceeași perioadă primise cele șase pânze filigranate necesare, nu aveau nicio informație în legătură cu dimensiunile viitoarei bancnote. Chestiunea a fost lămurită astfel încât, în septembrie au fost predate Băncii Franței 52 de rame de hârtie suficiente pentru a imprima 26 000 de bilete de 500 lei. A fost imprimat un total de 25 400 de bilete ipotecare având valoarea nominală de 500 lei (alfabetul 1 și alfabetul 2, seria A de la 1 la 400), care i-au fost predate lui Carada la 13/25 noiembrie.

Mai rămânea, așadar, de imprimat biletul ipotecar de 100 lei. La sfârșitul lunii octombrie 1878, Eugeniu Carada l-a înștiințat pe Nicolae Callimachi-Catargi că desenele destinate acestei valori erau realizate de către artiștii francezi, care așteptau să primească cei 6 000 de franci pentru munca lor. Plata a fost realizată imediat, iar la începutul lunii decembrie fabrica de la Marais a predat Băncii Franței primele 30 de rame de hârtie destinată imprimării biletului în cauză. Tipărirea a fost finalizată rapid, astfel că la 4/16 februarie 1879, Comitetul Biletelor Ipotecare i-a desemnat pe Eugeniu Carada, alături de data aceasta de Constantin D. Athanasiu să le transporte în țară, împreună cu ultimele tiraje din bilete de 5 și 20 lei.

Acesta urma să fie cel de-al cincilea și ultimul transport de bilete ipotecare, contractul dintre statul român și Banca Franței fiind astfel finalizat. Tocmai de aceea, la București s-a decis să fie aduse în țară toate care au servit la imprimarea biletelor" ca și „toate matrițele întrebuințate la această operațiune. Aceste instrumente mai întâi se vor demonta, demonetiza și reduce în stare de a nu mai putea funcționa, după proceduri în uz la Bancă [Franței]".[145] Mai mult decât atât, la mijlocul lunii martie specialiștii francezi împreună cu cei doi delegați români au asistat la distrugerea prin incinerare a colilor de hârtie neconforme și a biletelor imprimate greșit, totalizând un număr de 151 291.[146]

Ultimul transport de bilete ipotecare, constând în bilete de 5, 10, 20 și 100 lei și totalizând 15 925 000 lei a fost preluat de la Banca Franței la 14/26 martie 1879, confirmarea primirii la București a acestui transport fiind făcută la 22 martie/3 aprilie 1879.

Cât a trebuit statul român să plătească pentru imprimarea acestor bilete? În lucrarea sa Sistemul bănesc al leului și precursorii lui, academicianul Costin C. Kirițescu afirmă că întreaga producție a acestora a costat 292 215 lei, fără însă a cita sursa informației.[147] Documentele de arhivă ne arată însă o altă realitate. Din înregistrările contabile ale Băncii Franței rezultă că suma totală pe care statul român a plătit-o către partenerii săi se ridică la 443 859,05 franci francezi, în aceasta nefiind incluse și cheltuielile de transport.[148]

Valoarea nominală	Hârtie albă	Bilete livrate	Registre de control	Nr. alfabete
5 lei	1 624 000	875 000	40	35
10 lei		650 000	30	24
20 lei	549 500	350 000	17	24
50 lei		150 000	8	6
100 lei	85 500	83 000	5	3 plus 320
500 lei	26 000	25 400	2	1 plus 400
	2 285 000	2 133 400	102	

NOTE CAPITOLUL III

[1] „Monitorul oficial al României" nr.132/12 iunie 1877.
[2] *Raportul adresat de Comitetul Biletelor Ipotecare domnului I. Câmpinenu*, Ministru al Financelor, Bucuresci, Socecu, Sander & Teclu, 1878, p. 2.
[3] Legea biletelor ipotecare a fost publicată în Monitorul Oficial din 12/24 iunie 1877, moment ce marchează și intrarea sa în vigoare.
[4] George C. Cantacuzino (1845-1898) era în acel moment secretarul general al Ministerului Finanțelor, departamentul fiind condus *ad-interim* de prim-ministrul Ion C. Brătianu. Om politic liberal, era coborâtor direct din spița domnitorului Șerban Cantacuzino. Licențiat în matematică la Paris, a fost ministru de Finanțe în două rânduri între 1895-1897, respectiv 1897-1898, deputat, director al Regiei Monopolurilor Statului, director al CFR și director al ziarului „Voința Națională". La moartea sa presa timpului a consemnat faptul că a fost unul „dintre intimii lui Ion C. Brătianu, a cărui deplină încrede și-o câștigase" (G. C. Cantacuzino era fratele mai mare al doctorului Constantin Cantacuzino, ginerele lui I. C. Brătianu). Urmașii i-au ridicat în anul 1904 un monument aflat în Grădina Icoanei, realizat de sculptorul francez Ernest Dubois, cel care a mai realizat în București și monumentele dedicate lui Ion C. Brătianu, Take Ionescu și Eugeniu Carada.
[5] Nicolae Callimachi-Catargi (1831-1882), diplomat, om politic liberal, deputat, agent diplomatic al României la Paris și Londra, ministru al Afacerilor Străine între 1869-1870, respectiv 1870-1871.
[6] Ion C. Brătianu (1821-1891), om politic liberal; unul dintre conducătorii revoluției de la 1848, a contribuit apoi la realizarea Unirii Principatelor din 1859; după îndepărtarea lui Al. I. Cuza din fruntea statului, acțiunea în care a jucat un rol principal, a fost unul dintre principalii susținători ai aducerii principelui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen pe tronul României; a deținut mai multe mandate de ministru și a fost prim-ministru între 1876-1888; a contribuit în mod hotărâtor la câștigarea independenței de stat a României.
[7] Telegrama este redactată în limba franceză și, cel mai probabil, în momentul transmiterii s-a strecurat o greșeală: în loc de 30 de milioane (*trente millions* în franceză) a fost transmis 100 de milioane (*cent millions* în franceză; în telegrama citată suma apare sub forma de *cente millions*).
[8] Arhiva MAE, fond Paris, Economice, vol. 109, nenum.
[9] Louis-Charles-Élie-Amanien Decazes de Glücksbierg (1819-1886), diplomat și om politic francez, ministrul de Externe al Franței în mai multe rânduri între 1873 și 1877.
[10] Arhiva MAE, fond Paris, Economice, vol. 109, nenum.

[11] Directorul Casei de Depuneri era în acel moment Pantelimon (Pană) Pencovici.
[12] ANR, fond CEC, dosar 20/1877, f. 105.
[13] Ion Ghica (1817-1897), scriitor și om politic, participant la revoluția de la 1848; bei de Samos (1854-1858); prim-ministru al Moldovei și al Țării Românești în timpul domniei lui Al. I. Cuza; după abdicarea lui Cuza a deținut de trei ori portofoliul de prim-ministru; președinte al Creditului Funciar Rural înființat în 1873, președinte al Academiei Române în mai multe rânduri, director general al teatrelor.
[14] Constantin D. Athanasiu (1828-1889), mare comerciant bucureștean, membru fondator al Camerei de Comerț și Industrie din București (1868), vicepreședinte și, din 1872, președinte al acesteia.
[15] Constantin (Costache) Bălcescu (1813-1902), om politic român, promotor al revoluției de la 1848; ministru de finanțe al Țării Românești, în mai multe rânduri, președinte al consiliului de administrație al Casei de Depuneri și Consemnațiuni.
[16] Stancu Becheanu (1826-1907), renumit comerciant bucureștean, senator și deputat în mai multe legislaturi, membru al Camerei de Comerț și Industrie din București.
[17] Nicolae Bibescu (1820-1888), colonel, prefect al poliției Capitalei (1862-1863), senator liberal de Gorj și Ilfov, vicepreședinte al Senatului, efor al Așezămintelor Brâncovenești, mare maestru de vânătoare al regelui Carol I.
[18] Dumitru (Dimitrie) Brătianu (1818-1890), om politic liberal, promotor al revoluției de la 1848, titular al mai multor portofolii ministeriale, președinte al Camerei Deputaților (1881-1882).
[19] Dimitrie Cariagdi (1815-1894), om politic liberal, deputat, ministru al Justiției (1865-1866; 1870-1871), primar al Bucureștiului (1878-1883).
[20] Constantin Cornescu (1830-1900), magistrat, autor al *Manualului vânătorii* publicat în anul 1874 pentru care bunul său prieten, scriitorul Alexandru Odobescu a scris ca prefață *Pseudokinegeticos*.
[21] Nicolae Manolescu (?-1886), om politic liberal, senator, membru în consiliile de administrație ale Casei de Depuneri și Economie, Societății de Construcții respectiv Regiei Monopolurilor tutunului; primar al Bucureștiului timp de o lună (iunie-iulie 1886).
[22] George Missail (1835-1906), magistrat și publicist, deputat de Tecuci (1876-1880), vicepreședinte al Societății pentru învățătura poporului român, membru al consiliilor de administrație ale Casei Pensiilor, Regiei Monopolurilor Statului, respectiv Casei de Depuneri și Economie; membru fondator al Societății Ateneul Român, al Societății Macedo-Române și al Societăți Geografice.
[23] Menelas Ghermani (1834-1899), mare bancher, om politic conservator, ministru de Finanțe (1888-1889, 1889-1891, 1891-1895); autorul proiectului de lege pentru stabilirea etalonului aur.
[24] Dimitrie A. Sturdza (1833-1914), academician, om politic liberal; secretar al divanului ad-hoc al Moldovei (1857) și particular al lui Al. I. Cuza; titular al mai multor departamente ministeriale (Finanțe, Lucrări Publice, Justiție, Afaceri Străine etc.); a deținut de patru ori portofoliul de prim-ministru al României (1895-1896, 1897- 1899, 1901-1904 și 1907-1908).
[25] Dimitrie Gr. Ghica (1816-1897), om politic, adept inițial al conservatorismului moderat a devenit apoi membru al Partidului Național Liberal; prefect al Poliției Capitalei (1855-1857) și primar al Bucureștiului (1857-1861); a deținut mai multe portofolii ministeriale (Interne, Afaceri Străine, Justiție, Lucrări Publice); a fost în mai multe rânduri președinte al Adunării Deputaților și al Senatului; prim-ministru în perioada 1868-1870; unul dintre inițiatorii înființării Creditului Funciar Rural.
[26] Hanul Șerban Vodă a fost cel mai mare han din București, construit de domnitorul Șerban Cantacuzino între 1683-1685. Pe lângă activitățile comerciale, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în incinta hanului și-au desfășurat activitatea, printre altele, și Monitorul Oficial și Tipografia Statului, respectiv Casa de Depuneri și Consemnațiuni; hanul a fost achiziționat în 1882 de către Banca Națională a României, pe

locul său fiind înălțat Palatul Vechi al BNR din strada Lipscani; *v*. S. Mariţiu, R. Cîrjan, *Palatele Băncii Naţionale a României*, vol. 1: Palatul Vechi, Bucureşti, Banca Naţională a României, 2012, p. 26 sqq.

[27] ANR, fond CEC, dosar 817, nenum.; Ştefan Petre Kirson (ed.), *Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni 1864-1880. Documente*, Bucureşti, f.e., 2005, p. 113.

[28] Arhiva MAE, fond Paris, Economice, vol. 109, nenum.

[29] Emil Costinescu (1844-1921), ziarist, mare industriaş, finanţist, om politic liberal; unul dintre întemeietorii şi directorii Băncii Naţionale a României; primar al Bucureştiului pentru 3 luni în anul 1901; deputat în mai multe legislaturi şi ministru de finanţe în mai multe rânduri (1902-1904; 1907-1910, 1914-1916).

[30] Arhiva MAE, fond Paris, Economice, vol. 109, nenum.

[31] Gustave Rouland (1864-1878), magistrat, procuror general al Curţii de apel din Paris, deputat ministru al Instrucţiunii Publice şi Cultelor în două rânduri, preşedinte al Consiliului de Stat, senator, cavaler al Legiunii de onoare; între 1864 şi 1878 a fost guvernatorul Băncii Franţei.

[32] Arhiva MAE, fond Paris, Economice, vol. 109, nenum.

[33] Din corespondenţa pe care a expediat-o de la Paris rezultă că Emil Costinescu a locuit la numărul 5, pe rue de l'Ancienne Comedie, în casa lui Charlemagne Hallegrain. Cizmar de profesie, Hallegrain a avut o foarte strânsă legătură cu C. A. Rosetti, cel care i-a fost vecin în exilul său parizian. De altfel, Rosetti l-a ales în 1855 pentru a fi unul din naşii de botez ai fiului său Mircea. Mai târziu de la atelierul lui Hallegrain putea fi cumpărat ziarul „Românul". În 1867 încălţămintea bărbătească fabricată în atelierul lui Hallegrain putea fi cumpărată la Bucureşti de la „Magasia Domnului Joji în faţa palatului, cu un preţ mai scăzut" („Românul", 9-10 noiembrie 1867).

[34] „România liberă", an I, nr. 52/15 iulie 1877.

[35] Arhiva MAE, fond Paris, Economice, vol. 109, nenum.

[36] ANR, fond CEC, dosar 817, f. 1v.; Ştefan Petre-Kirson, *op. cit*., p. 115.

[37] Nicolae Grigorescu (1838-1907), întemeietorul picturii româneşti moderne; membru al Academiei Române.

[38] ANR, fond CEC, dosar 817, f. 2; Ştefan Petre-Kirson, *op. cit*., p. 117.

[39] Până în anul 1862, pe plan mondial, bancnotele au fost tipărite în proporţie covârşitoare cu cerneală neagră. Descoperirea fotografiei a bulversat însă procedeele de imprimare a biletelor de bancă, după ce, în 1850, la Lyon, au fost descoperite primele bancnote falsificate cu ajutorul noii tehnici. Preocuparea constantă pentru găsirea unor soluţii viabile împotriva falsificării a condus Banca Franţei în anul 1862 la imprimarea propriilor bancnote cu cerneală albastru-bleu care, în urma testelor, s-a dovedit a fi cel mai greu de reprodus. De asemenea, au fost introduse modificări de substanţă şi în privinţa designului bancnotelor, cele două feţe ale acestora având desene diferite. Vezi detalii legate de acest subiect în *Les billets de la Banque de France. Deux siècle de confiance*, Paris, Banque de France, 1994, p. 55-56 şi la Zbyšek Šustek, *De ce primii bani de hârtie sunt albaştri?* în *Bancnotele şi monedele Băncii Naţionale a României: 130 de ani de istorie*, Bucureşti, [Banca Naţională a României], 2010, p. 103-110.

[40] Dimitrie A. Sturdza era în acel moment conducătorul Creditului Funciar Rural.

[41] Constantin D. Athanasiu se afla în fruntea Camerei de Comerţ din Bucureşti.

[42] În 1867 Nicolae Grigorescu repurtase un deosebit succes la Paris, cu prilejul expoziţiei pictorilor de la Barbizon, când împăratul Franţei, Napoleon al III-lea, i-a achiziţionat două pânze. De acelaşi succes s-a bucurat şi în ţară, unde în 1870 a primit Medalia Prima la Expoziţia artiştilor în viaţă („Românul", 28 octombrie 1870). A expus apoi la Bucureşti în 1873 şi 1874, dar şi la Viena şi Constantinopol. În prima parte a anului 1877 se afla la Paris unde şi-a prezentat cele mai recente lucrări, pentru a reveni apoi în ţară.

[43] Alături de el s-au aflat pictorii Sava Henția, George Demetrescu-Mirea și Carol Popp de Szathmary.
[44] Arhiva MAE, fond Paris, Economice, vol. 109, nenum.
[45] *Ibidem.*
[46] *Ibidem.*
[47] Documentul precizează că armele țării urmează „să se înlocuiască prin bustul de la gât în sus al împăratului Traian"; Ștefan Petre-Kirson, *op. cit*., p. 118.
[48] Arhiva MAE, fond Paris, Economice, vol. 109, nenum.
[49] Léon Auguste Chazal (1821-1898), inspector financiar, controlor general al Băncii Franței, casier central al tezaurului public, cavaler al Legiunii de onoare, primar în Saint-Ouen sur Morin (Archives Nationales de France, site de Paris, dosar LH/513/68).
[50] Frédéric Symphorien Ermel (1834-1923), inginer civil, profesor la École Centrale des Arts et Manufactures, șeful Serviciului de fabricare a biletelor de la Banca Franței; cavaler al ordinului italian *Santi Maurizio e Lazzaro* și al ordinului belgian *Leopold* ca urmare a instalării atelierelor de imprimare a biletelor de la Banca Italiei, respectiv de la Banca Belgiei; cavaler al Legiunii de onoare (Archives Nationales de France, site de Paris, dosar LH/484/9).
[51] Jules-Clement Chaplain (1839-1909), sculptor și gravor medalist francez, cavaler al Legiunii de onoare, elev la École des Beaux-Arts, laureat al Prix de Rome în 1863; din 1881 membru al Académie des Beaux Arts; din 1895 director al Manufacturilor din Sèvres; a realizat monedele de 10 și 20 franci aur bătute între 1899 și 1914 (Archives Nationales de France, site de Paris, dosar LH/847/4).
[52] Referitor la realizarea acestui filigran Mariu Theodorian Carada afirma în lucrarea sa Efemeride. Însemnări și amintiri, București, Tipografia Capitalei, 1930, vol. 1 p. 77-78 că Eugeniu Carada ar fi insistat pe lângă specialiștii Băncii Franței să adauge „câteva umbre la chipul lui Traian", dar aceștia i-ar fi replicat că lucrarea nu era posibilă din punct de vedere tehnic. „El nu s-a încrezut în ce spun și a făurit cu cartonul un tipar ce făcea umbre. Au rămas înmărmuriți tehnicienii și Directorul papetăriilor l-a întrebat cât cere pentru invenția lui. Nimic le-a răspuns. Sunt fericit a fi descoperit soluția problemei. Povestindu-mi asta zicea că în fabricarea filigranelor a pătruns sistemul acela de a face umbre pe care îl botezaseră Système Carada".
[53] Costinescu se referă aici la Banca Statului Pontifical care din 1870 a devenit Banca Romana. În 1893, în urma unui grav scandal financiar, această instituție a fuzionat cu Banca Italiei, înființată în acel an; https://www.bancaditalia.it/chi-siamo/storia/origini/index.html; Manfred Pohl, Sabine Freitag (ed.), *Handbook on the history of European banks*, Aldershot, E. Elgar, 1994.
[54] Hârtia a fost achiziționată de la Papeteries du Marais et de Sainte-Marie cu care autoritățile române au început acum o colaborare ce a durat până în perioada interbelică.
[55] Costinescu face referire la Banca Nazionale nel Regno d'Italia care a funcționat între 1861 și 1893.
[56] Louis Dumont (1834 -1904) cavaler al legiunii de onoare, director al Société du Papeteries du Marais et de Sainte-Marie (Archives Nationales de France, site de Paris, dosar LH/847/4).
[57] Charles Camille Chazal (1825-1875), pictor și litograf francez, autor al bancnotelor de 1 000 franci francezi (emisiunea 1862), 20 și 25 franci francezi (emisiunea 1870) și 5 franci francezi (emisiunea 1871).
[58] Albert-Henri Bramtot (1852-1894), pictor și decorator francez, elev al lui William Bouguereau la École des Beaux-Arts; în 1879 a câștigat Prix de Rome cu tabloul „La mort de Démosthène"; maestru de desen la Ecole polytechique (vezi Atelier Bramtot. *Catalogue premièrement des tableaux, etudes, dessins, etc. par Bramtot, deuxièmement des tableaux, aquarelles, dessins, pastels offerts à Mme Vve Bramtot par un comité d'artistes*, Paris, s.n. 1895;„Nouvelles archives de l'art francais" IIIe série,tome XII, année 1896; „Revue de l'art français ancien et moderne", 13e année, Paris, F. de Nobele, reimpression 1973, p. 59-60).

[59] Georges Duval (?-1915), pictor și arhitect francez.
[60] Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe și desene, *Repertoriul graficei românești din secolul al XIX-lea (desen, acuarelă, pastel, gravură)*, vol. 1: A-R, București, 1974, p. 205.
[61] Alexandru Vlahuță, *Pictorul N. I. Grigorescu. Viața și opera lui*, București, Atelierele Grafice Socec & Co, 1910, p. 95-97, 205; G. Oprescu, *N. Grigorescu*, vol. 2, București, Editura Meridiane, 1962, p. 61; Nicolae Pora, *Muzeul Simu* în „Calendarul Minervei", an XIII, 1911, p. 117; George Oprescu, *Grigorescu desinator*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. 1941, planșa 68; William Ritter, *Nikulae Jon Grigoresco* în *Die Kunst für alle: Malerei, Plastik, Graphik, Architektur*, Zwölfter Jahrgang, 1896-1897, p. 129-133, http://digi.ub.uni-heidelberg.de/ diglit/ kfa1896_ 1897/0176?sid=305b27d9671 07427fcc23 e4666a7ba4d (26 aprilie 2016), Léo Bachelin, *Esquisses roumaines. Littérature, folklore et art*, Bucarest, H. Steinberg, Imprimerie Eminesco, 1903, p. 276.
[62] În G. Oprescu, *op. cit*. 1941, planșa 68, lucrarea figura ca aflându-se în colecția col. dr. G. Olaru.
[63] Vezi Muzeul de Artă al RSR. Cabinetul de stampe și desene, *op.cit*., p. 205; ca proveniență a acestei schițe sunt indicate Ministerul Informațiilor (1946), respectiv Muzeul Toma Stelian (1950).
[64] Arhiva BNR, fond Consiliile de conducere, dosar 343, f.1; conform documentului, scriitorul Adrian Maniu a oferit spre cumpărare Băncii Naționale un număr de 76 de desene din colecția sa (Maniu deținea un număr de 80 de desene semnate de N. Grigorescu); Consiliul de administrație al BNR a analizat oferta în ședința din 2 ianuarie 1942 și a decis achiziționarea acestor lucrări contra sumei de 2 milioane lei.
[65] Ministerul Propagandei Naționale a fost înființat la 1 octombrie 1939 și a existat în structura guvernului până la 23 august 1944. A fost reînființat în martie 1945 sub numele de Ministerul Propagandei, pentru ca din martie 1946 să fie denumit Ministerul Informațiilor. În anul 1948 a fuzionat cu Ministerul Artelor.
[66] Arhiva BNR, fond Consiliile de conducere, dosar 342, f. 48.
[67] *Ibid*., f. 102.
[68] Vezi nota 61.
[69] G. Oprescu, *op. cit*. 1962, p. 58.
[70] Este vorba despre bancnotele având următoarele valori nominale: 500 lei tip I emisă în 1916 (9 emisiuni), 500 lei tip II emisă în 1924, 1 000 lei tip IV emisă în 1936 (pe această bancnotă sunt figurate două dintre proiectele lui Nicolae Grigorescu, adaptate în vederea tipăririi de Ary Murnu), 1 000 lei tip IV intermediar emisă în 1943 (idem 1 000 lei tip IV), 1 000 lei tip V emisă 1943 (idem 1 000 lei tip IV), 2 000 lei emisă 1944, 10 000 lei emisă 1945 (idem 1 000 lei tip IV), 100 000 lei (idem 1 000 lei tip IV), 5 milioane lei 1947 (idem 1 000 lei tip IV); la acestea se adaugă supratiparul aplicat pe bancnotele de 500 lei tip IV și 1 00 lei tip IV (pentru detalii privind aceste emisiuni vezi George Buzdugan, Octavian Luchian, Constantin C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, București, Editura Sport-Turism, 1977 și Sabina Marițiu, Romeo Cîrjan, *Emisiunile de bancnote românești în perioada 1929-1947. Istorie și tehnologie*, București, BNR, 2011).
[71] La Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române se află două schițe, nedatate, având acest subiect (inv. 8115, 8120; cele două desene pot fi vizualizate accesând http://www.biblacad.ro/UPC_Personalitati/desene_grig3.pdf).
[72] Alexandru Vlahuță, *op. cit*., p. 95, 257.
[73] G. Oprescu, *op. cit*. 1962, p. 61.
[74] Cartonul original este lipit pe un carton de culoare albă.
[75] Fiecare astfel de desen urma a fi plătit cu 3 000 de franci.
[76] Fiecare semi-compoziție era plătită cu 1 000 de franci.
[77] Arhiva MAE, fond Paris, dosar 110/1878, nenum.

[78] Paul Rodolphe Joseph Dujardin (1843-1913), artist heliograf, director al unei manufacturi de probe și plăci gravate *taille-douce*, cavaler al Legiunii de onoare (Archives Nationales de France, site de Paris, dosar LH/839/51).

[79] Heliogravura este procedeul care permite transferarea unei imagini pe o placă de cupru cu ajutorul unei gelatine fotosensibile. Inventată de Joseph-Nicéphore Niépce în 1853, heliogravura a început să fie folosită la scară industrială din anul 1878 grație procedeelor tipografului vienez Karl Klic; pentru detalii, *v.* Abel Niépce de Saint-Victor, *Traité pratique de gravure héliographique sur acier et sur verre*, Paris, Librairie de Victor Masson, 1856.

[80] Suma era împărțită după cum urmează: 1 500 franci pentru clișeele recto, respectiv 950 franci pentru clișeele verso ale biletelor ipotecare de 5 și 10 lei; 2 000 franci pentru clișeele recto, respectiv 1 250 franci pentru clișeele verso ale biletelor ipotecare de 20 și 50 lei; 2 500 franci pentru clișeele recto, respectiv 1 580 franci pentru clișeele verso ale biletelor ipotecare de 100 și 500 lei.

[81] Pentru mai multe detalii privind tehnica *taille-douce*, *v.* A.-Mathieu Villon, *Nouveau manuel complet du graveur en creux et en relief contenant les procédés anciens et modernes de la gravure en creux, à l'eau forte, en taille douce … suivi de la fabrication du papier-monnaie, des timbres-poste et des cartes à jouer*, 2 volume, Paris, Encyclopedie-Roret, L. Mulo Libraire-Éditeur, 1924 și https://ro.wikipedia.org/wiki/Tipar_ad%C3%A2nc.

[82] Conform contractului, clișeele pentru recto era necesar să fie gravate în tehnica *taille-douce*„pentru a putea fi revizuite și retușate la nevoie înainte de gravura tipografică".

[83] ANR, fond CEC, dosar 817, f. 7; Ștefan Petre-Kirson, *op. cit.*, p. 124.

[84] *Ibidem*; Ștefan Petre-Kirson, *op. cit.*, p. 129.

[85] „Art.112 Cine va contraface, ori va falsifica monedele de aur sau de argint din acelea ce au curs în România, se va pedepsi cu muncă silnică pe timp mărginit; iar pentru monedele de aramă, se va pedepsi cu reclusiunea.

Art.113 Acela care va participa la contrafacerea unei asemenea monede, ori o va introduce în țară sau o va pune în circulație, se va pedepsi ca plăsmuitorul de monedă falsificată."

Art. 114 Cine socotind de bună și adevărată o monedă falsă, ce îi va fi căzut în mână, o va pune în circulațiune, nu se va pedepsi, iar, după ce o va cunoaşte că este falsă nu va înceta a o întrebuința, se va osândi să plătească drept amendă îndoit suma ce va fi pus în circulație.

Art. 115 Care se va dovedi răzând, tăind sau subțiind moneda, prin orice meșteșug, se va pedepsi cu amendă de la două sute până la cinci mii lei și si închisoare de la trei luni până la doi ani.

Art.116 Vor fi apărați de osândele hotărâte pentru plăsmuitorii despre care se vorbește în articolele 112 și 113 acei culpabili, care, înainte de săvârșirea sau punerea în lucrare a acelor crime, înainte de a se începe orice urmărire, vor fi descoperit autorităților competente acele crime, precum și pe autorii sau complicii lor. Asemenea, vor fi apărați de pedepse și acei culpabili care, chiar după începerea urmăririlor, vor fi înlesnit arestarea autorilor sau a complicilor lor.

Art. 117 Se vor pedepsi cu muncă silnică pe timp mărginit:

a. acei care vor fi falsificat sigiliul statului, sau care, cu bună știință, vor fi întrebuințat asemenea sigilii falsificate.

b. acei care vor fi falsificat sau alterat efecte emise de către tezaurul public și purtând său, sau bilete de bancă autorizate de legi, sau care, cu știință, vor fi întrebuințat aceste efecte și bilete falsificate sau alterate, sau le vor fi introdus în cuprinsul țării. (Ioan M. Bujoreanu, *Appendice la collecțiunea de legiuirile României vechi și noui câte s-au promulgatu de la 1 ianuarie 1872 și până la 1 ianuarie 1875 și în continuațiune*, Bucuresci, Noua typografia a laboratorilor români, 1875, p. 24-25).

[86] N. Callimachi-Catargi a fost informat printr-o telegramă semnată de Mihail Kogălniceanu, ministrul Afacerilor Străine, în legătură cu această sarcină (MAE fond Paris 109/1877). Comitetul Biletelor Ipotecare

motivase desemnarea lui Callimachi-Catargi prin faptul că era nevoie de „o persoană de încredere care să reșadă la Paris".

[87] Arhiva MAE, fond Paris, dosar 109/1877, nenum.

[88] *Ibidem.*

[89] Art. 11 al Legii pentru emisiunea biletelor ipotecare preciza: „Biletele ipotecare, care s-ar fi uzat prin circulațiune, se vor schimba în altele noi, purtând același număr, și fără nicio plată. Titlurile noi, confecționate după regulile prevăzute la art. 2, se vor preda celui în drept de către ministrul de Finanțe; iar titlurile uzate se vor anula, conform celor zise la art. 9".

[90] Ștefan Petre-Kirson, *op. cit.*, p. 131.

[91] Conform contractului încheiat la 28 noiembrie/5 decembrie 1877, urma a fi fabricată hârtie pentru 800 000 bilete de 5 lei, 600 000 bilete de 10 lei, 320 000 bilete de 20 lei, 150 000 bilete de 50 lei, 84 000 bilete de 100 lei, respectiv 26 000 bilete de 500 lei. Măsurile de supraveghere a producției, expedierii și recepției hârtiei erau cele aplicate și în relația pe care Papeteries du Marais o avea cu Banca Franței. Pânzele (sitele) metalice filigranate, fabricate în atelierele Băncii Franței, trebuiau verificate și aprobate individuale de către reprezentanții fabricii de hârtie. Pentru realizarea hârtiei era utilizată aceeași pastă de ramie ca și în cazul bancnotelor franceze.

[92] În ședința Comitetului biletelor ipotecare din 24 noiembrie/5 decembrie 1877 s-a stabilit ca nouă dintre aceste coli, anulate și semnate de președintele comitetului, să fie păstrate în arhiva acestui organism, în timp ce șase dintre ele urmau a fi predate Societății Academice Române. (Ștefan Petre-Kirson, *op. cit.*, p. 133).

[93] Hârtia biletelor de 5 și 10 lei avea greutatea de 0,55 g/cm^2 și rezistența de 15 kg/cm.

[94] Hârtia biletelor de 20 și 50 lei avea greutatea de 0,52 g/cm^2 și rezistența de 14 kg/cm.

[95] Hârtia biletelor de 100 și 500 lei avea greutatea de 0,50 g/cm^2 și rezistența de 13 kg/cm.

[96] Contractul pentru realizarea clișeelor a fost semnat cu Paul Dujardin la 26 noiembrie/8 decembrie 1877.

[97] Costinescu a invocat atât economia de timp, cât și reducerea costurilor cu aproape 5 000 de lei.

[98] Banca Algeriei a fost înființată la 4 august 1851 ca bancă de scont, circulație și depozit, având privilegiul de emisiune pentru francul algerian.

[99] Ștefan Petre-Kirson, *op. cit.*, p. 136.

[100] Modificarea s-a produs prin intermediul Legii pentru modificarea art. 2 și 11 din Legea biletelor ipotecare din 12 iunie 1877 publicată în Monitorul oficial nr. 81 din 9/21 aprilie 1878. În noua sa formă art. 11 preciza: „Toate casieriile publice sunt obligate să schimbe fără nici o plată publicului, bilete ipotecare usate sau dăunate astfel încât n-ar mai putea servi. Casierul central al Statului înapoiază comitetului biletele usate, după ce le-a anulat printr-o potricală largă. În acest scop emitentul va avea întotdeauna o rezervă de bilete gata a căror numărătoare este continuarea neîntreruptă a numerelor primei emisiuni".

[101] Ștefan Petre-Kirson, *op. cit.*, p. 137; ca urmare a acestei decizii, art. 2 al Legii biletelor ipotecare a fost modificat prin legea indicată în nota anterioară.

[102] Împuternicirea de a se ocupa de fabricarea biletelor ipotecare i-a fost acordată lui Callimachi-Catargi de către Ministerul Finanțelor la 1/13 decembrie 1877.

[103] Pe lângă mașina cu pedală al cărei preț era de 700 franci francezi, în ofertă erau incluse și alte accesorii.

[104] Arhiva MAE, fond Paris, dosar 110/1878, nenum.

[105] Conform contractului, Papeteries du Marais et de Ste Marie se obliga să înceapă să livreze hârtia la o lună de la primirea sitelor filigranate. Prima pereche de site a fost livrată la 16/28 noiembrie 1877, fiind urmată de altele predate la 30 noiembrie/11 decembrie, 10/22 decembrie și 20 decembrie 1877/1 ianuarie, respectiv 7/19 ianuarie 1878.

[106] Arhiva MAE, fond Paris, dosar 110/1878, nenum.

[107] Chaplain a predat lucrarea la 30 ianuarie/11 februarie 1878 pentru care a primit 1 000 de franci francezi.
[108] Arhiva MAE, fond Paris, dosar 110/1878, nenum.
[109] Este vorba despre 24 000 de coli pe care puteau fi imprimate 85 000 de bilete.
[110] Arhiva MAE, fond Paris, dosar 110/1878, nenum.
[111] *Ibidem.*
[112] *Ibidem.*
[113] În textul telegramei *l'original égaré* (Arhiva MAE, fond Paris, dosar 110/1878, nenum.).
[114] Era vorba despre gravarea unor matrițe din bronz necesare pentru întărirea pânzelor metalice filigranate utilizate, întărirea a 56 de pânze metalice filigranate destinate fabricării hârtiei biletelor de 5 și 10 lei, supravegherea fabricării hârtiei de către un comisar al Băncii Franței, supravegherea lucrărilor de gravură realizate de Paul Dujardin, fabricarea clișeelor de serviciu, pregătirea hârtiei pentru procesul de imprimare.
[115] Aprobarea nu sosise nici la 5/17 martie 1878 când Eugeniu Carada îl informa pe ministrul Ion I. Câmpineanu că Bramtot și Duval nu mai lucraseră de 15 zile și îl anunța că, sub presiunea timpului, se vedea nevoit să accepte începerea desenului definitiv al biletului de 500 de lei conform proiectului expediat la București.
[116] Arhiva MAE, fond Paris, dosar 110/1878 , nenum.
[117] *Ibidem.*
[118] *Ibidem.*
[119] Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe și desene, *Repertoriul graficei românești din secolul al XIX-lea (desen, acuarelă, pastel, gravură)*, vol. 1: A-R, București, 1974, p. 205.
[120] Ștefan Petre-Kirson, *op.cit.*, p. 160.
[121] Sosirea lăzilor în bune condiții i-a fost confirmată lui Callimachi-Catargi printr-o telegramă expediată de Ministerul Finanțelor în aceeași zi.
[122] Ștefan Petre-Kirson, *op.cit.*, p. 162.
[123] Arhiva MAE, fond Paris, dosar 110/1878, nenum.
[124] În final au fost tipărit și trimise la București 102 astfel de registre de control.
[125] „Monitorul oficial al României" nr. 101 din 7/19 mai 1878; nominalizarea lui D. G. Caraiman fusese făcută în ședința Comitetului Biletelor Ipotecare din 13/25 aprilie 1878; retribuția verificatorului urma a fi asigurată din creditul de 250 000 lei deschis pentru confecționarea biletelor.
[126] Aceștia urmau a fi retribuiți după cum urmează: secretarul 250 lei/lună, contabilul 250 lei/lună, verificatorii câte 150 lei/lună.
[127] Nicolae Kirilov (*?-?*), avocat, profesor și ziarist, licențiat la Paris în matematică și drept; profesor la Liceul Cantemir; membru în baroul Ilfov; prim-redactor al ziarului „Națiunea"; a mai colaborat la „Epoca"; a fost Secretar al Societății Corpului Didactic (1879), contabil (1880) și mai apoi subdirector al Casei de Depuneri (1882); a publicat *Rescumpărarea Căilor Ferate Române. Un respuns d-lui S. Marcovici comptabilul Creditului Funciar Rural* (București, Typ. Ștefan Mihăilescu, 1879), *Divorțul în dreptul roman și dreptul românesc* (București, Tip. Ștefan Mihăilescu, 1881), *Manualul bursei* (București, Tip. Ștefan Mihăilescu, 1882).
[128] Theodor Capitanovici (*?*-1928), avocat, în mai multe rânduri deputat și senator; din 1913 director al Băncii Naționale a României, unde a coordonat activitatea Serviciului Fabricarea și Contabilitatea Biletelor și pe cea a Serviciului Scont; a însoțit tezaurul BNR evacuat la Moscova în anul 1917 și a rămas în Rusia până în 1918; viceguvernator al BNR între 1926-1928.
[129] Pentru munca depusă în mod benevol perioada iunie-decembrie 1877, Comitetul Biletelor Ipotecare a decis la 16/28 decembrie 1877 să îl recompenseze pe Kirilov cu 500 de lei. La 3/15 februarie 1878 i s-au

acordat și lui Capitanovici 300 de lei. La aceeași dată au mai fost plătiți și alți 400 de lei către M. Vulcănescu, C. Lascăr, I. Suchianu și B. Parapeanu „pentru ajutorul dat secretarului în terminarea lucrărilor urgente".

[130] „Monitorul oficial al României", nr. 101 din 7/19 mai 1878.

[131] Ștefan Petre-Kirson, *op.cit.*, p. 174-175; „Monitorul Oficial", nr. 125 din 8/20 iunie 1878.

[132] Arhiva MAE, fond Paris, dosar 110/1878, nenum.

[133] Ștefan Petre-Kirson, *op.cit.*, p. 160.

[134] Agenția diplomatică a României de la Paris l-a contactat pe ambasadorul Austro-Ungariei din capitala Franței în vederea eliberării unui permis de liberă trecere pentru „cinci colete conținând registre și imprimate" destinate ministrului român de finanțe (Arhiva MAE, dosar 110/1878, nenum.).

[135] Ștefan Petre-Kirson, *op.cit.*, p. 177.

[136] *Ibidem*, p. 179.

[137] *Ibidem*, p. 177-178.

[138] Ministerul Finanțelor Publice căruia ne-am adresat în data de 9 mai 2016 ne-a informat oficial că a predat în anul 1978 Arhivelor Naționale ale României, toate documentele din arhiva sa create în perioada 1862-1968. Cercetările întreprinse la sala de studiu a Arhivelor Naționale ale României și răspunsul oficial pe care le-am primit din partea acestei instituții nu au lămurit, din nefericire, soarta arhivei Ministerului de Finanțe, deși de la predarea acestor documente au trecut mai bine de 40 de ani.

[139] Ștefan Petre-Kirson, *op.cit.*, p. 178.

[140] *Ibidem.*

[141] Membrii Comitetului Biletelor Ipotecare precizau însă că pentru a fi acceptate, biletele imprimate pe astfel de coli urmau a fi „studiate din nou".

[142] Alexandru Angelescu (1836-1903), ofițer al armatei române; a comandat mai multe divizii în timpul Războiului de Independență când a participat și la atacul redutei Grivița; ridicat la gradul de general în 1881, a fost ministru de Război între 1886-1887 ; la începutul anului 1888 i-a fost adusă acuzația că „a luat mită și a violat legea comptabilității" („Monitorul oficial al României" nr. 207/18 decembrie 1888); în luna februarie a demisionat din armată pentru ca în decembrie același an prin Înalt Decret Regal i-a fost retras gradul și a fost șters din „contoarele armatei", fiind condamnat la trei luni de închisoare corecțională, amendă și incapacitate de a mai ocupa funcțiuni publice („Epoca", an 3, nr. 661/10 februarie 1888).

[143] Ștefan Petre-Kirson, *op.cit.*, p. 186.

[144] Hotărârea a avut la bază convingerea membrilor Comitetului Biletelor Ipotecare că ar fi fost foarte dificilă conservarea în țară a respectivelor modele „deoarece guvernul nu posedă o sală specială în care să poată fi păzite cu siguranță", dar și intenția de a se mulțumi astfel Băncii Franței pentru „grațiozitatea" de care a dăduse dovadă cu prilejul realizării biletelor ipotecare.

[145] Ștefan Petre-Kirson, *op.cit.*, p. 191.

[146] Era vorba despre hârtie albă, neimprimată pentru 54 196 bilete de 5 lei, respectiv 33 996 bilete de 20 lei și despre următoarele bilete imprimate greșit: 21 467 bilete de 5 lei, 23 235 bilete de 10 lei, 9 452 bilete de 20 lei, 5 948 bilete de 50 lei, 2 450 bilete de 100 lei și 550 bilete de 500 lei.

[147] Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. 1, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 228; autorul afirmă în continuare: „Această sumă modică arată cât de avantajoasă a fost emisiunea biletelor ipotecare pentru stat. Cu o cheltuială de mai puțin de 300 000 lei, statul a obținut posibilitatea de a face plăți în valoare de peste 26 milioane lei, fără ca această resursă suplimentară să apese asupra bugetelor viitoare în măsura în care ar fi făcut-o un împrumut."

[148] Arhiva MAE, fond Paris, Economice, vol. 110, nenum.

CAPITOLUL IV

Circulaţia şi retragerea biletelor ipotecare

Regulamentul pentru aplicarea Legii biletelor ipotecare, publicat în Monitorul oficial din 3/15 mai 1878, specifica în mod foarte clar modalitatea de punere și de retragere a acestora din circulație. Conform reglementărilor legale, odată ajunse la București, pachetele sigilate conținând biletele ipotecare, clasate pe serii și alfabete, erau primite de Comitetul Biletelor Ipotecare, care le depunea „ca acte fără valoare declarată",[1] în tezaurul Casei de Depuneri și Consemnațiuni. Fiecare bilet urma să fie înscris în registrul de control cu elementele sale de identificare: alfabetul, seria și numărul.

Același Comitet al Biletelor Ipotecare era cel care fixa printr-un proces-verbal „tăiat dintr-o condică cu matcă"[2], numărul de bilete care urma să fie scos din tezaurul Casei de Depuneri și Consemnațiuni pentru a fi predat Ministerului Finanțelor, în vederea punerii în circulație. După îndeplinirea tuturor procedurilor de ordin administrativ, delegații acestui departament preluau pachetele și le depuneau într-un seif special, închis cu trei chei, de aici urmând a fi ulterior ridicate și predate casierului central al Tezaurului, autorizat pentru primirea lor printr-un ordin al ministrului Finanțelor. Înainte de punerea în circulație casierul imprima pe fiecare bilet semnătura sa cu o „grifă autografică".[3]

Ministerul Finanțelor a pregătit punerea în circulație a biletelor ipotecare asigurându-se că acestea vor fi primite de către comercianți și bancheri în tranzacțiile lor. La 21 mai/1 iunie 1878 ziarul „Românul" anunța iminentul eveniment, precizând că Ion I. Câmpineanu, în calitatea sa de titular al departamentului, „a dat ordin la toate casele publice nu numai să primească de la public, ca monedă, aceste bilete, dar să le și schimbe în numerariu oricui s-ar presinta spre a le schimba. După ce a luat această dispoșițiune, d. Ministru de Finanțe, convocând pe bancherii din București și, având o conferință cu d.lor, a primit din parte-le asigurarea că toți vor accepta al pari biletele ipotecare. Această hotărâre face onoare d-lor bancheri și sperăm că ea, împreună cu dispozițiunile luate de d. ministru, vor avea efect a face din biletele ipotecare, un efect tot atât de solid ca și biletele băncelor naționale cele mai puternice".[4] În același timp, cetățenii erau informați că la 1/13 iunie 1878 urmau a fi puse în circulație primele bilete ipotecare.[5]

Evenimentul s-a produs la data stabilită, astfel încât populația a putut intra în posesia primelor bilete având valorile nominale de 5, respectiv 10 lei. Până la 15/27 noiembrie 1878

Ministerul Finanțelor preluase 10,76 milioane lei din tezaurul Casei de Depuneri și Consemnațiuni, în bilete ipotecare având valorile nominale de 5, 10, 20 și 50 lei, în vederea punerii în circulație.[6]

Diferența de 15,5 milioane lei, necesară pentru acoperirea întregii emisiuni, a fost înaintată în alte patru tranșe, în bilete de 20, respectiv 500 lei, așa cum reiese din Raportul aprobat în ședința Comitetul Biletelor Ipotecare din 6/18 noiembrie 1879, după cum urmează: 8,75 milioane lei în bilete de 500 lei la 25 noiembrie/6 decembrie 1878; 5 milioane lei în bilete de 100 lei la 26 martie/6 aprilie 1879; 1,25 milioane lei în bilete de 20 lei la 8/20 octombrie și, în aceeași lună, alți 500 000 lei în bilete de 500 lei.[7]

Martor al punerii în circulație a biletelor ipotecare, Constantin Bacalbașa avea să noteze că acestea au fost „primite cu mare încredere de întregul public chiar de la începutul circulației".[8] Un an mai târziu, Comitetul Biletelor Ipotecare consemna în raportul său: „Semnalăm că publicul nu încetează de a manifesta o preferință meritată pentru bilete. Sacrificiile băneşti ce Guvernul a făcut spre a le imprima la Banca Franței au dat roadele aşteptate. Toate încercările de falsificare s-au izbit de obstacole neînvinse și primele bucăți falsificate, ce nu au trecut peste vreo 200 lei, înfățișează defecte și imperfecțiuni de fabricare, care lesne pot să atragă atențiunea oricărui asupra contrafacerii și nevalidității lor". [9] La rândul său, în 1882, A. D. Xenopol afirma că emisiunea biletelor ipotecare a reprezentat prima măsură economico-financiară care „a împins România în stadiul cel nou al dezvoltării sale".[10]

În primele luni de la punerea în circulație a biletelor ipotecare criticile la adresa guvernului liberal au continuat să fie dure. În iulie 1877, oficiosul „Românul" consemna „patriotica sete" cu care adversarii politici discreditau acest mijloc de plată: „Cu această ocaziune am atras atențiunea nobilei și binevoitoarei procederi a unei foi din capitală care își stabilește în modul următor tarifa abonamentelor: în monedă sunătoare pe un an 24 lei, în hârtie monedă 60 lei. În monedă sunătoare un exemplar 40 bani, în hârtie monedă 1 leu etc. /.../ În același timp însă adevărații români țineau un limbagiu cu totul contrar pe care ne place să-l împărtățim cititorilor. Mai toate ziarele bucureștene publicară săptămâna trecută convocarea Societății Economia prin care membrii acelei instituțiuni erau chemați să se pronunțe asupra operațiunilor ce va face societatea după punerea în circulațiune a biletelor ipotecare. Ședința acestei adunări avu loc duminică la 10 ale curentei sub președinția d-lui P S Aurelian.

Ei bine în urma dezbaterilor urmate adunarea votă ca biletele ipotecare să fie date și primite la casa societății *al pari* după valoarea lor nominală și fără a se face vreo distincțiune între moneda sunătoare și moneda în bilete ipotecare.

Serve dar drept lecțiune potrivnicilor noștri această hotărâre a unei asociațiuni financiare, compusă din mici capitaliști, ce e drept, dar de capitaliști cu atât mai îngrijiți de modesta lor avere, cu cât și-o strâng prin economii de toată ziua, prin muncă asiduă și obositoare. Recunoaștem că o asemenea decisiune va aduce mari înlesniri în operațiunile și în contabilitatea acestei instituții. Nu ne putem însă opri de a vedea într-însa și expresia

deplinei încrederi ce inspiră micilor capitaluri acele bilete ipotecare pe care patrioții de la „Timpul" și „Curierul financiar" se întrec a le deprecia în timp și în evenimente ca cele de azi și spre paguba nu a guvernului ci a statului român."[11]

Circulația biletelor este confirmată și de numeroase știri consemnate în presa timpului. Câteva exemple sunt, credem, semnificative. Astfel, la sfârșitul lunii octombrie 1878, în „Telegraphul" era publicată o reclamă a „loteriei germane de bani" din Brunswick prin care jucătorii erau informați asupra faptului că puteau comanda lozuri pe care le puteau plăti cu bilete ipotecare sau timbre poștale românești.[12] În martie 1879, ziarul „România liberă" semnala că existau comercianți care nu doreau să primească biletele ipotecare care nu se aflau într-o stare perfectă, deoarece nu le-ar fi putut schimba ulterior la zarafi.[13] Iar la 19 februarie/3 martie 1880, regele Carol I a donat 200 de lei, în bilete ipotecare, către Societatea de lectură I*ulia* a junimii române a Universității din Cluj.[14]

Deși la data adoptării *Legii biletelor ipotecare* situația financiară a statului român era critică, în momentul punerii acestora în circulație circumstanțele erau complet schimbate. Dificultatea operațiunilor de fabricare a biletelor ipotecare, lipsa de experiență și sincopele birocrației românești au făcut ca întregul proces să dureze un an, timp în care România și-a câștigat independența atât pe câmpurile de bătălie, cât și în mediile diplomatice europene. S-a ajuns astfel ca în final emisiunea biletelor ipotecare să nu servească scopului inițial, fapt ce se datorează în parte, în mod paradoxal, chiar desfășurării războiului.

În împrejurările politico-militare create de iminența războiului ruso-turc din primăvara anului 1877, noi reglementări monetare au devenit necesare. La 22 aprilie/4 mai 1877, guvernele român și rus au încheiat o convenție care, între altele, prevedea că toate plățile armatei ruse pe teritoriul României „vor fi calculate pe baza unității monetare române sau franceze" și efectuate fie în monedă metalică, fie în bonuri „emanând de la comandantul armatei imperiale și plătibile de la casele acestei armate" (art. 23).[15] Cursul monedei rusești a fost fixat la 1 rublă argint = 4 lei. Piesele divizionare emise anterior anului 1867 au fost evaluate la 20 copeici = 40 bani, 15 copeici = 30 bani, 10 copeici = 10 bani.[16] Ulterior, instrucțiunile privind aplicarea convenției au prevăzut ca „orice transport de care sau rechiziții personale vor trebui să se plătească imediat și în monedă sunătoare." Se dorea, astfel, evitarea introducerii în țară a banilor ruși de hârtie (*kreditnye bilety*), a căror rată medie de schimb pe piețele principale europene scăzuse cu cca 15% între 1876 și 1877.[17]

Imediat după izbucnirea războiului, teritoriul național a fost traversat de trupele armatei țariste aflate în marș spre frontul de la sudul Dunării, ceea ce a determinat o schimbare a situației economice și financiare a României, în condițiile în care tranzacțiile comerciale au cunoscut o activare rapidă. Armata rusă s-a aprovizionat intens de pe piața românească cu produse de primă necesitate, în special hrană, și a apelat în același timp pentru transportul trupelor și al echipamentelor la serviciile de cale ferată autohtone, precum și la serviciile de poștă și telegraf.[18] Toate acestea au fost plătite cu ruble de argint, ceea ce a condus la intrarea în circulație a unei mari cantități de monedă, astfel că s-a ajuns de la o perioadă de penurie monetară la o situație radical schimbată, ceea ce a făcut ca anul bugetar 1877 să

se încheie cu un excedent neașteptat.[19] La aceasta s-a mai adăugat și suspendarea plății tributului către Înalta Poartă, al cărui cuantum se ridica în acel moment la 914 000 lei.[20]

În noile circumstanțe, utilitatea biletelor ipotecare nu a fost cea pentru care fusese gândită în principal emisiunea, și anume finanțarea nevoilor imediate ale statului în legătură cu operațiunile militare, într-un final acestea servind drept avans pentru cheltuielile publice stringente și, în același timp, pentru acoperirea nevoilor circulației pentru populație.[21]

În conformitate cu prevederile legale, retragerea din circulație a biletelor ipotecare, în parte sau în totalitate, urma a fi făcută în termen de doi ani de la promulgarea legii din 1877, cu condiția ca guvernul să contracteze un împrumut în condiții avantajoase, urmând ca la retragere să plătească 10% peste valoarea nominală a fiecărui bilet. În eventualitatea în care un astfel de împrumut nu putea fi contractat, după această dată imobilele ipotecate urmau a fi scoase imediat la vânzare, astfel încât, în cel mult șase ani de la promulgarea legii, adică până la 12 iunie 1883, biletele să poată fi retrase din circulație.[22]

Deși la împlinirea celor doi ani de la adoptarea legii guvernul nu reușise să contracteze niciun împrumut, Comitetul Biletelor Ipotecare nu a procedat la scoaterea la vânzare a proprietăților statului. De altfel, din cercetarea surselor bibliografice și arhivistice pe care le-am avut la dispoziție nu reiese nici măcar faptul că ar fi fost realizat un inventar al acestor proprietăți până la momentul respectiv. Astfel, destinul biletelor ipotecare a intrat într-o nouă etapă în 1880, odată cu înființarea Băncii Naționale a României. La 17/29 aprilie 1880 în „Monitorul oficial" au fost publicate două acte normative care reglementau situația acestora. Primul dintre ele era o lege prin care era modificat articolul 8 al Legii biletelor ipotecare. Guvernul era acum autorizat ca, în condițiile în care ar fi putut contracta un împrumut avantajos în care în termen de patru ani[23] de la promulgarea legii din 12 iunie 1877, să retragă de pe piață emisiunea biletelor ipotecare, parțial sau în întregime, cu o primă de 10%. Dacă un astfel de împrumut nu ar fi putut fi contractat, Comitetul Biletelor Ipotecare era obligat să scoată la vânzare imobilele ipotecate, astfel ca până în iunie 1885[24] biletele ipotecare să fie retrase.[25]

Cel de-al doilea act normativ era *Legea pentru înființarea unei bănci de scompt și circulațiune*, conform căreia banca era deținătoarea privilegiului de emisiune (art.12). Articolul 30 preciza că, în termen de cel mult patru ani, banca era obligată să retragă din circulație biletele ipotecare și să le înlocuiască cu bilete de bancă emise peste limitele fixate în art.12 (conform legii BNR era obligată să dețină o rezervă metalică de o treime din suma biletelor emise – n.n.).[26] „Biletele ipotecare astfel retrase se vor păstra în casele băncii și vor fi schimbate *al pari* și fără primă în monedă la casele Statului, proporțional cu vânzarea proprietăților domeniale, care formează garanția lor".[27]

Odată cu înființarea Băncii Naționale a României, pe lângă biletele ipotecare puse în circulație în conformitate cu prevederile legii din 1877, pe piață au fost introduse și o parte din bilete aflate în rezervă. Banca Națională urma să își înceapă operațiunile la 1/13 decembrie 1880 și conducerea instituției spera că până la acea dată să poată achiziționa din Franța mașinile și hârtia necesare pentru imprimarea biletelor de bancă și să poată tipări

primele emisiuni. Având în vedere experiența acumulată în cazul fabricării biletelor ipotecare, cu această importantă misiunea a fost însărcinat același Eugeniu Carada, aflat la Paris.

Om de acțiune, Carada a încheiat imediat un contract pentru furnizarea hârtiei cu Papeteries du Marais et de Sainte-Marie. La sfârșitul lunii iulie, Consiliul General al BNR a aprobat acest contract și a decis ca imprimarea biletelor să fie realizată în țară. Achiziționarea preselor de tipărit, fabricarea hârtiei filigranate, realizarea designului bancnotelor, executarea clișeelor, transportarea la București, înființarea imprimeriei și angajarea de specialiști erau însă operațiuni care reclamau o perioadă mai îndelungată, astfel încât la 1/13 decembrie BNR risca să își înceapă activitatea fără a fi capabilă să pună pe piață propria emisiune. Eugeniu Carada a fost de la început conștient de acest fapt, astfel încât, încă de la începutul lunii iulie 1880, a propus ca pe o soluție de compromis punerea în circulație a rezervei biletelor ipotecare „investite cu un timbru special al Băncii, care ar circula ca bilete proprii ale ei, până la fabricarea celor noi".[28] Inițial, propunerea nu a fost îmbrățișată de conducerea BNR, dar în ședința Consiliului general din 9/21 septembrie[29] guvernatorul Ion I. Câmpineanu a adus în discuție recomandarea lui Carada. Nouă dintre cei zece membri ai Consiliului prezenți[30] au fost de acord ca BNR să preia rezerva de bilete ipotecare de la Ministerul Finanțelor pentru a le pune în circulație ca bancnote proprii, după ce pe fiecare ar fi fost aplicat un supratipar cu denumirea instituției,[31] data emisiunii și semnăturile guvernatorului, casierului,[32] respectiv a unui cenzor.[33] Cu transformarea biletelor ipotecare în bancnote ale BNR a fost însărcinat Emil Costinescu, primul director al Serviciului fabricarea și contabilitatea biletelor.

Comitetul Biletelor Ipotecare a fost informat de către ministrul Finanțelor în legătură cu decizia conducerii BNR, pe care a supus-o dezbaterii în ședința sa din 25 septembrie/ 6 octombrie. Plecând de la constatarea că, în conformitatea cu legea sa constitutivă, Banca Națională era împuternicită să retragă din circulație biletele ipotecare, Comitetul a decis să remită BNR un număr de 283 492 de bilete de rezervă, având valorile nominale de 20, 50, 100 și 500 lei, în valoare totală de 13 512 240 lei, aflate în tezaurul Casei de Depuneri și Consemnațiuni, operațiunea urmând a fi supravegheată de o comisie formată din Costache Bălcescu, C. D. Athanasiu și Stancu Becheanu.

La 10/22 octombrie 1880, Consiliul de administrație al BNR a hotărât ca din partea băncii biletele să fie preluate de o comisie din care să facă parte guvernatorul Ion I. Câmpineanu și directorii Theodor Mehedințeanu, respectiv Emil Costinescu.[34] Imediat ce erau primite, biletele ipotecare de rezervă trebuiau depuse în tezaurul[35] clădirii Creditului Funciar Rural din strada Doamnei, acolo unde BNR își avea sediul.[36]

Nu se cunoaște cu precizie data la care biletele ipotecare au fost predate băncii, dar la 30 octombrie acestea se aflau deja în posesia instituției, așa cum reiese din expunerea pe care Emil Costinescu a făcut-o în fața Consiliului general. În acel moment se începuse deja lucrul pentru realizarea clișeelor ce urmau a fi utilizate pentru supratipărirea biletelor ipotecare, iar Costinescu semnala dificultățile de care se lovise. Din cauza faptului că în București nu exista niciun gravor special,[37] Costinescu a fost obligat să apeleze pentru realizarea clișeelor

etalon la un xilogravor.[38] Probleme mari au fost însă întâmpinate în momentul în care s-a dorit confecționarea clișeelor de serviciu. Pentru realizarea lor fuseseră contactați specialiștii Monetăriei Statului, Alfred Bernath-Lendway[39] și Alfons Saligny,[40] dar încercările acestora de a reproduce clișeele etalon prin galvanoplastie au eșuat. Costinescu își exprima însă convingerea că, în eventualitatea în care respectivele clișee nu ar fi putut fi realizate prin galvanoplastie, atunci se putea recurge la stereotipie.[41] Însă până la fabricarea clișeelor de serviciu biletele ipotecare erau supratipărite cu clișeele etalon, operațiune dificilă deoarece exista doar un singur clișeu pentru fiecare valoare nominală, iar imprimarea se realiza manual „din cauză că se cere o mare exactitate spre a acoperi cu tipăritura nouă tipăritura cea veche".[42] Chiar și în aceste condiții, directorul Serviciului fabricarea biletelor estima că până la 15 noiembrie 1880 puteau fi supratipărite bilete ipotecare în valoare de 7 milioane de lei.

Necesitatea realizării unor clișee de serviciu distincte pentru fiecare dintre cele patru valori nominale era absolut necesară atât pentru a împiedica confuzia ce s-ar fi putut produce în cazul biletelor de 20 respectiv 50 lei, foarte asemănătoare din punct de vedere grafic, cât și pentru a acoperi complet elementele care făceau trimitere la biletele ipotecare, în cazul celor de 100, respectiv 500 lei. Supratipărirea s-a realizat cu cerneală neagră sau roșie.[43]

Previziunile lui Costinescu au fost corecte, astfel că, la 28 noiembrie/10 decembrie 1880, Banca Națională a României a pus în circulație primele bilete ipotecare transformate, având valorile nominale de 20, 50, 100 și 500 lei. Faptul a fost semnalat în presa vremii,[44] populația fiind informată în legătură cu faptul că biletele erau plătite „la prezentare la birourile băncii, în aur sau monedă națională de argint" și erau primite de toate instituțiile publice.[45]

Așa cum am amintit anterior, BNR preluase din rezerva bilete ipotecare în valoare de 13 512 240 lei. Din acestea, până la finalul anului 1880, banca a supratipărit bilete în valoare de 10 123 000 lei și a pus în circulație bilete în valoare de 7 740 040 lei.[46] În 1881 Banca Națională a reușit să imprime și să transmită pe piață și primele sale bancnote, dar în circulație s-au regăsit și bilete ipotecare transformate în valoare totală de 13 423 000 lei, emisiunea acestora din urmă având următoarea structură:

Valoare nominală	**Bucăți**	**Valoarea totală a biletelor în lei**
20 lei	185 900	3 718 000
50 lei	61 700	3 085 000
100 lei	27 700	2 770 000
500 lei	7 700	3 850 000

Pe măsură ce banca și-a tipărit propriile bancnote biletele ipotecare cu supratipar au fost retrase masiv: la sfârșitul anului 1883 spre exemplu mai existau în circulație bilete ipotecare în valoare de 469 630 lei,[47] în timp ce un an mai târziu valoarea lor se ridica la 232 630 lei.[48] Cuantumul lor era practic nereprezentativ dacă avem în vedere faptul că în 1884 deja se aflau în circulație bancnote ale BNR în valoare de 103 516 230 lei. Biletele

Bilete ipotecare cu supratipar BNR

ipotecare transformate au figurat în circulație până în anul 1940, când mai erau înregistrate astfel de mijloace de plată în valoare de 14 000 lei.[49]

Dacă retragerea din circulație a biletelor ipotecare supratipărite a fost o chestiune care nu a întâmpinat dificultăți majore, nu același lucru s-a întâmplat și în cazul emisiunii propriu-zise de bilete ipotecare. Conform obligațiilor legale, BNR retrăsese de pe piață respectivele bilete,[50] care erau depozitate în tezaurele instituției, în schimbul cărora emisese propriile bancnote, pentru care însă nu avea niciun fel de acoperire metalică, prin derogare de la art. 12 al legii constitutive.[51]

În anul 1885, la împlinirea termenului legal de retragere din circulație, statul român se găsea într-o situație similară cu cea din urmă cu câțiva ani: nu contractase niciun împrumut și nici nu scosese la vânzare proprietățile ipotecate, astfel încât chestiunea nu își găsise nicio rezolvare. Dacă lipsa succesului contractării unui împrumut poate fi explicată prin situația financiară grea cu care guvernul se confrunta, în privința vânzării proprietăților rurale ale statului academicianul Costin C. Kirițescu este de părere că aceasta ar fi fost amânată și chiar împiedicată ca urmare a intereselor marilor proprietari de pământ, care în condițiile în care acestea ar fi fost scoase pe piață, ar fi fost afectați direct prin scăderea prețului propriilor terenuri.[52]

În aceste circumstanțe s-a ajuns la o nouă soluție de compromis: la 10 decembrie 1885, între stat și BNR a fost semnată *Convenția relativă la rambursarea biletelor ipotecare și prelungirea duratei Băncii Naționale*, în conformitate cu care termenul de rambursare al biletelor ipotecare a fost prelungit până la data de 30 iunie 1912. În argumentarea acestei decizii se invoca faptul că statul nu reușise să-și creeze „mijloacele financiare necesare și nici să lichideze, din cauza timpului prea scurt, bunurile ipotecate, care constau din domenii rurale, și a căror vânzare forțată ar fi mărit criza".[53] În *Raportul Consiliului general al BNR către Adunarea Generală extraordinară* din 8 ianuarie 1886 se afirma chiar că punerea în vânzare a „unor moșii de o valoare așa de însemnată" într-un interval de timp de numai câțiva ani ar fi condus la scăderea „pentru mult timp a valorii întregii proprietăți rurale a țării".[54] Conducerea băncii era convinsă că o astfel de depreciere ar fi fost resimțită în toate afacerile comerciale ale statului, însăși banca neputând „să rămână neatinsă de o asemenea situațiune".[55]

Convenția specifica faptul că rambursarea contravalorii biletelor ipotecare către BNR urma a fi realizată treptat, prin rate anuale în valoare de cel puțin 1 milion de lei, pe măsura vânzării proprietăților ipotecate care formau garanția biletelor în cauză.[56] În schimbul plății ratelor anuale BNR urma să remită guvernului suma echivalentă, în bilete ipotecare anulate prin perforare.[57] Statul se angaja să acorde băncii de emisiune, „ca interese și cheltuieli de fabricare și preînoire a biletelor emise de dânsa în schimbul celor ipotecare o indemnizare anuală de 1% din valoarea biletelor ipotecare ce se vor afla în casele Băncei la epoca plății fiecărei rate".[58]

Pentru punerea în aplicare a convenției era însă necesară adoptarea unei legi, ceea ce a generat discuții contradictorii în ambele camere ale Parlamentului. Petre P. Carp, considera că legea în cauză arăta că „orbirea financiară cea mai mare a copleșit pe guvern".[59] Omul

politic conservator invoca, înainte de toate, situația de pe piața monetară profund afectată din cauza fenomenului de agio care, începând cu anul 1884, se manifestase într-o manieră extrem de virulentă.

În ce consta fenomenul agioului? Definit ca diferența cu care cursul unui semn monetar sau al unei hârtii de valoare depășește valoarea nominală a acestuia/acesteia,[60] acest fenomen s-a manifestat cu putere în timpul Războiului de Independență. Prin legea din 13/25 mai 1877 cursul de schimb rublei de argint fusese fixat după cum urmează: 1 rublă argint = 4 lei, 20 copeici = 0,40 lei.[61] Prin această măsură administrativă, rubla de argint era supraevaluată, având în vedere faptul că, în mod normal, cursul comercial varia în jurul valorii de 3,50-3,80 lei.[62] Era, fără îndoială, o decizie politică justificată de exigențele alianței cu Rusia în războiul antiotoman, după cum afirma I. C. Brătianu, doi ani mai târziu, la 5/17 februarie 1879, într-un discurs din Senat: „[Rusia] nu avea dar aur, ci avea hârtii, și multe hârtii, precum și argint, însă nu astfel încât să ne inundeze, fiindcă în Rusia argintul nu este în proporție cu populația. [...] Și ca să adoptăm hârtia monetă a ei, cât de mare a fost insistența Rusiei pe lângă noi! [...] Intrarea hârtiei ne expunea [...] la pericole foarte mari; a trebuit dar să primim moneta de argint, care avea o valoare intrinsecă."[63]

Autoritățile române fuseseră, așadar de acord, să permită în mod temporar o derogare de la legea monetară din 1867, în condițiile în care moneda rusească nu era bătută după sistemul zecimal și nu avea titlu legal, așa cum se întâmpla în cazul monedei de 5 lei. Măsura de supraevaluare a rublei de argint a condus la drenarea monedei de aur în afara țării, fenomen sesizat încă din toamna anului 1877 de presa economică românească. „Curierul financiar" constata „că acela care are a face încasări se găsește astăzi în dezagreabila necesitate de a primi argint în loc de aur",[64] și că „guvernul nostru se amuză a fixa cursul acestor monede [...] la o cifră atât de exagerată, încât rublele găsind un preț mult mai mare decât valoarea ce le dau rușii în țara lor, au inundat cu desăvârșire România și o catastrofă nu e departe a izbucni".[65]

Abia în 1879 s-a încercat reglementarea situației prin intermediul decretului domnesc din 18/30 ianuarie, care a scăzut cursul rublei din argint la 3,70 lei și a scos din circulație monedele de 30, 20, 15 și 10 copeici.[66] Tot în această perioadă a fost luată decizia de reluare a activității Monetăriei din București. Lucrările de modernizare au fost încheiate abia în luna mai,[67] astfel încât a putut fi fabricată o emisiune de 2 bani, cu un tiraj de 500 000 piese.[68]

A urmat legea din 8/20 aprilie 1879 „pentru baterea monedelor de argint în bucăți de 5 lei".[69] Conform art. 1, întreaga emisiune urma să se fabrice „din rublele ce se află astăzi în casa tezaurului public și la casa de depuneri și consemnațiuni, precum și din rublele care vor mai intra la aceste case, cu cursul lor actual, până la concurența sumei de lei 20 000 000". Era prima emisiune de 5 lei (25 g, 900‰, diametru 37 mm), prin care sistemul monetar românesc era complet aliniat Uniunii Monetare Latine: la art. 2 era specificat că noua moneda urma să aibă caracteristicile „admise [...] în țările care au aderat la uniunea monetară latină".

Moneda de 5 lei a fost bătută abia un an mai târziu, în 1880, la Monetăria Statului. Întârzierile au fost cauzate de lucrările de extindere necesare activității de producție a

monedei de argint,[70] căci, la începutul anului 1880, capacitatea de producție lunară a Monetăriei din București era de maximum 500 000 piese de 5 lei.[71]

Demonetizarea rublei s-a petrecut în cele din urmă prin legea din 16/28 noiembrie 1880. Până pe 31 decembrie 1880, rublele urmau să fie preschimbate la casieriile statului la cursul de 3,50 lei.[72] Din 27 noiembrie/9 decembrie, rublele și-au încetat puterea circulatorie și au suferit imediat o devalorizare cu 4,5-5% față de biletele ipotecare și monedele divizionare românești.[73]

Analizând situația, Gheorghe M. Dobrovici afirma că, din cauza întârzierii reglementării regimului rublelor și a deciziei autorităților de a bate propria monedă de argint, s-a ajuns la o adevărată abundență de numerar, „disproporționată față de nevoile circulației care a avut o influență nenorocită căci a alungat aurul din țară", astfel încât, deși sistemul nostru monetar era, conform legii, de natură bimetalistă,„devenisem monometaliști argint, aurul ascunzându-se și devenind mai scump din cauza rarității lui",[74] ceea ce a condus la apariția agioului. Fenomenul a fost întreținut și agravat și de neretragerea din circulație a biletelor ipotecare, în intervalul de timp stabilit inițial.

Într-adevăr, convenția încheiată în 1885 între stat și BNR nu a avut efectele scontate, între 1886 și 1888 fiind răscumpărate de la banca de emisiune bilete ipotecare în valoare de doar 512 251 lei, în tezaurele BNR aflându-se în continuare bilete pentru suma de 25 741 300 lei.[75] Din cauza situației financiare grele statul fusese incapabil să pună în aplicare prevederile convenției în conformitate cu care trebuia să retragă anual bilete ipotecare în valoare de 1 milion de lei[76] și nu reușise să scoată la vânzare proprietățile rurale care garantau emisiunea biletelor ipotecare.

În anul 1888, după venirea la putere a guvernului conservator condus de Theodor Rosetti, chestiunea retragerii biletelor ipotecare a fost readusă în discuție. Având ca obiectiv primordial combaterea agioului care afecta puternic economia națională, ministrul Finanțelor, Menelas Ghermani a fost imediat preocupat de această problemă. Proiectul de lege adus în fața parlamentului a suscitat dezbateri aprinse. În raportul prezentat de T. Nica în plenul Adunării Deputaților se sublinia faptul că guvernul era decis să ia toate măsurile pentru consolidarea monedei naționale, prima dintre ele fiind „retragerea definitivă și desființarea" acestora. Se menționa că la sfârșitul lui 1888 în tezaurele BNR se găseau bilete ipotecare în sumă de 25.741.300 lei,[77] pe baza lor fiind pusă în circulație o sumă egală de bancnote emise de bancă. Problema cu care se confruntau autoritățile consta în faptul că emisiunea respectivelor bancnote „nu era fondată nici pe stoc metalic, nici pe portofoliu comercial, nici pe efecte publice cursabile".[78]

Același punct de vedere a fost susținut și în Senat de raportorul D. G. Rosetti care argumenta necesitatea retragerii din circulație a biletelor ipotecare pentru a„scăpa comerțul și creditul public de neajunsurile agioului și a asigura neîntoarcerea lui, fiind trebuință de măsuri raționale, care să facă ca moneda fiduciară să fie bazată pe valori adevărate metalice ori comerciale".[79]

Guvernul instalat la 23 martie 1888, condus de Theodor Rosetti și în care Menelas Ghermani era ministrul Finanțelor, a anunțat ca prima măsură de combatere a agioului[80], desființarea prin achitare a biletelor ipotecare retrase deja din circulație și aflate, în cea mai mare parte, în tezaurele BNR. După îndelungi dezbateri parlamentare la 22 decembrie 1888/6 ianuarie 1889 a fost votată legea prin retragerea definitivă din circulație a biletelor ipotecare. Conform actului normativ, guvernul beneficia de un credit extraordinar de 26 milioane de lei pentru plata imediată sau într-un termen de maximum șase luni a biletelor ipotecare. Creditul urma să fie acoperit printr-o emisiune de rentă „sub orice formă o va găsi guvernul mai avantajoasă."[81]

În baza prevederilor legale a fost lansat un împrumut intern în rentă amortizabilă de 4% cu o valoare nominală de 32,5 milioane lei, purtător de cupoane semestriale plătibile în aur, vărsămintele putând fi făcute în aur sau bilete de bancă. Succesul împrumutului a fost cu mult peste așteptările autorităților, subscrierile realizate pe parcursul a trei zile[82] fiind de 282 milioane lei. Conform lui Victor Slăvescu, „din produsul acestui împrumut, în valoare de 25 898 347 lei, s-au plătit la Banca Națională bilete ipotecare în valoare de 25 539 680 lei, s-au achitat până la 31 mai 1896 bilete ipotecare aflate încă în circulație în valoare de 132 525 lei, s-a achitat comisionul Băncii Naționale de 1 % la biletele retrase de 64 657 lei, iar din restul biletelor neprezentate, în valoare de 72 580 lei, și cu diferența rămasă în plus s-au făcut venituri pentru lucrări extraordinare."[83]

În urma acestor operațiuni chestiunea retragerii din circulație a biletelor ipotecare a fost, definitiv, rezolvată. În *Raportul Consiliului de administrație al BNR către Adunarea generală a acționarilor pe anul 1889* se făcea precizarea că „în acest an guvernul a plătit Băncii toate biletele ipotecare."[84]

Decisă în condițiile cu totul speciale ale anului 1877, emisiunea biletelor ipotecare reprezintă în istoria monetară a României un punct de cotitură, o experiență cu totul inedită, care a stat mai apoi la baza emiterii și circulației bancnotelor Băncii Naționale a României.

NOTE CAPITOLUL IV

[1] „Monitorul oficial al României", nr. 97 din 3/15 mai 1878; art. 50 al *Regulamentului pentru aplicarea Legii biletelor ipotecare* din 12 iunie 1877.

[2] *Ibidem*, art. 53.

[3] *Ibidem*, art. 63.

[4] „Românul", 21 mai/1 iunie 1878.

[5] „Monitorul oficial al României", nr. 118 din 30 mai/10 iunie 1878. În lucrarea sa *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui* (vol. 1, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 230), Costin C. Kirițescu afirmă, în mod eronat, că imprimarea biletelor ipotecare ar fi fost terminată încă din anul 1877, dar autoritățile nu s-ar fi grăbit să le pună în circulație, datorită revigorării pe care viața economică națională a cunoscut-o în contextul treceri armatelor țariste pe teritoriul României.

[6] Ștefan Petre Kirson, *op. cit.*, p. 199; până la 11/23 aprilie 1879 valoarea biletelor ipotecare predate Ministerului Finanțelor era de 19,51 milioane lei (p. 193).

[7] *Ibidem*, p. 199.
[8] Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată 1871-1884. Vol. 1*, București, Editura ziarului „Universul", 1927, p. 224.
[9] Ștefan Petre Kirson, *op. cit.*, p. 199.
[10] A. D. Xenopol, *Studii economice*, Craiova, Librăria S. Samitca, 1882, p. 130.
[11] Articolul din „Românul" a fost preluat de „România liberă", an I, nr. 53, 16 iulie 1877.
[12] „Telegraphul", an VIII, nr. 1962, 31 octombrie 1878.
[13] „România liberă", an III, nr. 550/23 martie 1879.
[14] „Societatea de mâine", an I, nr. 6, 18 mai 1924, p. 134.
[15] *Documente privind istoria României. Războiul pentru Independență, vol. 2 (1 ianuarie 1877 – 9 mai 1877)*, București, Editura Academiei RPR, 1952, p. 118.
[16] „Monitorul oficial al României", nr. 108/1877; pentru aplicarea legii, vezi e.g. *Documente privind istoria României. Războiul pentru Independență, vol. 3 (9 mai 1877 – 15 iunie 1877)*, București, Editura Academiei RPR, 1953, p. 292.
[17] Markus A. Denzel, *Handbook of world exchange rates, 1590-1914*, Farnham, Burlington, Ashgate, 2010, p. 371.
[18] Conform datelor utilizate de Costin C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. 1, p. 230 cele mai mari încasări le-a avut statul român din exploatarea liniilor ferate Roman-Vârciorova, Suceava-Iași-Botoșani, București-Giurgiu și Iași-Ungheni, din poștă și telegraf, din încasările vămilor și din exploatarea sării.
[19] Sursele bibliografice nu sunt de acord în privința cuantumului acestui deficit. Astfel, *Anuarul statistic al României* publicat în anul 1904 de Direcția Statisticii Generale din cadrul Ministerului Finanțelor consemnează un excedent de 4,86 milioane lei (p. 374); Gh. M. Dobrovici în I*storicul datoriei publice a României*, București, Albert Baer, 1913, p. 157 vorbește de un excedent de 5,07 milioane lei; Costin C. Kirițescu în lucrarea citată, p. 230, afirmă că „bugetul statului pe anul 1877 s-a încheiat cu un plus de venituri de 29 milioane lei", în timp ce mai recent, Victor Axenciuc, în *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859-1947. Vol. 3 Monedă, credit, comerț, finanțe publice*, București, Editura Academiei, 2000, consideră că bugetul pe anul 1877 s-a soldat cu un deficit de 5,92 milioane lei.
[20] Gh. M. Doborovici, *Istoricul datoriei publice a României*, București, Albert Baer, 1913, p. 156.
[21] Nici în legătură cu utilizarea biletelor ipotecare sursele bibliografice nu sunt în totalizate de acord. Astfel, dacă în lucrarea lui Th. C. Aslan, *Finanțele României de la Regulamentul organic până astăzi 1831-1905*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1905, la p. 177 se afirmă că 9 milioane lei ar fi fost utilizate pentru construirea liniei ferate Buzău-Mărășești, 2,58 milioane lei pentru achiziționarea de armament și 14,67 milioane pentru cheltuielile bugetare ordinare ale statului, Gh. M. Dobrovici consemnează, în lucrarea sa din 1934, *Istoricul desvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate 1823-1933*, București, Tipografia ziarului „Universul", 1934 la p. 104, faptul că, într-adevăr, 9 milioane lei s-ar fi folosit pentru calea ferată Buzău-Mărășești, dar 15,44 milioanele lei ar fi fost cheltuiți pentru „trebuințele armatei" și doar 1,81 milioane lei pentru cheltuielile ordinare ale anilor 1879 și 1880.
[22] Ștefan Petre Kirson, *op. cit.*, p. 106. *Regulamentul pentru aplicarea Legii biletelor ipotecare* din 12 iunie 1877 descrie în capitolul V, art. 64-75, modul în care urmau a fi puse în vânzare proprietățile statului, Comitetul biletelor ipotecare urmând a fi responsabil de organizare și toate operațiunile aferente.
[23] Termenul inițial era de doi ani.
[24] În Legea biletelor ipotecare din 1877 termenul de retragere era iunie 1883.
[25] Legea preciza însă că guvernul putea scoate la vânzare bunurile ipotecate și înainte de împlinirea termenului de patru ani, „dacă va găsi de cuviință".

[26] G. C. Marinescu, *Banca Națională a României. Legi. Statute. Dispoziţiuni monetare, convenţiuni financiare, etc.*, București, Cartea Românească, 1939, p. 107.
[27] *Ibidem*, p. 107.
[28] Arhiva BNR, fond Secretariat, dosar 1/1880, f. 4.
[29] Idem, fond Consiliul de administrație, dosar 59/1880, f. 10.
[30] Din Consiliul general al BNR făceau parte Ion I. Câmpineanu (guvernator), Theodor Ștefănescu, Theodor Mehedințeanu, Dinu Bilcescu, Emil Costinescu (directori), Menelas Ghermani, Alexandru Băicoianu, Emanuel Hillel Manoach, Ștefan Ioanide, Constantin Angelescu (cenzori). Singurul vot împotrivă s-a înregistrat din partea lui Menelas Ghermani.
[31] S-a stabilit ca denumirea instituției să apară pe fiecare bilet atât pe recto, cât și pe verso.
[32] La 30 septembrie 1880 Consiliul de administrație al BNR a decis ca până la angajarea unui casier, funcția să fie îndeplinită de directorul Dinu Bilcescu care răspundea de Serviciul Casieriei. Începând cu 12 iunie 1881 casier central a fost numit E. Albu.
[33] În ședința sa din 25 septembrie/7 octombrie consiliul de cenzori al BNR l-a desemnat pe Ștefan Ioanide să semneze pe biletele ipotecare transformate în bancnote ale BNR.
[34] Arhiva BNR, fond Consiliul de administrație, dosar 60/1880, f. 114.
[35] Se preciza că cele două chei ale tezaurului erau păstrate de controlorul Serviciului de fabricare și contabilitate a biletelor, respectiv de șeful Contabilității biletelor.
[36] Între 1880 și 1890 Banca Națională a României a funcționat în clădirea Creditului Funciar Rural din strada Doamnei. Palatul Vechi al BNR din strada Lipscani nr. 25 a fost construit între 1884 și 1890.
[37] Probabil că Emil Costinescu se referea la un gravor care să lucreze în metal.
[38] Gravor în lemn.
[39] Alfred Nicholaus Bernath-Lendway (1836-1924), născut în Croația; urmează studii de chimie la Viena, Göttingen, Paris și München; a venit în România în 1863 adus de dr. Carol Davila; a înființat primul laborator de chimie destinat învățământului farmaceutic unde se realizau și analize chimico-legale și chimico-juridice (din 1868 laboratorul a funcționat la Spitalul Colțea); din 1864 profesor de chimie analitică la Școala de Medicină și Farmacie din București; de numele său se leagă și înființarea Monetăriei Statului; a realizat numeroase studii referitoare la resursele de ape minerale ale României; din 1908 membru de onoare al Academiei Române.
[40] Alfons Oscar Saligny (1853-1903), fratele mai mare al inginerului Anghel Saligny; a urmat studii la Berlin; șef al laboratorului de chimie al Monetăriei Statului; profesor la Școala Superioară de Poduri și Șosele; a înființat primul laborator de control asupra materialelor de construcții din România; a publicat studii despre compoziția petrolului și a apelor minerale; din 1902 membru corespondent al Academiei Române.
[41] Procedeu de reproducere și multiplicare a unei forme tipografice, prin turnare într-un metal sau prin mulare în cauciuc ori în alt material plastic a unei copii după această formă.
[42] Arhiva BNR, fond Consiliul de administrație, dosar 60/1880, f. 14v.
[43] Toate cele patru tipuri de bilete ipotecare cu supratipar sunt reproduse în Constantin I. Băicoianu, *Istoria politicei noastre monetare și a Băncii Naționale 1880-1914*, vol. II, partea I, București, Monitorul Oficial și Imprimerii Statului, Imprimeria Națională, 1932, planșele XXXI și XXXII.
[44] „România liberă", an IV, nr. 1048/30 noiembrie 1880.
[45] „Curierul financiar", an VII, nr. 49/30 noiembrie 1880.
[46] Banca Națională a României, *Raportul administrațiunii către Adunarea generală a acționarilor de la 22 februarie 1881*, Bucuresci, Tipografia „Românul" Carol Göbl, 1881, p. 14.

[47] Suma era repartizată astfel: 6 434 bilete de 20 lei, 2 685 bilete de 50 lei, 1 067 bilete de 100 lei și 200 bilete de 500 lei (*Raporturile Consiliului de administrațiune și al Consiliului de censori către Adunarea generală a acționarilor din 19 februarie 1884*, Bucuresci, Tipografia Băncei Naționale a României, 1884, p. 12).
[48] Suma era repartizată astfel: 2 719 bilete de 20 lei, 1 191 bilete de 50 lei, 472 bilete de 100 lei și 143 bilete de 500 lei (*Raporturile Consiliului de administrațiune și al Consiliului de censori către Adunarea generală a acționarilor din 17 februarie 1885*, Bucuresci, Tipografia Băncei Naționale a României, p. 13).
[49] Suma era repartizată astfel: 240 bucăți de 20 lei, 54 bucăți de 50 lei și 8 bucăți de 500 lei (*Raportul Consiliului de administrațiune și al Consiliului de censori către Adunarea generală ordinară a acționarilor din 16 februarie 1941*, București, Imprimeria Băncii Naționale a României, p. 40).
[50] În conformitate cu Rapoartele Consiliului de administrație al BNR prezentate în fața Adunării generale a acționarilor în intervalul 1881-1886 instituția retrăsese de pe piață biletele ipotecare după cum urmează: în anul 1881 bilete ipotecare în valoare de 14 168 270 lei, în anul 1882 bilete ipotecare în valoare de 24 338 875 lei, în anul 1883 bilete ipotecare în valoare de 25 191 485 lei, în anul 1884 bilete ipotecare în valoare de 25 812 735 lei, în anul 1885 bilete ipotecare în valoare de 25 907 605 lei și în anul 1886 bilete ipotecare în valoare de 25 956 500 lei.
[51] Acoperirea pentru bancnotele BNR astfel emise era practic reprezentată de proprietățile rurale ale statului care garantaseră emisiunea biletelor ipotecare.
[52] Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 233.
[53] G. C. Marinescu, *op cit.*, p. 141.
[54] Constantin I. Băicoianu, *op.cit.*, vol. II, 2 – al doilea volum de anexe, p. 155.
[55] *Ibidem*.
[56] Se miza pe vânzări în valoare de minimum un milion de lei anual.
[57] G. C. Marinescu, *op. cit.*, p. 142.
[58] *Ibidem*.
[59] Victor Slăvescu, *Istoricul Băncii Naționale a României (1880-1924)*, București, Editura Humanitas, 2013, p. 124.
[60] G. M. Dobrovici în *op. cit.* 1913, p. 131, definește agioul ca fiind o anomalie care constă în diferența de valoare dintre mai multe monede aflate în același timp pe piață. Fenomenul nu trebuie însă confundat cu schimbul, care este tot o diferență de valoare, dar între mai multe monede de pe piețe diferite
[61] Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 199.
[62] Vezi discuția din Adunarea Națională în „Telegraphulu de Bucuresci" nr. 1520 din 5/17 mai 1877, p. 1; *cf.* C. G. Rommenhoeller, *La Grande Roumanie: sa structure économique, sociale, financière, politique et particulierement ses richesses*, La Heye, Martinus Nijhoff, 1926, p. 597.
[63] *Ion C. Brătianu. Acte și cuvântări*, publicate de N. Georgescu-Tistu, vol. IV (1 mai 1878–30 aprilie 1879), București, Cartea Românească, 1932, p. 196.
[64] „Curierul financiar" nr. 38 din 18 sept 1877, în Constantin I. Băicoianu, *op. cit.*, vol. II.2 - al doilea volum de anexe, 1939, p. 12.
[65] „Curierul financiar" nr. 40 din 1/13 oct 1877, în *ibidem*, p. 14.
[66] "Monitorul oficial al României" nr. 14 din 18/30 ian. 1879.
[67] Ministerul Finanțelor, *Monetăria Națională: zece ani de activitate 1935-1945*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1945, p. 48.
[68] Erwin Schäffer, Bogdan Stambuliu, *România: proiecte, probe monetare și catalogul monedelor emise*, București, Monitorul Oficial R.A., 2009, p. 220, nr. 016.
[69] „Monitorul oficial al României", nr. 80 din 8/20 aprilie 1879, p. 2065.

[70] Constantin Iacobovici-Boldișor, *Emisiunea monedei de 5 lei de argint și sistemul monetar român de la 1867* în *Crearea sistemului monetar național la 1867*, București, Editura Academiei RSR, 1968, p. 116.
[71] Constantin I. Băicoianu, *op. cit.*, vol. II.1, p. 112-113; până la finalul lui 1880 s-au fabricat 1,8 milioane piese de 5 lei.
[72] „Monitorul oficial al României" nr. 258 din 16/28 noiembrie 1880.
[73] „Curierul financiar" nr. 49 din nov. 1877, în Băicoianu, *op.cit.*, 1939, vol. II.2 - primul volum de anexe, p. 23.
[74] Gh. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 131.
[75] *Ibidem*, p. 132.
[76] Victor Slăvescu, *op.cit.*, p. 127.
[77] Totalul emisiunii BNR, în care era inclusă și suma indicată, era de 109.412.560 lei.
[78] Victor Slăvescu, op. cit., p. 128.
[79] *Ibidem*.
[80] În 1888 agioul ajunsese la 22% (Gh. M. Dobrovici, *op.cit.*, p. 132).
[81] *Ibidem*.
[82] Subscrierile s-au realizat între 3 și 5 februarie 1889.
[83] Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 131.
[84] *Raporturile Consiliului de administrațiune și al Consiliului de censori către Adunarea generală a acționarilor din 18 februarie 1890*, Bucuresci, Imprimeria Băncei Naționale a României, 1890, p. 7.

CAPITOLUL V

Iconografia biletelor ipotecare și receptarea acesteia în emisiunile de bancnote românești

Instituirea sistemului monetar național la 1867 a reprezentat punctul de plecare pentru crearea unei iconografii naționale, care a reflectat de-a lungul timpului, în egală măsură, istoria sau realitățile politice ale societății românești. La rândul său, tipărirea biletelor ipotecare, primii bani românești de hârtie este, a avut din punct de vedere iconografic o influență covârșitoare asupra emisiunilor ulterioare de bancnote ale Băncii Naționale a României, influență pe care însă nimeni dintre cei implicați în realizarea lor nu a bănuit-o în epocă.

Designul bancnotelor reprezintă în prezent, ca și în urmă cu un secol și jumătate când au fost concepute biletele ipotecare, un demers artistic autentic, care traduce o diversitate de elemente semiotice legate, deopotrivă, de viața cotidiană și de marile curente de gândire. În același timp, designul monedei fiduciare din hârtie sau, în zilele noastre, din polimer a fost și continuă să fie o operațiune care presupune un complex de procese care trebuie să țină cont de o sumă de condiționări, printre care: organizarea activității în cadrul unei echipe multidisciplinare, calitatea layoutului și a particularităților semnelor de siguranță, timpul de execuție, costurile de încorporare a seturilor de semne de siguranță.[1] Toate acestea se bazează pe aceleași principii promovate de instituțiile emitente și în urmă cu un secol și jumătate. În acest sens, exigențele pe care fabricanții contemporani de bancnote le definesc în secolul XXI rămân, în linii mari, aceleași cu cele ale designului și producției din ultimul sfert al secolului al XIX-lea.

Moneda, așadar, ca produs al autorității de stat, crează, indiferent de suportul pe care este realizată, o conexiune ineluctabilă între statul-națiune și cetățenii săi. Pe parcursul secolului al XIX-lea și, într-o măsură semnificativă, a secolului al XX-lea, moneda națională a stimulat afirmarea identității naționale într-o varietate de forme. Sintetizând această realitate, Eric Helleiner a identificat existența a cinci moduri prin care monedele naționale s-au transformat în experiențe cultural-naționale:

1. furnizarea unui vehicul pentru imaginarul național capabil să construiască un sentiment al tradiției și memoriei colective;

Proiectul lui Ary Murnu pentru bancnota de 1 000 lei tip IV
(colaj grafic mixt, utilizând ca suport proiectul nr. 2 al lui Nicolae Grigorescu pentru biletele ipotecare)

2. funcționarea ca mijloc general de comunicare socială care poate facilita „eficiența comunicativă" a membrilor unei națiuni și încurajarea unor cadre similare de gândire;

3. crearea de experiențe monetare colective capabile să consolideze sentimentul apartenenței la o comunitate națională care împărtășește același destin;

4. contribuția la sentimentul de suveranitate populară, cel puțin în măsura în care moneda națională este administrată într-o manieră care corespunde dorințelor populare;

5. întărirea unei credințe „cvasi-religioase" care este asociată cu naționalismul, în special atunci când moneda este administrată într-o manieră stabilă.[2]

Privind retrospectiv istoria biletelor ipotecare, se poate constata faptul că observațiile generale ale lui Helleiner se reflectă perfect în istoria bancnotei românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX.

Imaginile identitare naționale au început să fie utilizate sistematic de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, odată cu asignatele din timpul Revoluției franceze și primele bancnote ale SUA. În lumea numismaticii este în mod comun acceptat că Banca Franței a produs, de-a lungul celor aproximativ două secole de existență a francului francez, unele dintre cele mai frumoase bancnote europene. Combinația de alegorii și simboluri, designul, culoarea și calitatea imprimării au făcut ca fiecare tip pus în circulație să reprezinte o adevărată operă de artă. Artiști și gravori ca Charles Walhain, Georges Duval, Clément Serveau sau Sebastien Laurent, educați la l'École des Arts Décoratifs și l'École Nationale Supérieure des Beaux-Arts din Paris, au proiectat aceste bancnote nu numai pentru Banca Franței, dar și pentru numeroase alte bănci de emisiune din coloniile franceze și statele balcanice.

România s-a aflat printre primele state care au apelat la serviciile Băncii Franței și ale artiștilor săi pentru elaborarea designului și implementarea utilajelor de tipărire a bancnotelor proprii. În mod firesc, se ridică întrebarea asupra motivației opțiunii guvernului român și, ulterior, a conducerii Băncii Naționale a României, de a plasa concepția banilor de hârtie românești pe coordonatele școlii franceze de design a bancnotei. În anul 1877, atunci când s-au tipărit primii bani românești de hârtie (biletele ipotecare) și în anul 1881, la prima emisiune de bancnote a BNR, existau, în fapt, mai multe opțiuni pentru factorii de decizie din România. În afară de Franța, se puteau tipări bancnote în Anglia, Germania sau Imperiul Austro-Ungar. Toate cele trei state dețineau, în epocă, toate mijloacele necesare conceperii și tipăririi de bani de hârtie pentru statul român și Banca Națională. Să amintim doar, că imprimeriile engleze, dintre care se detașa Bradbury and Wilkinson, aveau deja o bogată experiență în producția de bani de hârtie pentru alte state din afara Insulelor Britanice.

Decizia autorităților române de a colabora cu Banca Franței la realizarea biletelor ipotecare a fost, deopotrivă, de natură politică și culturală. Într-o primă fază, se poate vorbi despre orientarea politicii externe a României în preajma Războiului de Independență. Pe de altă parte, nu ar trebui trecută cu vederea, francofilia liderilor liberali care se aflau la putere atât în anul 1877, cât și în la sfârșitul anului 1880 și începutul celui următor, perioade în care s-a decis tipărirea biletelor ipotecare, constituirea Băncii Naționale a României și

tipărirea primelor bancnote românești. În acest context, trebuie amintit că, pentru punerea în operă a primei emisiuni a BNR din anul 1881, au fost delegate aceleași persoane care au contribuit la realizarea emisiunii biletelor ipotecare din 1877, și anume Eugeniu Carada și Emil Costinescu. Contactele politice și comerciale existau deja; prin urmare, continuarea colaborării cu Banca Franței și cu artiștii care elaboraseră deja bani de hârtie românești a fost un fapt firesc, având garanția calității și a respectării termenelor de producție.

Desenele semnate de Nicolae Grigorescu destinate realizării biletelor ipotecare au fost trimise la Paris, așa cum am arătat în capitolele anterioare, unde au fost însă transformate și adaptate rigorilor impuse de nevoile imprimării. Deși designul final al biletelor ipotecare nu i-a aparținut pictorului, elementele utilizate de artiștii francezi au fost, în mare parte inspirate de proiectele acestuia. Ne referim aici, în mod evident, la reprezentările cu tematică rurală, fie că este vorba despre femeile care practică activități domestice (aversul biletelor de 5, 10 și 500 lei), fie că sunt înfățișate în ipostaze care sugerează munca în gospodărie (aversul biletelor menționate și, mai ales reversul biletelor de 20 și 50 lei). Acestea au fost, de altfel, elementele iconografice care au marcat istoria bancnotelor românești emise până în anul 1947.

După 1881, Georges Duval a fost primul artist francez care a care a reinterpretat desenele lui Grigorescu, în iconografia bancnotelor emise de Banca Națională a României. Artistul francez a simplificat însă imaginea celor două femei afrontate utilizată la realizarea biletelor ipotecare, păstrând un singur personaj feminin, care a fost reprezentat într-o ipostază similară pe aversurile bancnotelor de 100 lei tip II, 5 lei tip I și 500 lei tip I. Mai târziu tema a fost preluată pe bancnotele semnate de Costin Petrescu (1 leu tip I), respectiv Ary Murnu (20 lei tip 5)

Tema celor două țărănci purtând pe umeri câte o sapă, îi aparține de asemenea lui Nicolae Grigorescu. Reprodusă pe reversul biletelor ipotecare de 20 și 50 lei, aceasta este un alt element iconografic cu o îndelungată carieră în istoria numismaticii naționale. Preluat ulterior în bancnotele emise de banca centrală, acesta poate fi regăsit atât pe bancnota de 500 lei tip I, realizată de Georges Duval, cât și pe cea de 500 lei tip II, semnată de Clément Serveau.

De menționat este faptul că în perioada 1877-1915, designul banilor românești de hârtie a fost conceput în mod exclusiv de artiștii agreați de Banca Franței. În mod firesc, stilul de lucru al acestora și-a pus amprenta asupra configurației biletelor românești. Este vorba, în primul rând, despre conceptul de alegorie de expresie neoclasică, pe care artiștii francezi l-au adaptat la exigențele de reprezentare a elementelor de civilizație românească.

Reflectând acest principiu, configurația compozițiilor alegorice trebuia, în mod necesar, să se subordoneze imperativelor de asigurare a vizibilității maxime a filigranelor care, în epocă, reprezentau principalele elemente de securizare a biletului de bancă. Câmpurile albe de mari dimensiuni rezultate astfel au influențat desenul de ansamblu, impunând nu numai concentrarea elementelor figurative, dar și conceperea unor compoziții decorative, în cartuș sau medalion care să integreze filigranele în tabloul de ansamblu.

În acest context de plasează și opțiunea pentru simetrie. Subordonându-se, deopotrivă, principiilor decorativismului de factură neoclasică și exigențelor tehnice impuse de fabricare,

filigranele distribuite în câmpul bancnotei fac pendant cu scenele alegorice care conțin personaje adosate sau afrontate, combinate cu elemente figurative sau decorative.

În linii mari, artiștii francezi care au lucrat la designul banilor de hârtie românești exprimă aceleași tendințe pe care le-au promovat în comenzile Băncii Franței. Este vorba despre evoluția stilurilor, de la neoclasicism la realism, cu păstrarea permanentă a unei anumite doze de conservatorism, vizibil mai ales în compozițiile din perioada interbelică. În acest context, trebuie evidențiată absența dinamicii reprezentărilor realiste și nota de monumentalism a compozițiilor figurative, redate în tonuri calde, specifice școlii franceze de design de bancnotă.

Se pot evidenția, totuși, câteva elemente care le particularizează activitatea: deși ansamblul compozițional se aliniază tendințelor școlii de proveniență, este extrem de vizibilă, în același timp, tenta națională exprimată prin amalgamarea elementelor culturale românești cu arta și mitologia greco-romană. Evocarea latinității poporului român, a civilizației rurale și reprezentarea conjugată a bogățiilor solului și subsolului sunt modalități de exprimare a valorilor naționale omniprezente în cei 70 de ani de influență franceză în designul bancnotei românești.

Tema latinității prezentă atât de în designul, cât și în filigranele biletelor ipotecare a fost la rândul ei preluată în bancnotele Băncii Naționale a României, chipul împăratului Traian fiind, de altfel, cel mai utilizat pentru realizarea filigranelor bancnotelor românești.

Demnă de remarcat este însă soarta a două dintre desenele pe care Nicolae Grigorescu le-a realizat pentru emisiune biletelor ipotecare, cel identificate ca fiind proiectul nr. 2 (recto și verso). În anul 1934, în încercarea de a emite o bancnotă modernă, adaptată rigorilor timpului, conducerea Băncii Naționale a României a organizat un concurs public pentru realizarea designului acesteia. În lipsa desemnării unui câștigător, BNR a apelat în cele din urmă la aceste desene, Ary Murnu, statornicul colaborator al institutului de emisiune, fiind chemat să le adapteze în acest scop. Deși reprezentanții Băncii Franței, acolo unde urmau a fi realizate clișeele destinate imprimării, nu au fost foarte entuziasmați de alegerea făcută la București,[3] în 1935 acestea erau deja realizate și trimise Serviciului Fabricării Biletelor din cadrul BNR.

Deși imprimarea noilor bancnote s-a realizat rapid (este vorba despre bancnote de 1 000 lei tip IV), acestea au fost puse în circulație abia începând cu 1 august 1937, când dreptul de autor asupra acestor desene căzuse în domeniul public. BNR a trebuit însă să facă față unui proces public intentat de Gheorghe Grigorescu, fiul pictorului, care acuza instituția că, prin punerea în circulație a noii bancnote, ar fi adus „o diminuare de prestigiu a faimei marelui artist" în condițiile în care considera că nu se reușise imitarea „din punct de vedere tehnic a grației artistice" întâlnite în opera părintelui său.[4] Procesul s-a întins pe câțiva ani, urmașul artistului solicitând despăgubiri, care însă nu i-au fost acordate.

Desenul lui Grigorescu a fost ulterior utilizat și pentru emisiunile de 1 000 lei tip V, 10 000 lei tip I și 5 000 000 lei.

Instaurarea regimului comunist a rupt brusc tradiția iconografiei bancnotelor românești. Asumarea puterii politice de către comuniști s-a reflectat rapid și în acest domeniu, astfel că, după realizarea stabilizării monetare din 15 august 1947 noua ideologie

a democrației populare a fost prezentă în bancnotele emise atât de Banca Națională a României, cât și de Ministerul de Finanțe. Vechile simboluri utilizate până atunci, reflectarea temei latinității sau a celei rurale, au fost complet înlocuite cu figuri istorice considerate dezirabile de noul regim sau cu imagini ale noilor realități socio-economice.

NOTE CAPITOLUL V

[1] Hans de Heij, *Key elements in banknote design. Part I: the product perspective*, în „Keesing Journal of Documents & Identity" 32, 2010, p. 1-7; Idem, *Key elements in banknote design. Part II: the process perspective*, în „Keesing Journal of Documents & Identity" 33, 2010, p. 1-5.
[2] Eric Helleiner, *National currencies and national identities*, în „The American Behavioral Scientist", 41, 10, august 1998, p. 1409-1436.
[3] Inginerul șef al Băncii Franței, Schuller, remarca faptul că deși pictura lui Grigorescu era, în mod cert, o operă de foarte mare calitate, îi lipsește precizia și are o mulțime de detalii pe care gravorul nu le poate reda în mod corect pe o suprafață redusă de aproape 5 ori".
[4] Sabina Marițiu, Romeo Cîrjan, *Emisiunile de bancnote românești în perioada 1929-1947. Istorie și tehnologie*, București, Banca Națională a României, 2011, p. 60.

Bancnota de 500 lei tip II (emisiunea 21 aprilie 1933)

Bancnota de 1 000 lei tip II intermediar (emisiunea 15 iunie 1933, specimen)

Bancnota de 1 000 lei tip IV (emisiunea 25 iunie 1936)

Bancnota de 10 000 lei, tip I (emisiunea 18 mai 1945, specimen)

Bancnota de 2 000 lei, tip I (emisiunea 2 mai 1944)

Bancnota de 5 000 000 lei tip I (emisiunea 25 iunie 1947)

Anexe documentare

I.

LEGE PENTRU EMISIUNEA DE BILETE IPOTECARE ÎN SUMĂ DE 30 MILIOANE LEI

publicată în „Monitorul Oficial al României" nr. 132 din 12/24 iunie 1877

CAROL I

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Domn al Românilor;

La toți de față și viitori sănătate;

Asupra raportului Ministrului Nostru Secretar de Stat la Departamentul de Finanțe, sub nr. 14.729;

în virtutea art. 93 din Constituțiune,

Noi sancționăm ce urmează:

Art. 1. Ministrul de Finanțe este autorizat a emite bilete ipotecare până la suma de 30 milioane lei;

Aceste bilete vor fi la purtător; ele vor avea cursul obligatoriu, și se vor primi în plată la toate casele publice cu valoarea lor al pari.

Ele se vor trage din circulațiune într-un timp determinat, când atunci li se va socoti zece la sută mai mult peste valoarea lor nominală.

Art. 2. Biletele ipotecare se vor emite în bucăți de 5, 10, 20, 50, 100 și 500 lei, și se vor fabrica în aceleași condițiuni ca și biletele de bancă, sub controlul Ministerului de Finanțe.

Ele vor avea gravate, în corpul lor, semnăturile facsimile ale ministrului de Finanțe și a doi din membrii comitetului special, și vor fi parafate, prin serii, cu subscrierea manuală a câte unui impiegat, trecută într-un registru special, și conform regulamentului acestor bilete. Se vor preda apoi Comitetului special, care le va verifica și le va înapoia Ministerului de Finanțe, spre a le pune în circulațiune.

Art. 3. Comitetul special al biletelor ipotecare, care va avea reședința sa la Consiliul Casei de Depuneri și Consemnațiuni, se va compune din șase membri aleși de acel Consiliu, de președintele și directorul Creditului Funciar Rural și de președintele Camerei de Comerț din București. Ministrul de Finanțe va face parte din acest consiliu, și-l va prezida când va lua parte la lucrările sale.

Art. 4. Biletele ipotecare sunt garantate, până la totala lor retragere din circulațiune, printr-o ipotecă, în I-iul rang, înscrisă asupra unor proprietăți imobile libere ale Statului, în valoare de cel puțin 60 milioane lei.

Numele imobilelor a se ipoteca se află cuprinse în lista ce se anexează aici.

Art. 5. Îndată după promulgarea legii de față, Comitetul special, de care s-a vorbit mai sus, va procede, în unire cu Administrațiunea Domeniilor, la evaluarea tuturor imobilelor rurale a se ipoteca.

Evaluarea fiecărei proprietăți se va face luându-se de bază mijlocul arendei pe cei din urmă zece ani, înmulțită cu cinsprezece. Pădurile, în întindere mai mare de 100 pogoane, nu vor intra în această estimațiune, ci vor rămâne libere de ipotecă.

Art. 6. Inscripțiunea ipotecară se va face special asupra fiecărui imobil, în favoarea detentorilor biletelor ipotecare, după o cerere care se va adresa tribunalului situațiunii fiecărui imobil, subscrisă de către Comitetul special și Administrațiunea domeniilor Statului. Această inscripțiune se va trece în detaliu în liste speciale destinate pentru acesta și, în rezumat, în registrul pentru inscripțiunea ipotecară.

Toate listele adunate vor forma registrul general al ipotecii biletelor ipotecare, care se va conserva de Comitetul special al biletelor.

Regulamentul biletelor va prescrie mai pe larg cele relative la acest registru.

Art. 7. Atât biletele ipotecare, cât și toate actele și procedurile ce va necesita emiterea lor și luarea inscripțiunilor, ca și vinderea ipotecilor, vor fi scutite de orice taxă de timbru, înregistrare și altele.

Art. 8. Dacă, până în doi ani de la promulgarea legii de față, Guvernul va putea contracta un împrumut în condițiuni avantajoase, el va putea retrage din circulațiune parte sau toate biletele ipotecare, plătindu-le pe valoarea lor nominală, adăugată cu zece la sută mai mult peste acea valoare.

Dacă însă un așa împrumut nu se va putea efectua în termenul prescris, Comitetul special va scoate imediat și treptat în vânzare imobilele ipotecate, astfel ca, în termen de șase ani cel mult de la promulgarea legii de față, biletele emise să fie retrase din circulațiune.

Art. 9. Vânzarea acestor imobile se va face înaintea Comitetului special al biletelor, după legea din 31 Martie 1868.

Prețul însă al vânzării se va plăti integral și numai în bilete ipotecare, evaluate cu zece la sută mai mult peste valoarea lor nominală.

Biletele ipotecare retrase, în orice mod, din circulațiune, se vor depune la Comitetul special, care le va anula și le va arde, conform regulamentului biletelor.

Art. 10. Guvernul va fi dator să elaboreze un proiect de lege pentru înființarea unei bănci de scompt și circulațiune, pe care-1 va supune Corpurilor Legiuitoare la cea mai apropiată sesiune.

În acest proiect se va regula totodată și modul plății, anuității împrumutului de 30 milioane lei, repartizându-se între Stat și banca de scompt și circulațiune, căreia se va trece și partea din veniturile afectate la amortizarea împrumutului.

Art. 11. Biletele ipotecare, care s-ar fi uzat prin circulațiune, se vor schimba în altele noi, purtând același număr, și fără nici o plată. Titlurile noi, confecționate după regulile prevăzute la art. 2, se vor preda celui în drept de către ministrul de Finanțe; iar titlurile uzate se vor anula, conform celor zise la art. 9.

Art. 12. Nici o altă viitoare a doua emisiune de hârtie nu va avea loc mai înainte de retragerea și anularea, prin ardere, a tuturor biletelor de 30.000.000 lei.

Art. 13. Falsificatorii acestor bilete, cum și toți aceia care vor fi contribuit la emiterea

unei sume mai mare de bilete decât cele prevăzute prin legea de față, se vor pedepsi conform art. 112 și următoarele din Codul Penal.

Art. 14. La deschiderea fiecărei sesiuni ordinare, ministrul de Finanțe va expune, în rezumat, Corpurilor Legiuitoare starea biletelor ipotecare, și le va comunica totodată raportul ce-l va adresa, pe fiecare an, Comitetul special al biletelor.

Art. 15. Se deschide Ministerului de Finanțe un credit de 100.000 lei, pentru toate cheltuielile ce se vor ocaziona cu confecționarea biletelor ipotecare.

Art. 16. Un regulament special, dat sub forma regulamentelor de administrațiune publică, va prescrie mai pe larg orice alte măsuri relative la executarea legii de față.

Art. 17. Legea de față nu va avea efect retroactiv.

Dat în București, la 10 Iunie 1877.

CAROL

Ministrul Secretar de Stat la Departamentul Justiției, I. Câmpineanu

Ministrul Secretar de Stat ad-interim la Departamentul Finanțelor, I. C. Brătianu

No. 1.368

II.

Regulament
pentru aplicarea Legii biletelor ipotecare din 12 iunie 1877

publicat în „Monitorul Oficial al României", nr. 97 din 3/15 mai 1878

București, 2 Mai 1878

Ministerul de Finanțe

Carol I,

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Domn al Românilor,

La toți de față și viitori, sănătate.

Asupra raportului ministrului Nostru secretar de Stat la departamentul de finanțe, cu No. 784, prin care Ne supune regulamentul pentru aplicarea legii biletelor ipotecare, elaborat și adoptat de comitetul special al biletelor;

Având în vedere legea promulgată în 12 iunie 1877, pentru emisiunea de bilete ipotecare;

Având în vedere jurnalul încheiat de consiliul Nostru de miniștri, în ședința din 27 ale curentei, sub No. 2;

În virtutea art. 93. din Constituțiune,

Am decretat și decretăm ce urmează:

Regulament pentru aplicarea Legii biletelor ipotecare din 12 iunie 1877

Capitolul I. Despre comitetul special al biletelor ipotecare.

Art. 1. Comitetul biletelor ipotecare este compus, conform art. 3 din lege, din 10 membri.

Aceşti membri sunt: ministrul de finanţe, şase membri ai consiliului de administraţiune şi priveghere al care de depuneri şi consemnaţiuni, aleşi de către acest consiliu, preşedintele şi directorul primei societăţi de credit funciar român din Bucureşti, preşedintele camerei de comerţ din Bucureşti.

Art. 2. Preşedintele de drept al acestui comitet este ministrul de finanţe.

Comitetul îşi alege, cu majoritatea voturilor, un vicepreşedinte.

Art. 3. Şedinţa nu se poate deschide şi nicio hotărâre nu se poate lua dacă nu sunt prezenţi cel puţin 6 membri.

Orice deciziune a comitetului, spre a fi executorie, trebuie să întrunească cel puţin 6 voturi.

Dacă însă la întâia şedinţă deciziunea nu întruneşte majoritatea de 6 voturi, se va face o nouă convocare în 24 ore. Deciziunea se va lua atunci cu majoritatea voturilor membrilor prezenţi.

Art. 4. Toate procesele-verbale ale şedinţelor se subscriu de către membrii prezenţi ai comitetului.

Întrebuinţarea grifei la lucrările comitetului este interzisă cu desăvârşite.

Art. 5. Şedinţele se convoacă de către preşedinte, sau de către vicepreşedinte, cu 24 ore înainte de ţinerea şedinţei.

Art. 6. Cancelaria comitetului biletelor ipotecare se compune dintr-un secretar, un contabil şi doi verificatori.

Aceşti impiegaţi se numesc de Ministerul de finanţe după recomandaţiunea comitetului.

Retribuţiunile lor lunare se fixează astfel:

Secretarul lei 250, contabilul lei 250, verificatorii câte lei 150.

Art. 7. Membrii comitetului primesc pentru fiecare şedinţă la care iau parte şi pentru fiecare zi de serviciu, când sunt delegaţi, o indemnizaţie de lei 20. Ea se achită la finele fiecărei luni, printr-un mandat emis asupra casierului central al tezaurului, de către ministrul de finanţe, după statul prezentat de secretarul comitetului.

Art. 8. La 1 octombrie al fiecărui an, comitetul adresează ministerului de finanţe un raport detaliat cu lucrările sale.

Capitolul II. Despre evaluarea proprietăţilor Statului.

Art. 9. Administraţiunea domeniilor statului va comunica comitetului biletelor ipotecare tabele cu toate proprietăţile Statului libere de orice sarcină ipotecară.

Art. 10. Aceste tabele se vor forma pe județe. – Se va face și un tabel recapitulativ al tuturor județelor. – Ele vor cuprinde, potrivit alin. 2 de buc art. 5 din lege, arenzile proprietăților Statului neipotecate, pentru anii 1868 până la 1877 (Form. 1).

Art. 11. Aceste tabele vor arăta și întinderea pădurilor ce se află pe acea moșie, însă numai a acelor ce, conform legii, sunt afectate de ipotecă. – Ele vor purta în notiță și plățile ce se fac de arendași pentru paznicii de hotare sau pentru pădurari, precum și zecimile județene și comunale.

Art. 12. Administrațiunea domeniilor Statului va trimite comitetului biletelor ipotecare liste pe care se însemna vecinătățile fiecărei proprietăți pentru ca astfel să se stabilească pe cât posibil situațiunea precisă a imobilului ce este a se ipoteca. (Form. 2).

Art. 13. Comitetul biletelor ipotecare, întrunit cu administratorii domeniilor Statului în ședință ad-hoc, va proceda la evaluarea acestor proprietăți pe baza tabelelor menționate la art. 10 și 11, și conform cu alin. 2 de sub art. 5 din lege.

Art. 14. Valoarea fondului se va afla adunând cele zece arenzi anuale, adăugând la acest termen plata pădurarilor și confiniștilor, zecimele județene și comunale, și înmulțind numărul astfel aflat cu 15.

Art. 15. Jumătatea acestei valori ca forma suma asupra căreia se vor emite bilete ipotecare.

Art. 16. Pentru fiecare proprietate se va lua o deciziune separată privitoare la evaluarea și ipotecarea ei. (Form. 3).

Art. 17. Despre aceste evaluațiuni se formează pe județe tabele care întrunite compun registrul proprietăților ipotecate pentru garantarea biletelor ipotecare.

În capul registrului se află tabela recapitulativă a sumelor care compun județele. (Form. 4).

Art. 18. Acest registru se certifică la fiecare județ de comitetul special al biletelor și de administratorii domeniilor.

Art. 19. Acest registru se face în două exemplare, din care unul se va păstra în arhiva comitetului și celălalt de administrația domeniilor Statului.

Art. 20. Se formează pentru fiecare proprietate un dosar special în care se vor aduna toate lucrările care o privesc.

Dosarele proprietăților se vor ține în arhiva comitetului după ordinul alfabetic.

Capitolul III. Despre ipotecarea proprietăților Statului

Art. 21. Lucrările de evaluare terminate, comitetul biletelor ipotecare și administrațiunea domeniilor Statului adresează președinților de tribunale, din județele unde sunt situate proprietățile ce se ipotechează, o cerere pentru luarea inscripțiunii în prim rang asupra imobilului care trebuie să servească drept garanție a biletelor ipotecare.

Această cerere se va face pentru fiecare proprietate separat. (Form. 5).

Art. 22. cererea de inscripțiune ipotecară este însoțită de lista specială destinată a forma registrul general cu ipotecile biletelor ipotecare. (Form. 6).

Art. 23. Inscripțiunile ipotecare în județe se iau prin ajutorul avocaților Statului, cărora li se vor da instrucțiunile cuvenite.

Art. 24. Ordonanța de inscripțiune se va așterne în josul listei speciale și va fi trecută în rezumat și în registrul inscripțiunilor ipotecare. (Form. 7).

Art. 25. Îndată ce listele speciale prin care constată încsrirea proprietăților Statului în primul rang ipotecar, vor fi sosit la comitet, ele se vor clasa după județe și se va forma registrul general al ipotecii, despre care se vorbește la art. 6.

Art. 26. La acest registru se va alătura și un repertoriu al proprietăților ipotecate pe județe cu un tablou recapitulativ. – Acest repertoriu constituie totodată registrul emisiunii biletelor ipotecare. (Form. 8).

Capitolul IV. Despre fabricarea și emisiunea biletelor ipotecare

Art. 27. Un proces-verbal va constata deciziunea luată de comitet pentru emisiunea biletelor ipotecare.

În acest proces-verbal se vor aminti proprietățile ce se ipotechează, valoarea lor, suma pentru care se vor emite bilete ipotecare, proporțiunea diferitelor categorii de valori ale acestor bilete și distribuirea lor în alfabete și serii. (Form. 9).

Art. 28. În urma acestei deciziuni, comitetul certifică registrul emisiunii biletelor ipotecare atât pe județe, cât și pe tabloul recapitulativ.

Art. 29. Această deciziune se comunică ministerului de finanțe și se publică în Monitor.

Art. 30. Proporțiunea în care se vor emite biletele, după categoria de valori, va fi următoarea:

6,66% bilete ipotecare de 5 lei
10,00% bilete ipotecare de 10 lei
13,34% bilete ipotecare de 20 lei
16,66% bilete ipotecare de 50 lei
20,00% bilete ipotecare de 100 lei
33,34% bilete ipotecare de 500 lei.

Art. 31. Biletele ipotecare se vor fabrica la Banca Franței sub controlul și privegherea acestui institut.

Art. 32. Ministerul de finanțe va avea un delegat al său pe lângă Banca Franței.

Acest delegat va reședea la Paris în tot timpul fabricării biletelor ipotecare și va ține un jurnal cu întregul mers al fabricațiunii, care jurnal se va depune la finitul operațiunii la comitet.

Din zece în zece zile el va îndrepta Ministerului de finanțe un raport despre starea fabricațiunii biletelor ipotecare.

Art. 33. Hârtia pe care se vor imprima biletele ipotecare va fi fabricată în aceleași condiții ca și hârtia biletelor de la banca Franței. Ea va fi de cânepă și lucrată de mână.

Art. 34. Hârtia destinată pentru biletele de 5, 10, 20 și 50 lei va purta încrustat în filigrane bustul împăratului Traian, iar cea pentru biletele de 100 și 500 lei va mai avea și un al doilea filigran reprezentând un cap alegoric al României.

Art. 35. Grosimea hârtiei va fi astfel ca pe lângă soliditate să permită a se conserva și perfecțiunea filigranului.

Art. 36. Dimensiunile biletelor vor fi determinate de Banca Franței, în înțelegere cu delegatul Ministerului de finanțe, și vor fi consemnate de comitet într-un proces-verbal, îndată ce i se vor comunica.

Art. 37. Desenul vignetelor destinate a forma recte și verse biletelor ipotecare va fi diferit pentru fiecare categorie de bilete. Acest desen va fi imprimat cu cerneală albastră nealterabilă.

Art. 38. Biletele vor purta imprimate, pe recto, cuvintele:

Romania

Bilet ipotecar .... lei

iar pe verso, le lângă numerele de valoare, litera seriei, cifra alfabetului, numărul de ordine în serie și numărul curent, în categoria de valoare, se va imprima pe un medalion textul art. 13 din legea biletelor ipotecare.

Art. 39. Fiecare categorie de valori a biletelor ipotecare va forma un întreg separat.

Art. 40. Toate biletele ipotecare vor purta aceeași dată, adică 12 Iunie 1877, data publicării legii în Monitorul oficial.

Art. 41. Fiecare bilet ipotecar va avea ca semne distinctive: cifra alfabetului la care aparține, litera seriei în totalitatea alfabetului, numărul curent în categoria de valoare.

Art. 42. Fiecare categorie de bilete se compune din mai multe alfabete. Fiecare alfabet va fi compus din 25 serii și fiecare serie din 1 000 bilete, astfel că fiecare alfabet va conține 25 000 bilete.

Art. 43. Modul cum se vor dispune pe bilete litera seriei, cifra alfabetului, numărul de ordine în serie și numărul curent, în categoria de valoare, se va stabili de Banca Franței și se va consemna de comitet într-un proces-verbal, îndată ce i se va comunica.

Art. 44. Atât fabricarea hârtiei cât și imprimarea biletelor ipotecare se va constata la Banca Franței prin procesele-verbale uzitate la acest institut.

Art. 46. Biletele ipotecare vor purta semnăturile ministrului de finanțe și a doi membri ai Comitetului biletelor ipotecare. Aceste semnături se vor pune tot în tipografia Băncii Franței, în modul uzitat.

Art. 46. Biletele ipotecare se vor clasa în pachete de serii și în urmă în pachete de alfabete.

Fiecare pachet va purta semnul recunoașterii sale.

Art. 47. Biletele ipotecare se vor preda la Banca Franței Comitetului biletelor ipotecare prin mijlocirea delegaților acestuia.

Art. 48. Despre această predare se va redacta un proces-verbal detaliat.

Art. 49. Astfel primite biletele ipotecare se vor împacheta și sigila conform instrucțiunilor speciale ce se vor da spre acest finit.

Art. 50. În București, biletele ipotecare se vor primi împachetate și sigilate de către Comitet, consemnându-se primirea într-un proces-verbal; în urmă se vor despacheta și conținutul lor se va depune, ca acte fără valoare declarată, în tezaurul Casei de Depuneri și Consemnațiuni, în ordine de categorii și de alfabete, sub luare de chitanță de primire, a acestei case.

În această chitanță se va specifica numărul pachetelor depuse.

Art. 51. Pentru fiecare categorie de bilete ipotecare se va forma un registru.

În acest registru va fi înscris fiecare bilet ipotecar pe serii cu numărul lui de ordine și numărul lui de valoare (Form. 10).

Art. 52. Aceste registre, precum și celelalte registre și procese-verbale, relative la fabricarea biletelor, se vor menține într-o casă de fier sub cheia a doi din membrii Comitetului.

Art. 53. Comitetul biletelor fixează prin proces-verbal, tăiat dintr-o condică cu matca (Form. 11), numărul de bilete ipotecare ce sunt a se scoate din tezaurul Casei de Depuneri și Consemnațiuni, spre a se preda Ministerului de finanțe. Totodată deleagă și doi membri ai Comitetului spre a le primi de la casierul Casei de Depuneri. Acestor membri se va încredința și recipisa Casei.

Art. 54. Biletele ipotecare se vor scoate din tezaurul Casei de Depuneri și Consemnațiuni, după regulamentul acestei Case și se vor preda membrilor delegați pentru primirea lor.

Art. 55. Această primire se va constata:

1. Prin subscrierea membrilor delegați pe procesul-verbal care rămâne la Casa de Depuneri;

2. Prin subscrierea pe ordonanța de restituire;

3. Prin primirea recipisei constatând restul pachetelor aflate în depozitul Casei de Depuneri și Consemnațiuni;

4. Prin înscrierea operațiunii într-un registru special în partea intrării (Form. 12).

Art. 56. Biletele ipotecare, scoase în pachete din tezaurul Casei de Depuneri și Consemnațiuni și primite de membrii delegați, se vor depune imediat, fără a deschide pachetele, într-o casă de fier specială, cu trei chei, care vor fi în mâinile membrilor comitetului biletelor ipotecare delegați.

Art. 57. Biletele ipotecare se vor scoate din această casă și se vor preda casierului central al tezaurului, autorizat cu un ordin special al ministrului de finanțe.

Art. 58. Membrii delegați ai comitetului vor număra și constata, în fața casierului central al tezaurului, biletele ipotecare înainte de a le preda acestuia.

Art. 59. Această operațiune se va consemna de membrii delegați în registrul special, în partea ieșirii.

Art. 60. Casierul central al tezaurului va elibera membrilor delegați recipisa de primirea biletelor imediat ce i-au fost predate.

Art. 61. Membrii comitetului, delegați pentru predarea biletelor ipotecare în primirea casierului central al tezaurului, vor supune rezultatul lucrărilor, și împreună cu piesele justificative, privitoare la această lucrare, prin raport special, membrilor comitetului în ședință (form. 13).

Art. 62. Ministrul de finanțe încunoștiințează pe comitet despre primirea la casieria centrală a tezaurului a sumei biletelor ipotecare cerute.

Art. 63. Casierul central al tezaurului, înainte de a pune bilete ipotecare în circulațiune, va imprima pe fiecare bilet semnătura sa cu grifă autografică.

Capitolul V. Despre retragerea biletelor ipotecare și despre vânzarea imobilelor ipotecate.

Art. 64. conform al. 2 al art. 8 din lege, toate biletele ipotecare trebuie să fie retrase din circulațiune până la 12 iunie 1883.

Art. 65. dacă guvernul va contracta un împrumut până la 12 iunie 1879, el va putea retrage din circulație, prin mijlocirea acelui împrumut, parte sau toate biletele ipotecare puse în circulațiune, plătindu-le valoarea lor nominală, adăugată cu zece la sută mai mult peste acea valoare.

Art. 66. Cu începere de la 12 iunie 1879, comitetul biletelor ipotecare va scoate în vânzare în fiecare an din imobilele ipotecare până la concurența de a patra parte a valorii acestor bilete.

Art. 67. Cele dintâi proprietăți care se vor scoate în vânzare vor fi cele mai mici și fără de pădure.

În al doilea rând vor veni proprietățile mai mari fără pădure.

În al treilea rând vin proprietățile care nu au mai mult de 50 hectare pădure pe dânsele.

În al patrulea rând vin proprietățile care au păduri peste 50 hectare, menținându-se tendința constantă de a păstra pentru Stat nevândute proprietățile cu păduri întinse, iar mai ales proprietățile de munte.

Art. 68. Comitetul biletelor ipotecare va putea, de va găsi de cuviință, fracționa în mai multe bucăți proprietățile scoase în vânzare.

Art. 69. comitetul biletelor ipotecare încunoștiințează administrația domeniilor Statului despre clasificațiunea făcută precum și despre deciziunea de fracționare a proprietăților celor mari.

Art. 70. Domeniile ce sunt a se vinde în cursul unui an se publică prin Monitorul Oficial.

Art. 71. Se vor face tabele de proprietate ce se scot în vânzare, unde se va cuprinde evaluarea făcută, venitul mijlociu și dacă au pădure sau nu.

Art. 72. Vânzarea proprietăților se face în fața comitetului special al biletelor ipotecare, după formalitățile prescrise în legea din 31 martie 1868.

Prețul însă al vânzării se va plăti integral și numai în bilete ipotecare, evaluate cu 10 la sută mai multe peste valoarea lor nominală.

Art. 73. Comitetul biletelor ipotecare anunță despre această vindere administrația domeniilor Statului și ministerul de finanțe.

Art. 74. Prețul vânzării se depune la casieria centrală a ministerului de finanțe.

Art. 75. Recipisa casieriei centrale cu numărarea prețului de vânzare se predă comitelui ca dovadă de plată.

Comitetul eliberează cumpărătorului actul de vânzare, subscris de membrii săi.

Capitolul VI. Despre anularea și arderea biletelor ipotecare

Art. 76. Toate biletele ipotecare provenind din vânzarea imobilelor ipotecate și depuse, conform art. 74, la casieria centrală a tezaurului, se vor remite comitetului biletelor, contra recipisei eliberate de casierul central.

Tot la comitet se depun și biletele ipotecare care se retrag din circulațiune de către ministrul de finanțe sau prin plata lor, conform art. 8 din lege, sau din cauză de uzare.

Art. 77. Toate biletele ipotecare care după prima lor emisiune reintră din orice cauză în casa centrală a ministerului de finanțe se examinează și se verifică de o comisiune specială.

Această comisiune este compusă din secretarul general al ministerului de finanțe, din directorul contabilității generale și din casierul central.

Art. 78. operațiunea verificării și examinării are drept scop de a constata biletele false, biletele rupte sau cu pete și care, din cauza uzurii lor, nu mai pot circula.

Art. 79. Toate biletele, asupra autenticității cărora este un dubiu, se vor face în pachete speciale.

Asemenea se va urma și cu biletele care din cauză de uzare trebuie scoase din circulațiune.

Art. 80. Comisiunea prevăzută la art. 77 constată prin proces-verbal, în fiecare zi, numărul categoria și valoarea biletelor care s-au găsit în condițiunile arătate la art. 78.

Art. 81. Această comisiune trimite biletele dubioase sau uzate comitetului biletelor ipotecare care supune pe amândouă unei examinări minuțioase.

Înainte însă de a le trimite comitetului, comisiunea va găuri biletele uzate cu o mașină specială, iar pe cele dubioase le va remite intacte.

Art. 82. Comitetul examinează mai întâi biletele dubioase.

Dacă autenticitatea lor este necontestabilă, ele se înapoiază comisiunii speciale.

Dacă se constată că ele sunt false, se anulează după formele prescrise și se procedează la investigațiunile legale.

După această cercetare se va redacta totdeauna un proces-verbal.

Art. 83. Biletele ipotecare care trebuie retrase din circulațiune din cauză de uzare e examinează și ele de comitet și se anulează.

Art. 84. Procedura anulării este următoarea:

1. Se redactează un proces-verbal de anulare;

2. Biletele ipotecare se anulează prin spărgetor (emporte pièce), care trebuie însă să nu atingă semnele distinctive ale biletelor.

3. Biletele anulate se clasează după valorile, alfabetele și seriile lor.

4. Anularea se constată în registrul emisiunii.

5. Această operațiune se comunică ministerului de finanțe.

6. Biletele anulate clasate se depun într-o casă specială unde se păstrează până când se va decide distrugerea lor.

7. Când s-a decis distrugerea, se procedează la arderea biletelor, care se constată prin proces-verbal.

Art. 85. În contra biletelor anulate din uzare se vor emite, fără plată, bilete ipotecare noi de aceeași valoare.

Art. 86. Când asemenea bilete se prezintă la casierii, ele se preschimbă îndată în bilete neuzate.

Cele uzate se trimit la casieria centrală a tezaurului, care procedează precum s-a zis mai sus.

Art. 87. Comitetul biletelor ipotecare eliberează casierului central al tezaurului, după toate regulile stabilite la art. 57 și următorii, noi bilete în schimbul celor uzate și anulate.

În acest scop, comitetul va avea totdeauna o rezervă de bilete a căror numerotare este continuarea neîntreruptă a numerelor primei emisiuni.

Art. 88. Se țin spre acest sfârșit la comitetul biletelor ipotecare registre-control.

Aceste registre sunt pe alfabete și serii.

Art. 89. Ele se țin de un impiegat special și sunt destinate a consemna formalitățile creațiunei, anulării și distrugerii biletelor.

Art. 90. Aceste registre conțin:

1. Foaia de titlu pe care se va însemna cu mâna valoarea biletelor ipotecare, numărul alfabetului, litera seriei și data emisiunii de către ministerul de finanțe.

2. Foile de control.

Art. 91. În fiecare zi, impiegatul special va indica în coloana intitulată „anulare" data remiterii de către ministerul de finanțe a biletelor ipotecare.

Art. 92. Un alt impiegat ia din nou biletele în cercetare și controlează lucrarea făcută, însemnând în rubrica „control" luna în care s-a făcut controlarea.

Art. 93. În fiecare zi se va forma un borderou de biletele ipotecare anulate, în dublu exemplar. Un exemplar se va ține la un dosar special. Celălalt va forma învelitoarea biletelor anulate. Borderourile unui an vor purta numere curente.

Art. 94. A treia și ultima foaie a Registrului-control va conține statul recapitulativ al anulărilor, înscriindu-se: în întâia colană, numărul borderoului conținând biletul ipotecar

anular și numărul biletului anulat; în a 2-a coloană, data în care biletul ipotecar s-a remis comitetului; în a 3-a coloană, câtimea biletelor ipotecare anulate, și în a 4-a, data actului care pronunță anularea.

Art. 95 și cel din urmă. – Ministrul Nostru secretar de Stat la departamentul de finanțe este însărcinat cu executarea acestui regulament.

Dat în București, la 28 Aprilie 1878,

Carol.

Ministru secretar de Stat la departamentul de finance,

I. Câmpineanu

No. 957

III.

Comitetul biletelor ipotecare
Şedinţa de la 13 aprilie 1878

publicată în „Monitorul Oficial al României" nr. 101 din 7/19 mai 1878

Comitetul,

Procedând la examinarea ordonanțelor pentru luarea inscripțiunii ipotecare, în primul rang, asupra tuturor proprietăților cuprinse în registrul general de ipoteci, și găsindu-le conforme cu art. 4, 6, 8 și 9 din legea din 12 iunie 1877, pentru emisiunea biletelor ipotecare, și cu art. 14, 15 și 24 din regulamentul pentru aplicarea acestei legi;

Având în vedere art. din lege și art. 27 din regulament

Constată:

Că valoarea totală a imobilelor ce s-ar fi ipotecat în primul rang, pentru garantarea emisiunii biletelor ipotecare, este de lei 52,512,037 bani 37

În urma acestora,

Având în vedere art. 4 din lege;

Având în vedere jurnalele sub nr. 24, din 3 februarie și nr. 380, din 17 februarie 1878,

Fixează la:

Lei 26 260 000 emisiunea totală de bilete ipotecare, neținând cont de mii și fracțiuni de mii, și

Decide :

Ca prezentul proces-verbal, împreună cu tabela recapitulativă anexată la registrul general de ipoteci, să se publice prin „Monitorul oficial".

Președinte: I. Câmpineanu

Vicepreședinte: D. Ghica.

Membri: I. Ghica, D. Cariagdi, Const. Bălcescu, D. Sturdza, C. Comescu, Menelas Ghermani, C. D. Atanasiu, St. B. Bechianu.

Secretar: N. Kirilov.

IV.

Lege pentru modificarea Legii biletelor ipotecare

publicată în „Monitorul Oficial al României" nr. 90 din 17/29 aprilie 1880

Art. unic

Art. 8 al legei pentru emisiunea biletelor ipotecare, din 12 iunie 1877, se modifică precum urmează:

Art. 8. Dacă până la 4 ani de la promulgarea legei din 12 iunie 1877 guvernul va putea contracta un împrumut, în condițiuni avantajoase, el va putea retrage, din circulațiune, parte sau toate biletele ipotecare plătindu-le pe valoarea lor nominală, adăogate cu 10 la sută mai mult peste acea valoare.

Dacă însă un așa împrumut nu s-ar putea efectua în termenul prescris, Comitetul special va scoate imediat și treptat în vânzare imobilele ipotecate, astfel ca, în termen de 8 ani cel mult de la promulgarea legii din 12 iunie 1877, biletele emise să fie retrase din circulațiune.

Cu toate acestea, Guvernul, de va găsi de cuviință, va putea scoate în vânzare acele bunuri și înaintea termenului de 4 ani.

Această lege s-a votat de Adunarea Deputaților în ședința de la 19 Martie 1880, și s-a adoptat cu majoritate de 62 voturi contra a 5.

Președinte, C. A. Rosetti

Această lege s-a votat de Senat, în ședința sa de la 5 aprilie 1880, și s-a adoptat cu majoritate de 26 voturi contra 1.

Președinte,

Dimitrie Ghika

Ordonăm ca legea de față să fie învestită cu sigiliul Statului și publicată prin „Monitorul Oficial".

Dat în București la 12 aprilie 1880

Carol

Ministru Secretar de Stat la Departamentul de Finanțe, I. Câmpineanu Ministru Secretar de Stat la Departamentul de Justiție, A. Stolojan

V.

Convenţia între stat şi Banca Naţională a României privitoare la prelungirea termenului de rambursare a biletelor ipotecare

publicată în „Monitorul Oficial al României" nr. 267 din 7/19 martie 1886

Între guvernul român, reprezentat prin dl C. Nacu, ministru de finanțe de o parte, și Banca Națională a României, reprezentată prin dl locțiitor de guvernator Anton Carp, de altă parte, s-a încheiat următoarea convențiune:

Art. 1. Banca Națională a României consimte ca termenul de rambursarea biletelor ipotecare fixat la 12 Iunie 1885, prin art. 8 al legii din 12 Aprilie 1880 și combinat cu art. 30 din legea băncii, să fie prelungit până la 30 Iunie 1912.

Art. 2. Rambursarea către bancă se va face treptat cu vânzarea bunurilor imobile cari formează garanția lor ipotecară, prin rate anuale, conform unei tabele ce se va face de Ministerul de Finanțe și care va fi bazată pe vânzarea de cel puțin un milion pe an. Atât veniturile din vânzarea bunurilor cât și ratele cuvenite băncei se vor trece în fiecare an în bugetul general al statului cu începere dela la 1886-1887.

Contra plății acestor rate, Banca va remite guvernului sume echivalente în bilete ipotecare anulate prin perforare.

Art. 3. Statul acordă Băncii Naționale ca interese, cheltuieli de fabricare și preînnoire a biletelor emise dc dânsa, în schimbul celor ipotecare, o indemnizație anuală de 1% (unu la sută) din valoarea biletelor ipotecare ce se vor afla în casele Băncii la epoca plății fiecărei rate.

Art. 4. Durata Băncii Naționale se prelungește până la 31 decembrie 1912 și se va modifica în consecință art. 4 al legei sale constitutive și art. 4 al statutelor ei.

Art. 5. Această convențiune nu va fi definitivă decât după ce va fi aprobată de Corpurile Legiuitoare și de Adunarea Generală a Acționarilor.

Făcută azi, 10 Decembrie 1885

C. Nacu

Locțiitor de Guvernator al Băncii Naționale,
Anton Carp

p. Secretar General
F. Kohler

VI.

Lege pentru aprobarea convenției relativă la rambursarea biletelor ipotecare

publicată în „Monitorul Oficial al României" nr. 267 din 7/19 martie 1886

Art.1. Convenţiunea încheiată de guvern cu Banca Naţională a României la 10 decembrie 1885, relativă la rambursarea biletelor ipotecare, se aprobă şi stipulaţiunile ei fac parte integrantă din prezenta lege.

Art.2. Orice dispoziţiuni contrarii legii de faţă sunt şi rămân abrogate.

Această lege împreună cu convenţiunea la dânsa anexată, s-a votat de Adunarea Deputaţilor, în şedinţa de la 6 februarie 1886 şi s-a adoptat cu majoritate de 71 voturi, contra a 28.

Vice-Preşedinte, G. Chiţu Secretar, C. I. Zamfirescu

Această lege, împreună cu convenţiunea la dânsa anexată, s-a votat de Senat în şedinţa de la 25 februarie 1886 şi s-a adoptat cu majoritate de 59 voturi, contra a 7.

Preşedinte, Dimitrie Ghica

Secretar, Ap. Mănescu

Promulgăm această lege şi ordonăm ca ea să fie învestită cu sigiliul Statului şi publicată prin „Monitorul Oficial".

Carol

Dat în Bucureşti, la 3 martie 1886.

Ministru de Finanţe C. Nacu

Ministru de Justiţie Eug. Stătescu

VII.

Lege

publicată în „Monitorul Oficial al României" nr. 213 din 25 decembrie 1888/6 ianuarie 1889

Carol I,

Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională, Rege al României,

La toţi de faţă şi viitori sănătate,

Corpurile legiuitoare au adoptat şi noi sancţionăm ce urmează

Lege

Art 1. Se deschide Ministerului de Finanţe un credit extraordinar de lei 26 000 000 pentru plata imediată sau cel mult în termen de şase luni a biletelor ipotecare, emise în virtutea legii din 12 iunie 1877.

Până la efectuarea acestei plăţi, Banca Naţională va beneficia de o indemnizare

proporțională calculată pe baza de 1% pe an prevăzută în art. 3 al convențiunei aprobată prin legea din 3 martie 1886.

Art. 2. Acest credit se va acoperi printr-o emisiune de rentă amortibilă 5% sau printr-un împrumut efectuat sub orice formă va găsi guvernul de cuviință.

Art. 3. Biletele ipotecare care nu s-au putut încă retrage de Banca Națională a României, se vor plăti în termen de 5 ani, de la promulgarea acestei legi de către Ministerul de Finanțe. După trecerea acestui termen, valoarea biletelor neprezentate la plată rămân în folosul Statului.

Art. 4. După rambursare, biletele ipotecare se vor arde, după expirarea termenului de 5 ani, în prezența unei comisiuni compusă din delegați ai Curții de conturi și ai Ministerului de Finanțe.

Această lege s-a votat de Adunarea Deputaților în ședința din 13 decembrie 1888 și s-a adoptat cu majoritate de 80 de voturi, contra a 18.

Președinte,

L. Catargi

Secretar, I. G. Grădișteanu

Această lege s-a votat de Senat în ședința de la 20 decembrie 1888 și s-a adoptat cu majoritate de 68 voturi, contra 24.

Președinte, Florescu

Secretar, M. G. Flondor

Dat în Bucuresci, la 22 decembrie 1888

Carol

Ministru de finanțe
M. Germani

Ministru de justiție
G. Vernescu

Bibliografie

IZVOARE

Arhive

Arhiva Băncii Naționale a României
- fond Consiliul de administrație
- fond Secretariat
Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
- fond Paris, Economice
Arhivele Naționale ale României
- fond Casa de Economii și Consemnațiuni
Archives Nationales de France, site de Paris
- fond Légion d'Honneur

Documente edite

***, *Anuarul statistic al României*, București, Imprimeria Statului, 1904.

***, *Documente privind istoria României. Războiul pentru Independență*, vol. 2 (1 ianuarie 1877 - 9 mai 1877), București, Editura Academiei RPR, 1952.

***, *Documente privind istoria României. Războiul pentru Independență*, vol. 3 (9 mai 1877 - 15 iunie 1877), București, Editura Academiei RPR, 1953.

Banca Națională a României, colecția *Rapoartelor Consiliului de administrație și ale Consiliului de cenzori către Adunările generale ale acționarilor,* 1881-1941.

Bujoreanu, Ioan M., *Appendice la collecțiunea de legiuirile României vechi și noui câte s-au promulgatu de la 1 ianuarie 1872 și până la 1 ianuarie 1875 și în continuațiune*, Bucuresci, Noua typografia a laboratorilor români, 1875

Bușe, Daniela (coord.), *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea (1852-1856)*, serie nouă, vol. IV, București, Editura Academiei Române, 2007.

Bușe, Daniela (coord.), *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea (1852-1856)*, serie nouă, vol. VI, București, Editura Academiei Române, 2010.

Cojocaru, I. (ed.), *Documente privind economia Țării Românești (1800-1850)*, vol. 1-2, București, Editura Științifică, 1958.

Petre Kirson, Ștefan (ed.), *Casa de Depuneri și Consemnațiuni 1864-1880. Documente: legislație, procese-verbale ale Comitetului Biletelor Ipotecare*, București, Casa de Economii și Consemnațiuni, 2005.

Presă

„Curierul financiar", 1877, 1880.

„Epoca", 1888.
„Foaia populara", 1898.
„Monitorul oficial al României", 1877-1879.
„Nouvelles archives de l'art français" 3e série tome XII, année 1896 .
„Revue de l' art français ancien et moderne", 13e année, Paris, F. de Nobele, reimpr. 1973.
„România liberă", 1877.
„Românul", 1866, 1867, 1870.
„Telegraphulu de Bucuresci", 1877-1878.
„Timpul", 1877.
„Societatea de mâine", 1924.

LUCRĂRI ȘI STUDII

***, Atelier Bramtot. *Catalogue premièrement des tableaux, etudes, dessins, etc. par Bramtot, deuxièmement des tableaux, aquarelles, dessins, pastels offerts à Mme Vve Bramtot par un comité d'artistes*, Paris, s.n. 1895.

***, *Catalog. Muzeul A. Simu*, București, Tipografia Cooperativă „Poporul", 1910.

***, Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe și desene, Repertoriul graficei românești din secolul al XIX-lea (desen, acuarelă, pastel, gravură), vol. 1: A-R, București, 1974.

***, *Raportul adresat de Comitetul Biletelor Ipotecare domnului I. Câmpinenu, Ministru al Financelor*, Bucuresci, Socecu, Sander & Teclu, 1878.

***, *Vergleichende Notenbankstatistik. Organisation und Geschäftsverkehr wichtiger europäischer Notenbanken 1876-1913 statistisch dargestellt*, Berlin, Reichsdruckerei, 1925.

Agachi, Alexei, *Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812)*, Iași, Casa editorială Demiurg, 2008.

Angelescu, Nicolae I., *Negustori de odinioară*, București, Institutul de Arte Grafice „Luceafărul", 1931.

Angelescu, Nicolae I., *Constantin D. Athanasiu 1828-1889*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1940.

Aslan, Th. C., *Finanțele României de la Regulamentul organic până astăzi 1831-1905*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1905.

Axenciuc, Victor, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859-1947. Vol. 3. Monedă, credit, comerț, finanțe publice*, București, Editura Academiei Române, 2000.

Bacalbașa, Constantin, *Bucureștii de altădată 1871-1884*. vol. 1, București, Editura ziarului „Universul", 1927.

Bachelin, Léo, *Esquisses roumaines. Littérature, folklore et art*, Bucarest, H. Steinberg, Imprimerie Eminesco, 1903.

Banque de France. Medaillier, *Les billets de la Banque de France. Deux siècles de confiance*, Paris, Banque de France, 1994.

Băicoianu, Constantin I., *Istoria politicei noastre monetare și a Băncii Naționale*, vol.1,

partea a II-a, București, Editura Cartea Românească, 1932; vol. 2, partea a II-a - primul volum de anexe, București, Tiparul Românesc, 1939; vol. 2, partea a II-a - al doilea volum de anexe, București, Tiparul Românesc, 1939.

Bănaru, I., *Un document numismatic. Proiect de lege pentru emiterea de hârtie-monedă în România 1866,* în „Buletinul Societății Numismatice Române", an 16, nr. 40/1921, p. 119-123.

Beldiman, Ioana, *Sculptura franceză în România (1848-1931): gust artistic, modă, fapt de societate*, București, Editura Simetria, 2005.

Berindei, Dan, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, București, Editura Elion, 2007.

Bezviconi, G., *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse (din cele mai vechi timpuri și până la mijlocul secolului al XIX-lea)*, București, a.n., 1962.

Boerescu, Vasile, *Discursuri politice 1859-1883*, vol. II: 1874-1883, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec & Co., 1910.

Boicu, Leonid, *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853-1856)*, București, Editura Academiei RSR, 1972.

Boldureanu, Ana, *Aspecte ale circulației monetare în Principatele Române în perioada 1806-1812,* în *Tratatul de pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Materialele conferinței internaționale, Chișinău, 26-28 aprilie 2012*, Pontos, 2012.

Bordo, Michael, Eichengreen, Barry e.a., *Is the crisis problem growing more severe?*, în Allen, Franklin, Gale, Douglas (ed.), *Financial crises*, Edward Elgar Publishing Ltd., Cheltenham, Northampton, 2008, p. 3-32 (= „Economic Policy" 16 (32), aprilie 2001, p. 53-82).

Buzdugan, George, Luchian, Octavian, Oprescu, Constantin C., *Monede și bancnote românești*, București, Editura Sport-Turism, 1977.

Chiriță, Grigore, *România în 1866. Coordonate ale politicii interne și internaționale,* în „Revista de Istorie" nr. 12, 1978, p. 2197-2219.

de Heij, Hans, *Key elements in banknote design. Part I: the product perspective*, în „Keesing Journal of Documents & Identity" 32, 2010, p. 1-7.

de Heij, Hans, *Key elements in banknote design. Part II: the process perspective*, în „Keesing Journal of Documents & Identity" 33, 2010, p. 1-5.

Helleiner, Eric, *National currencies and national identities*, în „The American Behavioral Scientist", 41, 10, august 1998, p. 1409-1436.

Denzel, Markus A., *Handbook of world exchange rates, 1590-1914*, Farnham, Burlington, Ashgate, 2010.

Dobrovici, Gh. M., *Istoricul datoriei publice a României,* București, Stabilimentul de Arte Grafice Albert Baer, 1912.

Dobrovici, Gh. M., *Istoricul desvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate 1823-1933*, București, Tipografia ziarului „Universul", 1934.

Emilciuc, Andrei, *Cadrul legal al circulației și schimbului monedelor străine în Imperiul*

Rus (1769-1839). Specificul funcționării lui în Basarabia, în „Revista de Istorie a Moldovei", 2 (106), 2016, p. 85-102.

Filitti, Jean C., *Les Principautés Roumaines sous l'occupation russe (1828-1834). Le Réglement Organique. Etude de droit publique et d'histoire diplomatique*, Bucarest, Imprimerie de „L"Independence Roumaine", 1904.

Georgescu-Tistu, N., ed., *Ion C. Brătianu. Acte și cuvântări, vol. IV (1 mai 1878–30 aprilie 1879)*, București, Cartea Românească, 1932,

Glasner, David, Cooley, Thomas F., *Business cycles and depressions: an encyclopedia*, New York, Garland Pub., 1997.

Hertslet, Edward, *The Foreign Office list, forming a complete British diplomatic and consular handbook*, ed. 50, Londra, 1877.

Iacobovici-Boldișor, Constantin, *Emisiunea monedei de 5 lei de argint și sistemul monetar român de la 1867*, în *Crearea sistemului monetar național la 1867*, București, Editura Academiei RSR, 1968, p. 107-125.

Ionescu, Dimitrie D., *Sistemul monetar român și criza etalonului aur*, Primăria Municipiului Bacău, s.a.

Iordache, Anastasie, *Instituirea monarhiei constituționale și regimului parlamentar în România*, Editura Majadahonda, București, 1997.

Iorga, Nicolae, *Viața și domnia lui Barbu Știrbei, domn al Țerii Românești (1849-1856)*, Vălenii de Munte, Tipografia Neamul Românesc, 1910.

Jianu, Angela, *A circle of friends. Romanian revolutionaries and political exile, 1840-1859*, Leiden, Koninklijke Brill, 2011.

Jobst, Clemens, Kernbauer, Hans, *The quest for stable money. Central banking in Austria, 1816-2016*, Frankfurt a. M., Campus Verlag, 2016.

Kirițescu, Costin C., *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. 2, București, Editura Enciclopedică, 1997.

Lampe, John R., Jackson, Marvin R., *Balkan economic history from imperial borderlands to developing nations*, Bloomington, Indiana University Press, 1982.

Marițiu, Sabina, Cîrjan, Romeo, *Emisiunile de bancnote românești în perioada 1929-1947. Istorie și tehnologie*, Seria *Bancnotele României*, vol. 3, București, Banca Națională a României, 2011.

Marițiu, Sabina, Cîrjan, Romeo, *Palatele Băncii Naționale a României, vol. 1: Palatul Vechi*, București, Banca Națională a României, 2012.

Mihail, Paul, Mihail, Zafira, *Acte în limba română tipărite în Basarabia. I (1812-1830)*, București, Editura Academiei Române, 1993.

Moisil, Constantin, *Comunicare în adunarea generală a Societății Numismatice Române din 14 decembrie 1919*, în „Buletinul Societății Numismatice Române", an 15, nr. 33-34, 1920.

Niépce de Saint-Victor, Abel, *Traité pratique de gravure héliographique sur acier et sur verre*, Paris, Librairie de Victor Masson, 1856.

Oprescu, George, *Grigorescu desinator*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1941.

Oprescu, George, *N. Grigorescu*, 2 vol., București, Editura Meridiane, 1961-1962.

Pohl, Manfred, Freitag, Sabine (ed.), *Handbook on the history of European banks*, European Association for Banking History, Aldershot, E. Elgar, 1994.

Popp, Victor N., *Primele bilete de bancă din România*, București, Tipografia Curții Regale F. Göbl Fii, 1923.

Pora, Nicolae, *Muzeul Simu*, în „Calendarul Minervei", an XIII, 1911.

Predescu, Lucian, *Enciclopedia României Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri, ediție anastatică*, București, Editura Saeculum I. O., Editura Vestala, 1999.

Pressburger, S., *Oesterreichische Notenbank 1816-1966*, Österreichische Nationalbank, Wien, 1966.

Rădulescu, Mihai Sorin, *Elita liberală românească (1866-1900)*, București, Editura All, 1998.

Ritter, William, *Nikulae Jon Grigoresco*, în *Die Kunst für alle: Malerei, Plastik, Graphik, Architektur*, Zwölfter Jahrgang, 1896-1897, p. 129-133.

Rommenhoeller, Carol Gustav, *La Grande Roumanie: sa structure economique, sociale, financière, politique et particulierement ses richesses*, La Heye, Martinus Nijhoff, 1926.

Rosenberg, Hans, *Political and Social Consequences of the Great Depression of 1873-1896 in Central Europe*, în „The Economic History Review", vol. 13, No. 1/2 (1943), p. 58-73.

Rosetti, Dimitrie R., *Dicționarul contimporanilor*, Bucuresci, Editura Lito-Tipografiei Populara, 1897.

Romașcanu, Mihail Grigore, *Banca Națională a Moldovei*, București, Cartea Românească, 1932.

Rusu, Dorina, *Membrii Academiei Române 1866-1999. Dicționar*, București, Editura Academiei Române, 1999.

Schäffer, Erwin, Stambuliu, Bogdan, *România: proiecte, probe monetare și catalogul monedelor emise*, București, Monitorul Oficial R.A., 2009.

Sion, Gheorghe, *Un bilet inedit al Băncii Naționale a Moldovei*, în „Buletinul Societății Numismatice Române", an 16, 1921.

Slăvescu, Victor, *Istoricul Băncii Naționale a României (1880-1924)*, București, Editura Humanitas, 2013.

Slăvescu, Victor, *Victor Place și organizarea de credit a României 1859-1863*, București, Editura R. Cioflec, 1944.

Sitesco, Pantelimon M., *Die Kreditbanken Rumäniens. Rumänisches Bankwesen*, Craiova, Editura Ramuri, 1915.

Storch, Henri, *Cours d'économie politique ou exposition des principes qui déterminent la prospérité des nations*, vol. II, Paris, Aillaud, 1823.

Tautscher, Anton, *Wirtschaftsgeschichte Österreichische auf der Grundlage abendländischer Kulturgeschichte*, Berlin, Ducker und Humblot, 1974.

Theodorian-Carada, Mariu, *Efemeride. Însemnări și amintiri*, București, Tipografia Capitalei, 1930.

Tomuleț, Valentin, *Circulația monetară în Basarabia în primele decenii după anexarea ei la Imperiul Rus*, în „Studia Universitatis. Revista științifică a Universitărții de Stat din Moldova", 10 (50), 2011, p. 142-153.

Tomuleț, Valentin, *Înlăturarea de pe piața internă din Basarabia a monedelor turcești și austriece și înlocuirea lor cu asignatul rusesc*, în *Conspecte numismatice* (II), Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, facultatea de Istorie și Filosofie, 2012.

Urechia, V. A., *Istoria românilor. Curs făcut la Facultatea de Litere din Bucuresci dupe documente inedite*, seria 1800-1834, vol. 11, București, Tipografia și Fonderia de litere Thoma Basilescu, 1900.

Villon, A.-Mathieu, *Nouveau manuel complet du graveur en creux et en relief contenant les procédés anciens et modernes de la gravure en creux, à l'eau forte, en taille douce … suivi de la fabrication du papier-monnaie, des timbres-poste et des cartes à jouer*, Paris, Encyclopedie-Roret, L. Mulo Libraire-Éditeur, 1924.

Vîrtosu, Emil, *Romanatul, moneta lui Cuza-Vodă*, 1859-1864, București, s.n., 1941.

Vlahuță, Alexandru, *Pictorul N. I. Grigorescu*, București, Atelierele grafice Socec & Co., 1910.

Šustek, Zbyšek, *De ce primii bani de hârtie sunt albaștri?*, în *Bancnotele și monedele Băncii Naționale a României: 130 de ani de istorie*, București, [Banca Națională a României], 2010, p. 103-110.

Xenopol, A. D., *Studii economice*, Craiova, Librăria S. Samitca, 1882.

Zane, Gheorghe, *Economia de schimb în Principatele române*, București, Editura Casa Școalelor, 1930.

RESURSE WEB

Global price and income history group: a research team measurin prices, incomes, and economic wellbeing around the world before 1950, http://gpih.ucdavis.edu/Datafilelist.htm

ALBUM

I.

Nicolae Grigorescu, *Proiect de bancnotă*
Cărbune cu urme de creion pe hârtie gălbuie, 420x605 mm
Nr. inv. 26906/2319
© Muzeul Național de Artă al României

II.

Nicolae Grigorescu, *Proiect de bancnotă*
Cărbune pe hârtie gălbuie, 368x552 mm
Nr. inv. 26910/2323
© Muzeul Național de Artă al României

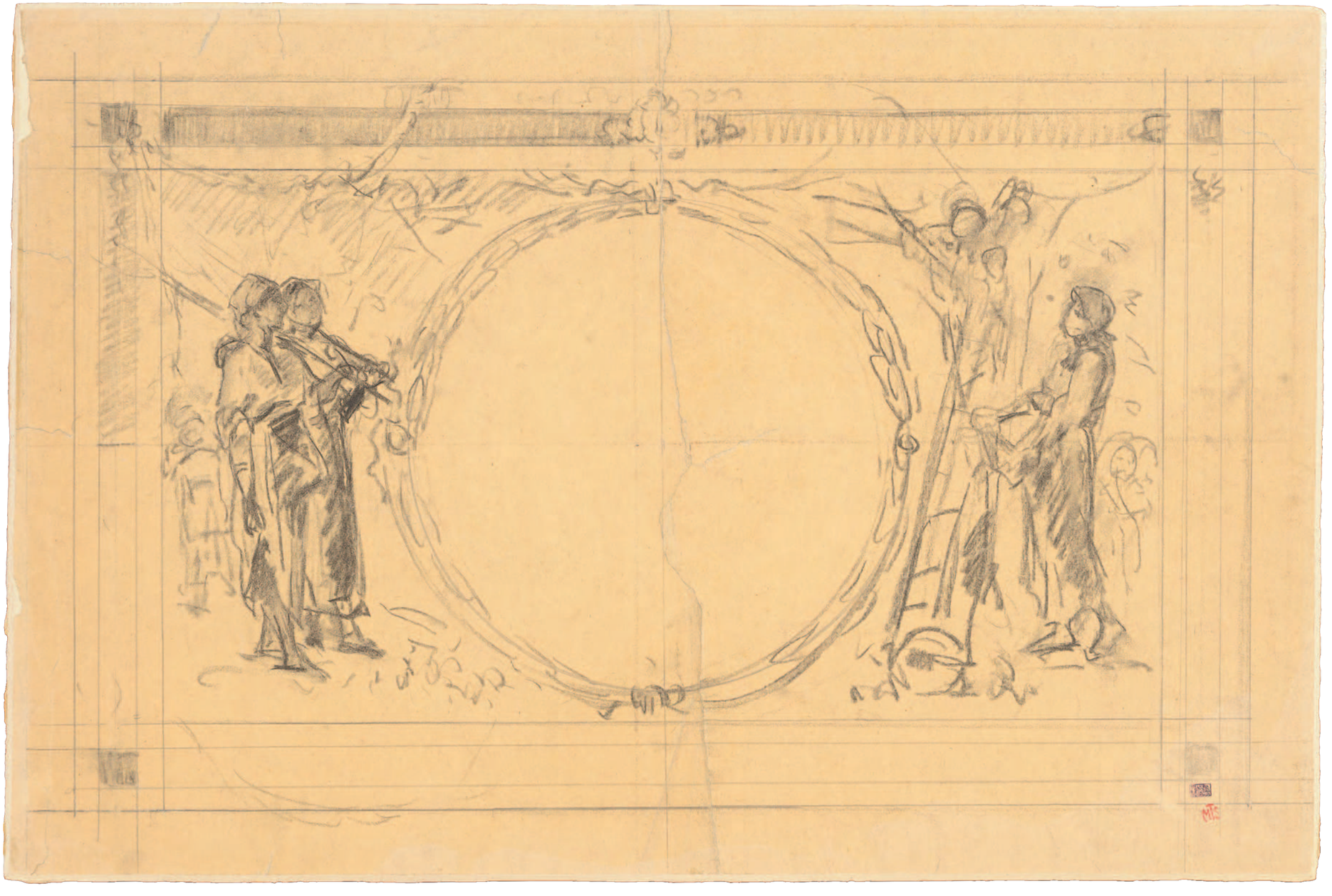

III.

Nicolae Grigorescu, *Studiu pentru o bancnotă*
Cărbune pe hârtie albăstruie, 434x640 mm
Nr. inv. 25547/957
© Muzeul Național de Artă al României

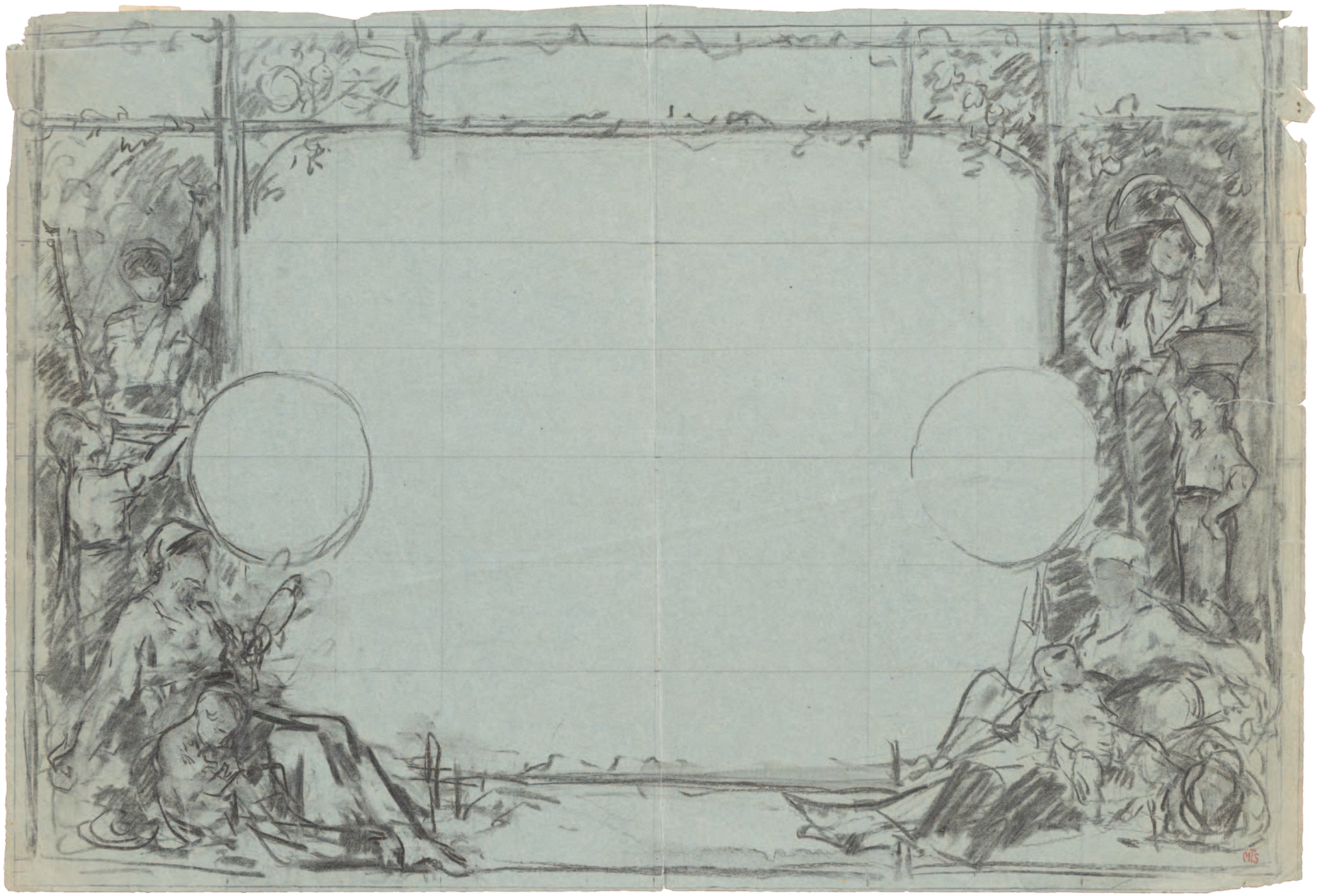

IV.

Clișeu pentru biletul ipotecar de 5 lei recto
Cupru / alamă, 173 x 101 mm
© Imprimeria Băncii Naționale a României

CIRCI LEI
BIBLIOTECA

V.

Clișeu pentru biletul ipotecar de 100 lei verso
Cupru / oțel inoxidabil, 195 x 110 mm
© Imprimeria Băncii Naționale a României

100
100

VI.

Proiect scara 4:1 bilet ipotecar 5 lei recto
Cerneală de China pe carton, 615x220 mm
© Archives Banque de France

Proiect scara 4:1 bilet ipotecar 5 lei verso
Cerneală de China pe carton, 615x220 mm
© Archives Banque de France

ROMANIA ROMANIA

BILET HYPOTHECAR

CINCI LEI

ROMANIA ROMANIA

5

FALSIFICATORII ACESTOR BILETE, CUM SI TOTI ACEIA CARI VOR FI CONTRIBUIT LA EMITEREA UNEI SUME MAI MARE DE BILETE DE CAT CELE PREVEDUTE PRIN LEGEA DE FACIA, SE VOR PEDEPSI CONFORM ART. 112 SI URMATORII DIN CODICELE PENAL.

Probă tipar bilet ipotecar 10 lei recto
© Archives Banque de France

10

BILET HYPOTHECAR

10

DECE LEI

MINISTRU DE FINANCIE

MEMBRII AI COMITETULUI BILETETOR HYPOTHECARE

12 JUNIU 1877

A. BRAMTOT et C. DUVAL fec.

P. DUJARDIN sc.

Probă tipar bilet ipotecar 10 lei verso
© Archives Banque de France

ZECE LEI
10
FALSIFICATORII ACESTOR BILETE, CUM SI TOTI ACEIA CARI VOR FI CONTRIBUIT LA EMITEREA UNEI SUME MAI MARE DE BILETE DE CAT CELE PREVEDUTE PRIN LEGEA DE FACIA, SE VOR PEDEPSI CONFORM ART. 112 SI URMATORII DIN CODICELE PENAL.
ROMANIA
ROMANIA
A. BRAUTOT et G. DUVAL fec
P. DUJARDIN sc.

Probă tipar bilet ipotecar 20 lei recto
© Archives Banque de France

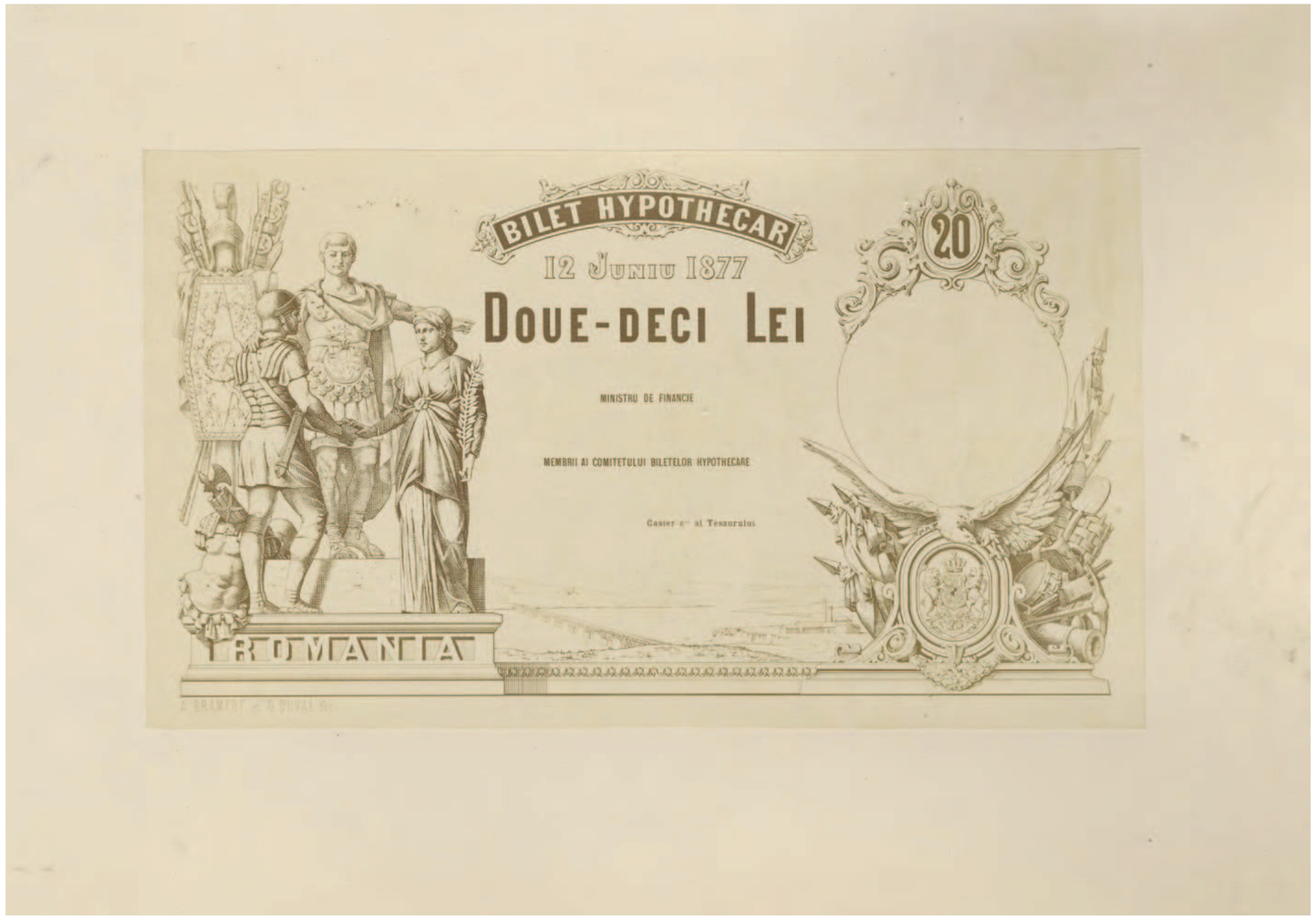
BILET HYPOTHECAR
12 Juniu 1877
DOUE-DECI LEI
20
MINISTRU DE FINANCIE
MEMBRII AI COMITETULUI BILETELOR HYPOTHECARE
Casier c^al Tesaurului
ROMANIA

X.

Probă tipar bilet ipotecar 20 lei verso
© Archives Banque de France

20
20
20
R
20

XI.

Proiect scara 4:1 bilet ipotecar 50 lei verso
Cerneală de China pe carton 718x280 mm
© Archives Banque de France

Proiect scara 4:1 bilet ipotecar 50 lei recto
Cerneală de China pe carton 718x285 mm
© Archives Banque de France

ROMANIA
50
50
50

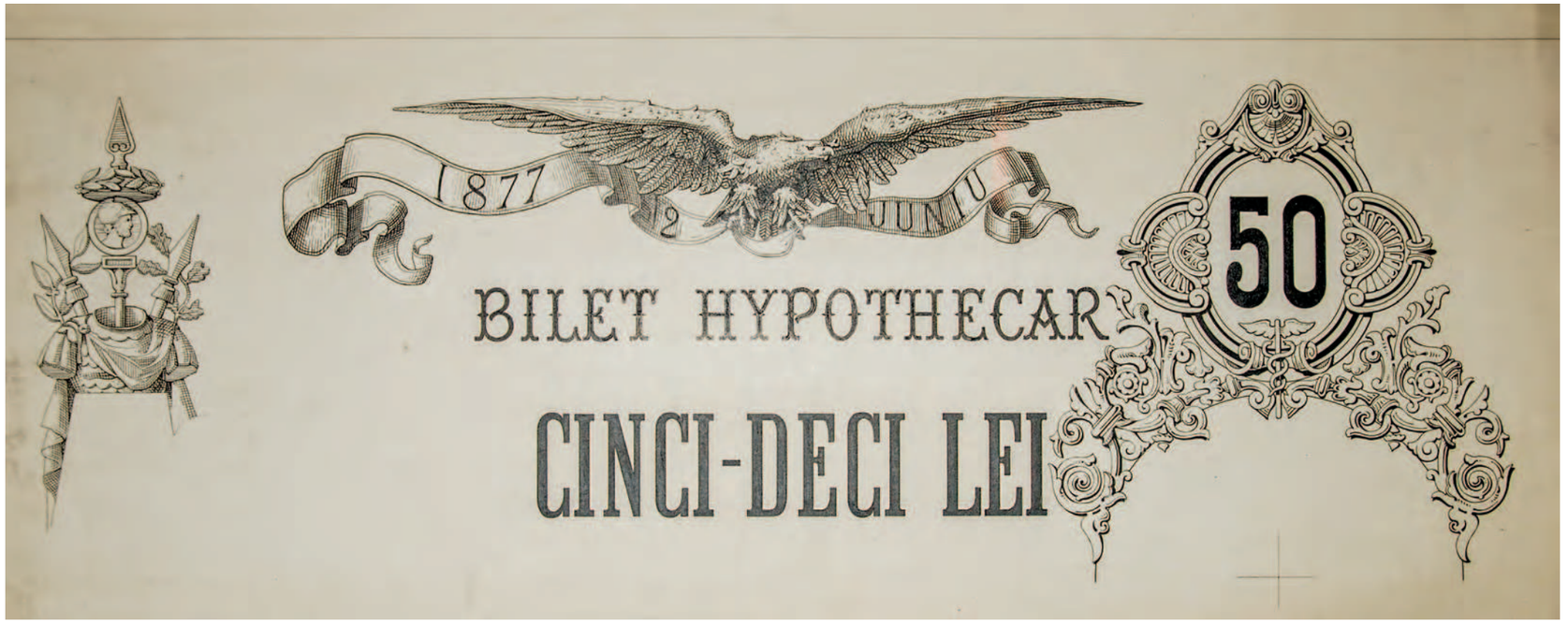
1877
2
JUNIU
BILET HYPOTHECAR
CINCI-DECI LEI
50

Probă tipar bilet ipotecar 100 lei recto
© Archives Banque de France

BILET HYPOTHECAR
12 JUNIU 1877.
UNA SUTA LEI
100
100
ROMANIA
ROMANIA
MINISTRU DE FINANCIE
MEMORII AI COMITETULUI BILETELOR HYPOTHECARE
Casier c^ri al Tesaurului
UNA SUTA LEI
ROMANIA
UNA SUTA LEI
A. BRANTOT et C. DUVAL
P. DUJARDIN sc.

Probă tipar bilet ipotecar 500 lei recto
© Archives Banque de France

500

BILET HYPOTHECAR
12 IUNIU 1877

500

CINCI SUTE LEI

MINISTRU DE FINANCIE

Stăncescu

MEMBRII AI COMITETULUI BILETELOR HYPOTHECARE

D. Sturdza *C. D. Athanasiu*

Casier cel al Tesaurului

500

ROMANIA

500

A. BRAMTOT et C. DUVAL fres

P. DUJARDIN sc.

XIV.

Bilet ipotecar 5 lei (specimen)
© Archives Banque de France

XV.

Bilet ipotecar 10 lei (specimen)

© Archives Banque de France

XVI.

Bilet ipotecar 20 lei (specimen)
© Archives Banque de France

XVII.

Bilet ipotecar 50 lei (specimen)
© Archives Banque de France

XVIII.

Bilet ipotecar 100 lei (specimen)
© Archives Banque de France

XIX.

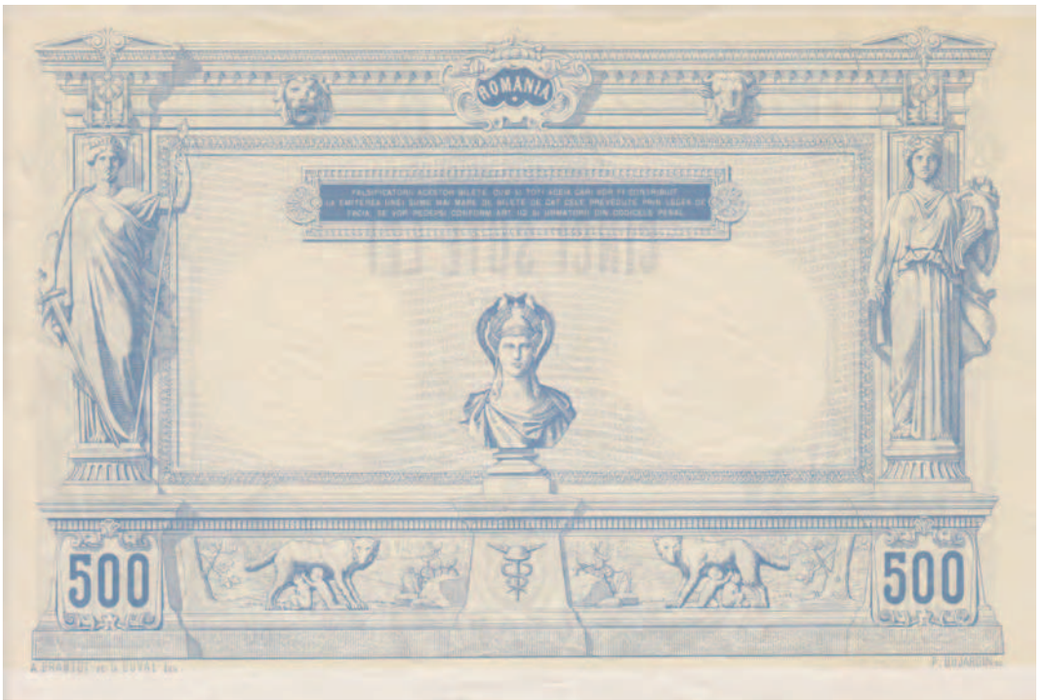

Bilet ipotecar 500 lei (specimen)
© Archives Banque de France

XX.

Fotografie a modelului de filigran cu efigia împăratului Traian,
executat de Jules-Clément Chaplain în perioada 1877–1878
© Archives Banque de France

XXI.

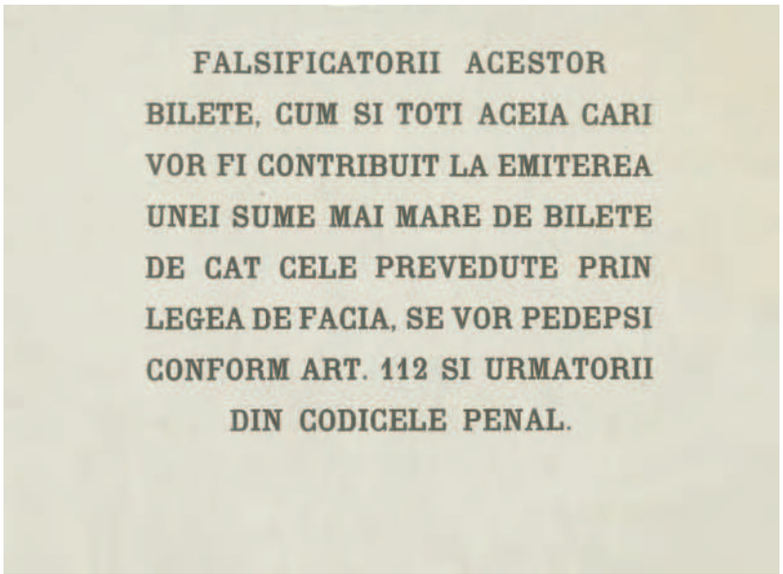

Probă text penalități
© Archives Banque de France

XXII.

Bilet ipotecar 5 lei (circulat)

© Muzeul Național de Istorie a României

XXIII.

Bilet ipotecar 10 lei (anulat)

© Muzeul Național de Istorie a României

XXIV.

Bilet ipotecar 20 lei (anulat)

© Muzeul Național de Istorie a României

XXV.

Bilet ipotecar 50 lei (anulat)

© Muzeul Național de Istorie a României

XXVI.

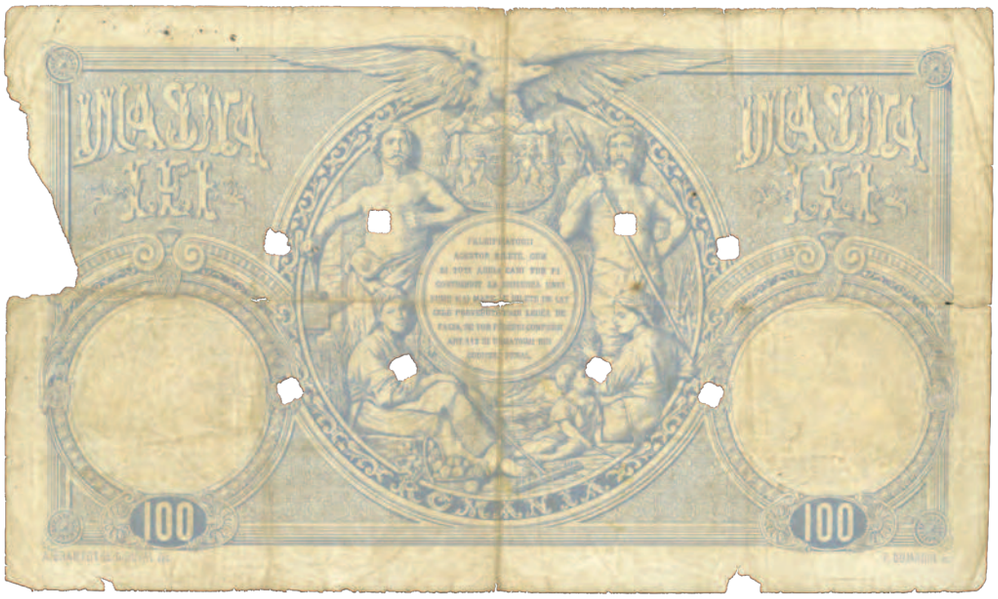

Bilet ipotecar 100 lei (anulat)

© Muzeul Național de Istorie a României

CREDITE FOTO

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
p. 38, 68, 69

Arhivele Naționale ale României
p. 27, 37

Banca Franței
p. 6, 21; pl. VI–XXI

Biblioteca Națională a României
p.44

Colecția Daniel Obreja
p. 23

Colecția Jaime Sanz
p. 12

Colecție privată
p. 10, 12, 60, 67, 114

Fototeca istorică a Băncii Naționale a României
p. 44

Imprimeria Băncii Naționale a României
p. 4, 5, 48, 73, 104; pl. IV–V

Muzeul Băncii Naționale a Austriei
p. 11

Muzeul Băncii Naționale a României
p. 1, 3, 109-113

Muzeul Național de Artă al României
pl. I-III

Muzeul Național de Istorie a României
p. 93; pl. XXII–XXVI